

1798

ЯНО ІМЬ КУМИААУИ ДМНЗИ
МИТРОПОЛИТЪ ТОАТЪ
ШИСЪ АРХІ ПААБОРНІА

елтиахъ дара бредити си тей архіеріи де прѣтоа члхмѣ, ш
 ахи динзи, ах даторіе маккх дѣланскіа а Пастори Тхарма
 Кхвинте фолосит оаре де Свѣдѣ, ши кх ах ац а тѣа тѣ Сѣан
 Силіа тѣае кх ах ац а тѣае дѣл ац ии тей гріи каріи ах ах ац а тѣа
 ахи, кареае з а х а н к н е с к ѣ м ѣ т х и р ѣ а л ѣ р . Я т а е т ѣ а х а ц и
 д м н и з и д е с и н к ѣ ш и д е т о а т ѣ т х р ѣ м ѣ , п р е к а р ѣ п е к о ѣ к ѣ п ѣ
 к а р ѣ а х а ц и ш и н а т о п р и С ѣ н ц е а е а х и . А х а ц а л а с е а а х
 т о л ѣ х , д ѣ а с ѣ а п ѣ т ѣ т р и ж е П е н т р ѣ з и д и р ѣ , а н ѣ а ц а р ѣ , ш и
 К ѣ д е а р а н ѣ С ѣ н ц е а е К е с ѣ р ѣ , о у н д е с ѣ а д ѣ х н а П о р о д ѣ к
 ш и к ѣ н т ѣ р и з . С ѣ о у н д е с ѣ С ѣ в ѣ ш и С ѣ н ц е а е ш и а н д а т ѣ а а
 н е П о р ѣ т ѣ щ е , а К е с ѣ р ѣ с и н ѣ с ѣ к х ѣ в ѣ т ѣ п р и д м н з и , ш е а
 С м е р е н ѣ а н о д е с т ѣ р ѣ , д е к р ѣ м е т е д е м ѣ а а х и д м н з е н ѣ а

ANUAR AL ARHIVELOR
MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Coperta I: 1715 iulie 20. Așezământul întocmit de Antim Ivireanu, mitropolit al Țării Românești, în care sunt stabilite regulile de conducere ale mănăstirii Antim din București, formată de el (Fragment)

P.1798

**DIRECȚIA MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
A ARHIVELOR NAȚIONALE**

**ANUAR AL ARHIVELOR
MUNICIPIULUI BUCUREȘTI**

**DIN TRECUTUL ISTORIC
ȘI URBANISTIC
AL ORAȘULUI BUCUREȘTI**

I

Coordonator ION VITAN

P.58150/98

**Editura Ministerului de Interne
- 1997 -**

*Lucrare editată cu sprijinul Direcției pentru Cultură și Culte
a Municipiului București*

Cuvânt înainte

Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale deține un adevărat tezaur de documente despre cel mai important oraș al României. Prima mențiune documentară a cetății Bucureștilor apare într-un hrisov al lui Vlad Țepeș, din 20 septembrie 1459, dar cercetările arheologice au dovedit că teritoriul său a fost locuit încă din comuna primitivă. De-a lungul timpului, aici au funcționat principalele instituții ale Țării Românești (Munteniei) și apoi ale României, fapt ce a determinat o puternică dezvoltare a localității, atât în plan urbanistic-edilitar, cât și al racordării la exigențele unei vieți moderne, civilizate. Pentru mulți – mai ales pentru străini – Bucureștiul devenise, de la sfârșitul sec. al XIX-lea, un oraș emblematic, numit și „micul Paris“ al Balcanilor, un model spre care aspirau popoarele sud-dunărene. El este și astăzi unul dintre marile orașe ale Europei.

Cum era și firesc, istoricii s-au aplecat cu râvnă asupra trecutului capitalei României, unii publicând monografiile cu adevărat remarcabile (ne referim mai ales la George Potra și Constantin C. Giurescu). Dar niciodată o cercetare nu poate fi considerată încheiată, deoarece apar mereu noi documente, care luminează aspecte mai puțin cunoscute, sau impun amendarea unor judecăți de valoare; de asemenea, fiecare generație simte nevoia să „rescrie istoria“, să privească evenimentele, oamenii și faptele din unghiul ei de vedere, pornind de la experiența dobândită de înaintași. Un asemenea demers întreprinde, prin lucrarea de față, actuala conducere a Direcției Municipiului București a Arhivelor Naționale. Studiile cuprinse în acest volum valorifică noile fonduri de documente, ordonate, inventariate și puse la dispoziția cercetătorilor, dar și gândirea actualei generații de istorici și arhiviști, stăruind asupra unor aspecte edilitare, de urbanism, precum și asupra vieții spirituale din secolele al XIX-lea și al XX-lea. Autorii – cei mai mulți istorici și arhiviști consacrați, dar și câțiva tineri cu reale perspective în domeniul cercetării științifice – oferă o imagine cuprinzătoare și variată asupra unor secvențe din trecutul capitalei României.

După eforturile depuse de Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, de diferite instituții și persoane, care au publicat lucrări privind unele aspecte din trecutul localității, Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale își înscrie numele pe lista celor care au trudit cu folos pentru a pune la dispoziția bucureștenilor, și nu numai a lor, o carte de referință pe această temă. Inițiativa este salutară și pe deplin îndreptățită, din toate punctele de vedere, mai ales că alte localități, mai puțin semnificative comparativ cu Bucureștiul, își au propriile lor publicații, intrate deja în circuitul național. Cum se intenționează organizarea în fiecare an a unei sesiuni de comunicări științifice, există speranța ca publicația care debutează în acest an, 1997, să aibă o anumită ritmicitate și o viață lungă; în acest fel, valorosul colectiv de arhiviști – condus de domnul director Ion Vitan – va fi o prezență activă și apreciată în istoriografia românească.

La început de drum, urez acestui prim volum, intitulat **Anuar al Arhivelor Municipiului București** mult succes spre binele științei și culturii naționale, spre mândria cetățenilor din capitala României.

Prof. univ. dr. Ioan Scurtu

ORAȘUL BUCUREȘTI ÎN VIZIUNEA CĂLĂTORILOR STRĂINI (SECOLELE XVI-XIX)

PAUL CERNOVODEANU

Întreaga existență a unei capitale este legată organic de evoluția socio-economică și politică, precum și a gradului de cultură, individualizând poporul care și-a hărăzit-o drept centru al vieții sale obștești.

Această recunoaștere de ordin general este întru totul adevărată și atunci când încercăm să reconstituim trecutul istoric al Bucureștilor, care, de la primele sale începuturi, a trăit de-a lungul veacurilor aceleași epoci de zăbucium și mărire, de prefaceri și fapte înnoitoare, reflectând – la scară mai redusă – frământata viață de lupte și jertfe a întregului popor românesc.

Spre deosebire de alte capitale ale lumii, unde abundența mărturiilor scrise și a monumentelor arhitectonice oferă cercetătorilor posibilitatea de a urmări, cu multă ușurință, istoria acelor orașe, pentru București sarcina istoriografului este cu mult mai dificilă datorită lipsei documentelor trecutului mai îndepărtat.

În toată această penurie de surse, s-a dovedit imperioasă necesitatea de a se recurge – pentru o firească completare a tabloului de ansamblu – și la izvoarele externe, în special la mărturiile provenind de la călătorii străini, care în peregrinările lor de-a lungul Europei s-au oprit și la București, lăsând dovezi revelatoare pentru cunoașterea trecutului orașului.

Importanța unor atari relații la reconstituirea trecutului capitalei țării noastre a fost de multă vreme recunoscută de istorici, care le-au acordat, de timpuriu și în mod justificat, cuvenita atenție.

Într-adevăr așa cum am mai afirmat cu alt prilej „mărturiile călătorilor străini, alcătuite într-o viziune inevitabil subiectivă și fragmentară, dar beneficiind de spontaneitatea contactului direct și a detașării atunci când n-au fost alterate printr-un caracter de circumstanță sau de convenționalismul unor prelucrări tardive, constituie surse prețioase de informare;

ele întregesc, prin specificul datelor procurate, aspectele atât de variate“ prezentate în cadrul în care a evoluat viața urbei de pe malurile Dâmboviței, „mai greu sau incomplet surprinse de documentația obișnuită a epocii ce o formau cronicile părtinitoare, corespondența oficială, documentele de cancelarie și orășenești, literatura juridică sau religioasă, sursele epigrafice ș.a.“.

Pentru perioada ce acoperă aproape patru veacuri, de la vremea când orașul tinde să devină cea mai dezvoltată așezare urbană din Țara Românească și până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când înmulțirea și diversificarea izvoarelor interne de bază izbutesc să ofere alte posibilități de investigare a realităților istorice, valoarea relatărilor de călătorie rămâne nealterată.

Astfel „din punct de vedere formal, relatările peregrinilor străini se pot subdivide – după caracterul lor – în însemnări de drumeție, memorii, corespondență, jurnale de campanie, rapoarte cu caracter oficial, anchete cu substrat socio-economic și istoriografic sau monografii elaborate ulterior; valoarea textelor variază în funcție de autenticitatea lor, precum și de gradul de sinceritate, exactitate și capacitate de informare și selectare a autorilor“.

Ocupând poziții foarte inegale în ierarhia socială și deținând funcții sau profesii diferite – de la curteni aristocrați, diplomați, clerici misionari, militari, cărturari, artiști, până la negustori, meseriași sau actori ambulanz – veniți din toate colțurile Europei, ca și din Orientul Musulman sau din Lumea Nouă de peste Ocean, călătorii străini rămân tributari poziției lor sociale, susceptibilităților naționale și religioase, mentalităților, gradului de instrucție și cultură în descrierea realităților percepute în viața atât de complexă a societății feudale și apoi moderne bucureștene.

Descrierile și comentariile lor, unele concepute naiv sau constituind adevărate clișee imagologice, copiate servil după modele mai izbutite, altele reliefate printr-o bogată documentare și originalitate – nu puține cuprinzând erori, dar majoritatea analizând realitatea cu suficientă obiectivitate – reprezintă, în totalitatea lor, documente pline de interes pentru cunoașterea istoriei Bucureștilor, chiar dacă, uneori, au fost scrise în scopul de a adula pe stăpânitorii sau demnitarii locali ori, dimpotrivă, pentru a ponegri pe acei ce le-au acordat ospitalitatea și încrederea lor.

Datând din veacurile XVI–XVII, cu firave informații, care priveau mai ales curtea domnească și unele monumente de arhitectură religioasă, descrierile de călătorie s-au amplificat treptat, îmbrățișând cu vremea toate domeniile de activitate obștească și incluzând elemente istorice, statistice și cartografice, precum și reprezentarea iconografică a Bucureștilor; apoi, din secolul al XVIII-lea, s-au extins și la analiza situației economice și sociale.

În secolul următor descrierile sunt tot mai cuprinzătoare și puse pe temeuri din ce în ce mai științifice; călătorii încearcă, acum, să axeze istoria țării și a capitalei ei pe realitatea faptelor și preciziunea amănunțelor, pe

examenul datelor demografice și analiza situației claselor sociale, pe așezămintele culturale și înfăptuirile edilitare.

Din punct de vedere al examinării globale a trecutului Bucureștilor cele mai cuprinzătoare date, atât din domeniul socio-economic, cât și politico-cultural, edilitar și urbanistic, reunite de obicei în relatări care au caracter monografic, se datorează în secolul al XVI-lea juristului parizian Pierre Lescalopier sau genovezului Franco Sivori, secretarul domnesc al lui Petru Cercel, iar în veacul următor misionarului catolic Pietro Deodato Baksic, arhidiaconului sirian Paul din Alep și „globe trotter“-ului otoman Evlia Celebi, cu toții din vremea lui Matei Basarab și a succesorilor săi. În secolul al XVIII-lea se detașează net lucrarea lui Anton Maria Del Chiaro, secretarul domnesc al lui Constantin Brâncoveanu, precum și amplele dizertații ale publicistului francez Jean Louis Carra sau ale confratelui său elvețian Franz Josef Sulzer. Pentru veacul trecut merită a fi menționate monografiile lui Thornton, Wilkinson, Vaillant, Noyes, Derblich ș.a.

Dar dacă acești călători privesc imaginea orașului București și a locuitorilor săi într-un ansamblu, există și alte mărturii care adâncesc, după preferințe, un aspect sau altul din trecutul Capitalei. Așa, de pildă, pentru tradițiile și legendele legate de nașterea așezării, au manifestat interes, culegându-și informațiile fie din folclor, fie din cercurile cărturărești, cronicarul sas Johann Filstich sau misionarul franciscan Blasius Kleiner care consemnează, în secolul al XVIII-lea, legenda întemeierii orașului de către Bucur, ciobanul ce a durat și biserica ce-i poartă numele pe dealul de la Radu Vodă. Ulterior, tradiția a fost preluată și în scrierile lui William Wilkinson, François Recordon, Robert Walsh, Raoul Perrin sau Ivan Botianov din secolul XIX, unde Bucur și-a schimbat pe rând originea sau atribuțiile, fiind considerat, succesiv, boier, negustor bogat, pescar sau păstor la oi.

În schimb, ca rod al propriei lor fantezii, un Evlia Celebi, amintește despre un mitic fondator arab al Bucureștilor Gebel-ül Himme din tribul Beni-Kureiș de pe vremea califului Omar, un Franz Josef Sulzer derivă numele Bucureștilor de la verbul „a se bucura“, având echivalentul grecesc „Harapolis“, sau un Ernest Anton Quitzmann, medic german, la 1848, pretinde că cetatea de scaun și-a luat numele de la un oarecare conducător de trib (!) Hilari sau Bukuri.

Numeroși călători s-au preocupat – cum era și firesc – de cadrul geografic al așezării de pe malurile Dâmboviței, de coordonatele geografice, mediu ambiant, de climă, regimul pluviometric și eolian. Peregrini din veacurile XVI–XVII, ca Sivori (1583), Krasinski (1636), Baksic (1640), Evlia Celebi (1666) găsesc așezarea orașului „bună“, în câmpie, fără ziduri, într-o regiune bogată în grâne, vite și pește; în secolul următor Chishull (1702), La Mottraye (1714), Del Chiaro, descriu amplasarea Capitalei într-un loc șes și mocirlos, orașul fiind deschis, destul de mare, de formă rotundă, populat, dar noroios și arhaic clădit; artizanul francez Flachet și dregătorul turc de la Hotin din 1740 îi admiră viile și

grădinile, dar socotește casele ca foarte răspirate. Coordonatele geografice ale Bucureștilor (44°22' latitudine nordică și 43°48' longitudine estică) au fost stabilite pentru prima oară la 1716 de învățatul patriarh al Ierusalimului, Hrisant Notara, fiind apoi reproduse, cu mici diferențe la minute și secunde, de către dregătorul amintit din Hotin, de către Bawr (1778), Sulzer (1781), Clarke (1801) și majoritatea călătorilor din secolul trecut. În sfârșit, remarci asupra climei, regimului pluviometric și eolian, florei și faunei din jurul orașului se întâlnesc sporadic, ca o curiozitate la Strykowski (1575) și Mikes (1740), dar cu un caracter mai științific la naturalistul italian Spallanzani (1786), la contele Batthyáni (1799) și învățatul englez Martin Cripps (1801). Datele de ordin demografic privind evaluarea populației reședinței de scaun a Țării Românești sunt destul de numeroase la călători, dar sunt bazate pe estimări aproximative și prezintă o mare variație, până la catagrafierea locuitorilor în perioada regulamentară.

Totuși, pe baza lor se pot desprinde unele concluzii. Astfel, în veacul al XVII-lea cifrele fluctuează între foarte scăzutul număr de 1500 familii (cca 7500 locuitori) la Locadello (1641), până la exagerata apreciere a misionarului Baksic de 100 000 locuitori în aceeași perioadă. Inferioare realității ni se par datele relevate de Pavel din Alep la 1657 de 6000 case (adică cca 30 000 locuitori), dar mai apropiate de adevăr cele relatate de Evlia Celebi, de 12 000 case (cca 60 000 locuitori), cifră asemănătoare celei de 50 000 locuitori indicată și de Del Chiaro la 1718. Pentru secolul al XVIII-lea există aceeași nesiguranță și fluctuații în estimări, aprecierile călătorilor variind între 20 000 locuitori la abatele Panzini (1775) și 120 000 la economistul Peyssonnel (1759). Cifra medie de 50–60 000 locuitori, corespunzătoare, probabil, în mare, realității, este indicată de abatele Becich (1745), cărturarul grec Dapontes (1759), publicistul francez Carra (1776), preotul armean Ingigian (1785) și generalul rus Langeron (1790). În schimb, pentru sfârșitul epocii fanariote, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, apare aproape unanim citată cifra de 80 000 locuitori la literatul maghiar Batthyáni (1801) și la cel francez Lagarde (1813), la consuli englez Wilkinson (1818) și rus Jacovenko (1820) și la publicistul elvețian Recordon (1820).

În privința caracterului etnic al populației capitalei, în afara românilor, călătorii menționează și pe străinii stabiliți în oraș, îndeosebi ca negustori și meseriași, și anume: armeni, bulgari, greci, sași, unguri și germani, amintiți de Sivori și Strassburg, de Baksic, Del Chiaro, Panzini, Bentham, Jenne, Clarks, Wilkinson și de mulți alții.

Cele mai frecvente impresii întâlnite în mărturiile călătorilor străini se referă, în mod firesc, la aspectele edilitar-urbanistice ale vechii reședințe de scaun domnești. Ulițele podite cu bârne de stejar, casele târgoveților în lemn sau lut acoperite cu siță, bălțile și mlaștinile insalubre, cursul Dâmboviței și al afluenților ei (de mult dispăruți), dezvoltarea urbanistică

anarhică, încercările de reglementare a modului și locului de construire a caselor în oraș de către autoritățile locale și alte variate aspecte străbat ca un fir roșu majoritatea relatărilor peregrinilor străini începând de la Lescalopier în 1574 și mergând până la Sir Robert Ker Porter în 1820. Detalii mai pregnante în acest sens se întâlnesc mai ales la Baksic (1640), capelanul Chishull (1702), pelerinul Vișenski (1708), Del Chiaro, Carra, Sulzer, Hunter (1792), Reimers (1783), diplomații Thornton (1802) și Tancoigne (1807) și mulți alții. În aceeași măsură călătorii n-au fost insensibili la calitățile artistice prezentate de monumentele de arhitectură ale orașului, majoritatea admirând palatele domnești și curțile boierești în care au fost adesea găzduiți; de asemenea, nu le-a scăpat nici farmecul multor edificii religioase de mare valoare. Descrieri izbutite ale vechii Curți domnești, distrusă de calamități și războaie în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, se întâlnesc, de pildă, la Lescalopier, la genovezul Sivori (1583), la diplomații Strassburg (1632) și Krasinski (1636), la clericii Baksic și Pavel din Alep, la Evlia Celebi, Chishull, la Mottraye (care a admirat și Mogoșoaia), precum și Del Chiaro; despre Curtea Nouă sau Arsă, întâlnim știri la Sulzer, Jenne sau Lagarde. Arhitectura caselor boierești din piatră e relevată tot de Chishull, Del Chiaro, Carra, Sulzer, Raicevici ș.a. În sfârșit, lăcașurile de la Sf. Troiță (Radu Vodă), Mihai Vodă, Sf. Gheorghe Vechi și Nou, biserica metropolitană, mănăstirile Sf. Ecaterina, Ion cel Mare, Sărindar, Cotroceni, Colțea (cu faimosul turn și spitalul), Văcărești ș.a. au impresionat îndeosebi pe Sivori, cronicarul silezian Balthasar Walther și pe exarhul patriarhal Nichifor Parasio în secolul al XVI-lea, pe Krasinski, Pavel din Alep, în veacul următor, Chishull, Vișenski, Flachat, Dapontes, Sestini și Sulzer în secolul XVIII, toți lăsând descrieri mai mult sau mai puțin izbutite, mai mult sau mai puțin amănunțite, asupra acestor monumente.

Înfloritoarea activitate de schimb ce pulsa în prăvăliile, tarabele și dughenele din bâlciurile și târgurile vechilor București, cantitatea și varietatea impresionantă de mărfuri desfăcute pe piața orașului, comerțul practicat de negustorii, mărchitanii și zarafii de diferite nații, în hanurile boltite de la Șerban Vodă, Constantin Vodă și Gabroveni, numărul morilor, pivelor, cârciumelor și zahanalelor și multe alte detalii de viață economică se întâlnesc în proporții impresionante în majoritatea relatărilor peregrinilor străini. Merită a fi menționate – prin bogăția lor – știrile aduse de Sivori, Strassburg, Evlia Celebi, Vișenski, Del Chiaro, Flachat, Peyssonell, Brognard, Jenne, Raicevich, Hunter, Clarke și Wilkinson din secolul al XVI-lea până într-al XIX-lea. Singurele mărturii cunoscute până în prezent privitoare la activitatea primelor ateliere manufacturiere din capitală se întâlnesc doar la economistul și filosoful englez Jeremy Bentham, care s-a arătat preocupat în 1786 să viziteze și să studieze procesul de producție al tăbăcarilor din mahalaua calicilor, precum și la

comerciantul Jenne, care se referă în aceeași perioadă la atelierul de reparat calești înființat de ungurul Festetics.

Aspectele de viață politică, socială și culturală din capitală sunt surprinse – în număr destul de mare – la mai mulți călători, recrutați în special din rândul diplomaților și cărturarilor care au avut posibilitatea să fie primiți la Curtea domnească sau să frecventeze casele boierești. Ceremoniile de la Curtea Veche, până în veacul al XVIII-lea, sunt descrise, de pildă, cu mult pitoresc de Lescalopier, Strykowski, Sivori, Strassburg, Krasinski, Pavel din Alep, Evlia Celebi, Luigi Ferdinando Marsigli, Chishull sau Vișenski. În schimb, fastul semioriental, dar de o strălucire îndoielnică de la curțile domnilor fanarioți, a fost zugrăvit de Sestini, lady Craven (1786), Raicevich, Hunter, Reimers, Struve (1793), Batthyány, Clarke, Christine Reinhardt (1806) sau William Mc Michael (1817). Viața protipendadei, primirile în casele boierești, unde străinii au întâlnit un amestec de moravuri orientale și de influențe incipiente occidentale, au fost la rândul lor, înfățișate în culori vii și simț atent al observației de către Del Chiaro, Sulzer, Raicevich, Langeron, Salaberry, Hunter, Reimers, Lagarde, Wilkinson sau contele Marcellus (1820). Toți aceștia au relevat, în contrast, mizeria indescrribibilă întâlnită în mahalalele mărginașe locuite de populația nevoiașă, caracterul sordid al vieții dezmoșteniților soartei, ducându-și traiul oropsit în cocioabe mizerabile; peregrinii au înfierat opulența și aroganța boierimii în discrepanță cu soarta amărâtă a celor oprimați și săraci.

În sfârșit, trebuie să amintim alte observații ale călătorilor referitoare la unele probleme de educație și învățământ, la câteva instituții de cultură și la relieful figurilor anumitor personalități culturale din viața bucureșteană. Astfel, avem mențiunile despre unii cărturari întâlniți la curtea domnească, ca de pildă Benedict Cretanul, predicator poliglot al lui Leon vodă Tomșa, fost student la Wittenberg, pomenit de Strassburg în 1632, învățatul stolnic Constantin Cantacuzino, a cărui erudiție a impresionat pe Chishull și lordul Paget la 1702, pe boierul Andronache Vlasto, om cultivat, posedând o bibliotecă bogată, bine aleasă, având tablouri de preț și sculpturi vrednice de privit, admirat de francezul Flachet la 1740, cărturarul domn Constantin Mavrocordat, prețuit de misionarul Becich la 1745, frații Cantacuzino, adepți ai doctrinei lui Helvetius și iubitorul de arte, boier Costache, cunoscuți de filosoful Bentham la 1786 și mulți alții. Despre instituțiile de învățământ, Academia domnească de la Sf. Sava și alte școli de la Sf. Gheorghe Vechi, domnița Bălașa, amintesc, cu unele amănunte prețioase, Becich, Carra, Reimers, Clarke și Wilkinson. Despre existența unor trupe de teatru itinerante italiene la București la 1786 și 1810 ne pomenesc Bentham și generalul Kutuzov, iar acesta din urmă a mai asistat și la spectacolele oferite de artiști polonezi; despre vechile petreceri cu măscărici, dansatori și lăutari de la curțile domnești se întâlnesc interesante date în relatările lui Krasinski sub Matei Basarab, ale lui Kreybich și Del

Chiaro din vremea lui Brâncoveanu, ale abatelui Sestini și ale lady-ei Craven din timpul lui Alexandru Mavrocordat și Nicolae Mavrogheni.

Dacă până la 1821 relatările călătorilor străini privind feluritele aspecte prezentate de viața bucureșteană au un caracter mai mult caleidoscopic, arareori sistematizat, în funcție de gradul de pregătire și interesul manifestat pentru cele văzute în capitala Țării Românești, în perioada modernă asistăm la un salt calitativ în privința descrierilor de călătorie ce capătă un caracter mai științific, mai precis și mai substanțial, bazându-se pe o documentare mai riguroasă. La Demidov, Vaillant sau Neigebauer, de pildă, din perioada domniilor regulamentare, întâlnim afirmații bazate și pe date statistice obținute prin consultarea presei și a altor izvoare, precum și a informațiilor transmise de autoritățile oficiale. Simpli turiști ca Stanislas Bellanger, baroana de Carlowitz, Adolphe d'Avril sau Al. Millaud agrementează impresiile lor cu anecdote literare, emanând un parfum pitoresc, ce dau multă culoare schițării panoramei oferită de contrastanta societate bucureșteană. Ofițerii armatelor străine ce au cantonat la București, în 1828–1834, sau în timpul și după războiul Crimeii din 1853–1854, în frunte cu Lev Tolstoi, ne-au lăsat și ei însemnările lor cu caracter literaro-documentar, în rândul cărora se cade a mai aminti și pe acelea lăsate de Fr. Nyberg, St. Dietrich și Anton von Altfthan.

Tot din secolul al XIX-lea datează și o mai completă reprezentare iconografică a Bucureștilor, făurită de mâna unor artiști străini, autori ai minunatelor gravuri și acuarele, în care au redat monumente, scene și tipuri bucureștene, continuând tradiția unui Luigi Mayer de la care s-au păstrat reușite stampe cu vederi din orașul de pe malurile Dâmboviței la 1794. Cu schițele și desenele lui Barabás, Raffet, Bouquet, Doussault, Lancelot, Ferel și acuarelele lui Preziosi s-a putut ilustra o întregă epocă din dezvoltarea orașului. Sub pana și penelul peregrinilor străini, ca și din documentarea iconografică, reînvie, crâmpei cu crâmpei, trecutul și societatea capitalei Țării Românești, apoi a Principatelor Unite și a României independente, privită din cele mai diferite unghiuri de vedere: istoric și arheologic, social și etic, cu contrastele izbitoare dintre clase, economic, cu activitatea vie a comerțului, cu primele întreprinderi manufacturiere, dezvoltarea industrială și creșterea capitalului financiar.

Din punct de vedere edilitar, demografic și urbanistic tot călătorii străini înregistrează prefacerile continui de la întinsul oraș de grădini, la marile edificii moderne de mai târziu, criticând cu drept cuvânt carențele în acest sector și mai ales lipsa unor concepții adecvate de sistematizare.

În concluzie, din cele expuse anterior în linii foarte generale și în mod destul de schematic, se poate constata interesul pe care îl prezintă relatările călătorilor străini pentru reconstituirea trecutului Bucureștilor și unicitatea unor date ce pot fi detectate numai într-un asemenea gen de izvoare narative, în epoci când sursele interne sunt fie mute, fie prea laconice sau fragmentare. Se impune, așadar, pe viitor, într-o operă de colaborare,

depistarea foarte atentă a tuturor acestor mărturii provenind de la călători – cel puțin până la sfârșitul secolului al XIX-lea – și reunirea lor într-un corpus care să constituie un indispensabil instrument de lucru pentru toți cercetătorii iubitori ai istoriei Capitalei patriei noastre.

Bibliografie

1. *** *Călători străini despre țările române*. vol. I–VIII, București, 1968–1983.
2. P. Cernovodeanu. *Imaginea țărilor române la călătorii străini din secolele XIV–XVIII*, în „Revista de istorie“, 32 (1979), nr. 12, p. 2353–2365.
3. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători* (ed. a II-a), vol. I–IV, București, 1928.
4. G. Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI–XIX)*, București, 1992.

LĂCAȘURI DE CULT DIN BUCUREȘTI, MĂRTURII ALE SPIRITUALITĂȚII ORTODOXE ȘI ALE CULTURII ROMÂNEȘTI (SECOLELE XVII–XIX)

Episcop *TEODOSIE SNAGOVEANUL*

Pentru spiritualitatea ortodoxă și cultura românească, bisericile și mănăstirile constituie un punct de referință major, dacă ținem seama de faptul că, secole la rând, cultura românească s-a nutrit din viața religioasă, care a cunoscut la noi o perioadă amplă de înflorire între secolele XVII–XIX, promovând idei generoase și întreținând flacăra dragostei de țară și de neam, ceea ce a reprezentat un factor esențial în păstrarea coeziunii și unității naționale.

Nu vom întreprinde acum descrierea în detaliu a acestor numeroase așezăminte de viață și cugetare ortodoxă din București, ci vom căuta să reliefăm contribuția lor la edificarea spiritualității românești.

Bisericile și mănăstirile bucureștene din secolele XVII–XIX s-au remarcat prin intensă trăire spirituală, prin viață culturală bogată și, în același timp, prin afirmarea puternică a specificului românesc. Ne referim la faptul că în atmosfera spirituală ortodoxă, caracteristică acestor așezăminte bisericesti, s-a afirmat și s-a cultivat specificul național, atât în ceea ce privește arhitectura și pictura, cât și în păstrarea tradițiilor legate de datini și obiceiuri, de îndeletnicirile specifice, de portul popular românesc. Astfel, țesăturile, veșmintele, obiectele de cult, sculpturile în lemn și metal, troițele, porțile de intrare în incintele bisericilor și mănăstirilor, uneltele tradiționale pentru munca de obște a monahilor dovedesc cu prisosință bogăția și vigoarea artei noastre populare, păstrată cu sfințenie, de-a lungul timpului, de la o generație la alta, biserica și mănăstirea însemnând o adevărată școală de cultură și de tradiție românească.

O importanță deosebită a fost acordată în bisericile și, mai ales, în mănăstirile din București, manuscriselor și cărților de cult, adesea ele fiind

copiate și imprimate în tipografiile proprii. Atât copiile – manuscrise, cât și cartea tipărită, difuzate în cercuri largi, au contribuit în mare măsură la răspândirea învățaturii de carte, adevărind, prin conținutul lor și prin elementele de realizare, că învățătura de credință a Sfintei Noastre Biserici Ortodoxe poartă amprenta specificului românesc.

Asemenea manifestări de viață spirituală și de cultură românească, având certe calități instructive și educative, au contribuit la păstrarea și cultivarea unor valoroase și durabile tradiții, care au lăsat urme statornice în viața locuitorilor orașului București.

Oricine își poartă astăzi pașii spre vreuna din vechile biserici sau mănăstiri bucureștene rămâne încântat de poezia locului, de farmecul arhitecturii și frumusețea picturii, de liniștea care-i încearcă sufletul, predispunând la rugăciune, la meditație asupra atotputerniciei lui Dumnezeu.

În trecut, bisericile și mănăstirile au reprezentat în peisajul spiritualității românești un factor activ în promovarea ideilor umaniste de cultură, progres și bună conviețuire. Aceste idei erau însușite de credincioși în „tinda” bisericii, la școala rugăciunii, a meditației.

Așezămintele noastre bisericesti au îndeplinit, în decursul timpului, în liniște și smerenie, o dublă misiune: au vegheat duhovnicește în permanență la izbăvirea sufletească a poporului îndelungă vreme oprimat, dar i-au deștelenit și mintea, povățuindu-l și învățându-l să iubească pământul strămoșesc, să apere Ortodoxia credinței și limba românească. Datina aceasta, care s-a păstrat până astăzi cu sfințenie și în bisericile și mănăstirile bucureștene, a fost suportul permanenței istorice a românilor.

Modul de viață și întreaga activitate desfășurată în bisericile și mănăstirile bucureștene, ca și în așezămintele similare din țară, în perioada la care ne referim, s-a caracterizat printr-o permanentă îmbinare între spiritualitatea ortodoxă – trăirea în Hristos și după pilda Lui – și devotamentul arătat în slujirea poporului. Misiunea lor a fost, de-a-lungul secolelor, de a imprima în chip statornic în viața poporului spiritualitatea ortodoxă, contribuind, în același timp, la educația și dezvoltarea lui culturală.

Preoții și călugării noștri au provenit totdeauna din rândurile poporului, dragostea de neam neslăbindu-le nici un moment, iar bisericile și mănăstirile au fost neconținut frecventate de creștinii însetați de sfânta și dumnezeiasca învățătură, căutând, în același timp, sfat și mângâiere, în durerile de care erau încercați, la slujitorii altarelor, la bunii și înțelepții monahi din mănăstiri, faima unora dintre ei ajungând până departe la marginile țării și chiar dincolo de hotarele ei.

Din rândurile clerului bucureștean s-au ridicat numeroși cărturari care au știut să slujească în mod exemplar la sfântul altar și să împlinească în chip neobosit idealurile și năzuințele poporului. Ei s-au remarcat printr-o temeinică învățătură, însușindu-și cultura clasică greacă și pe cea slavonă, precum și cultura occidentală. Prima lor preocupare a fost grija pentru

sufletele credincioșilor și pentru râvna lor de a dobândi mântuirea, iar în ordinea imediat următoare, ridicarea nivelului de viață a poporului, accesul la știința de carte și la cultură.

Contribuția așezămintelor noastre bisericești și mai ales a celor din București la spiritualitatea românească, manifestată în plan spiritual și cultural, trebuie privită și evaluată în perspectiva timpului, pentru o apreciere globală a ei. Este necesară înțelegerea legăturilor esențiale, de substanță, între activitățile multiple din bisericile și mănăstirile noastre și experiența de viață și capacitatea creatoare a poporului însuși, pe care clerul l-a slujit totdeauna și îl slujește și astăzi cu convingere și dăruire.

Viața spirituală în bisericile și mănăstirile noastre, inclusiv în cele bucureștene a fost dintru început vie și deosebit de activă. Retrași în meditație și rugăciune, preoții și călugării au nutrit în permanență o adâncă dragoste pentru semenii, căutând a urma întocmai porunca iubirii, dată de Domnul Iisus Hristos. Trăirea lor între zidurile sfintelor așezăminte a avut întotdeauna ca reper principal credința statornică și râvna către mântuirea sufletului lor și a poporului dreptcredincios. Mulți dintre acești slujitori ai sfintelor altare au dus o viață duhovnicească deosebită și au fost împodobiți de poporul dreptcredincios cu aura sfințeniei, fiind venerați până în zilele noastre, când, prin înțeleptele hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, această venerare a fost pecetluită prin rânduirea numelui lor în calendarul ortodox.

O expresie a înaltei spiritualități din mănăstirile bucureștene este viața plină de sfințenie a *Sfântului Ierarh CALINIC* de la Cernica, stareț al Mănăstirii Cernica de lângă București și Episcop al Râmnicului, cinstit de popor ca sfânt încă din timpul vieții. El și-a petrecut întreaga viață în muncă și rugăciune, devenind un simbol pentru spiritualitatea românească.

Unul dintre reprezentanții de frunte ai spiritualității și culturii bucureștene este și *Sfântul Ierarh Martir ANTIM IVIREANUL*. Strălucind prin virtuțile sale, el a îmbinat în chip fericit preocupările duhovnicești înalte cu felurite îndeletniciri practice. Din osteneala sa directă avem astăzi *Mănăstirea Antim* și peste 60 de cărți tipărite la tipografiile pe care însuși le-a înființat la Mănăstirea Snagov, la Episcopia Râmnicului și la ctitoria sa din București, dovedindu-se a fi un remarcabil talent în arta sculpturii, desenului, gravurii și miniaturii.

Pe lângă alte trudnice îndeletniciri, preoții și mai ales călugării bucureșteni s-au străduit și în domeniul scrisului, alcătuiind și transcriind manuscrise și tipărind cărți, antologii de texte sfinte, cronici, compoziții psaltice și altele. Ei au pictat icoane și au zugrăvit biserici, au sculptat în piatră, în lemn și metal, realizând opere de aleasă valoare artistică.

Clerul s-a arătat plin de zel și în apărarea limbii strămoșești, conștient fiind că prin strădaniile lui contribuie la păstrarea specificului național și la dănuirea culturii noastre străvechi. Acești smeriți și adesea anonimi promotori ai culturii și spiritualității noastre, treceau dintr-o provincie românească în alta, dintr-un oraș în altul, purtând cu ei tomuri de

manuscrite și cărți în grele scoarțe de lemn, cu ferecături metalice, și împărțeau fraților de un neam și o lege dumnezeiescul cuvânt de învățătură în „limba veche și înțeleaptă“ a strămoșilor. Manuscrisele alcătuite sau copiate în bisericile și mănăstirile noastre aduc mărturie cu privire la procesul de structurare și constituire al limbii române literare, cu deosebire în secolul al XVII-lea. Este epoca traducerilor de texte religioase ce vor marca un moment major al culturii românești. În epoca următoare, de înflorire a culturii prin tipărirea de cărți vechi românești, se evidențiază o dată mai mult însemnătatea activității călugărilor din mănăstirile noastre pentru spiritualitatea și cultura românească.

Vechea literatură ortodoxă tipărită în tiparnițele bisericesti, între care cea de la Mănăstirea Antim, înființată după 1715, chiar de ctitor, el însuși un mare tipograf, de la Mănăstirile Colțea și Sfântul Sava, Biserica Mavrogheni și de la Mitropolie, care avea și o manufactură de hârtie proprie, a reprezentat de cele mai multe ori, în vitregia timpurilor trecute, singura sursă de informare și de instruire, de însușire a unor cunoștințe și elemente de cultură și de educație pentru întregul nostru popor. În această privință, o cercetare cât de sumară, în mod comparativ, a unor traduceri din literatura religioasă străină arată clar că selectarea materialelor respective nu este deloc întâmplătoare, ci servește drept pretext pentru punerea în circulație a unor idei originale, menite să contribuie la îmbogățirea tezaurului de gândire și simțire românească. Astfel, mulți preoți și călugări au alcătuit scrieri religioase, au făcut traduceri, au multiplicat documente, preocupându-se în același timp de literatură, istorie, geografie, astronomie și chiar poezie.

Paralel cu înflorirea deosebită a spiritualității și culturii românești în bisericile și mănăstirile bucureștene s-a constatat, începând cu secolul al XVI-lea, o preocupare asiduă și pentru manuscrisele grecești, slavone și latine. Au circulat în acest timp o seamă de cărți de cult și de învățătură în aceste limbi, unele aduse din alte părți, altele copiate în așezămintele noastre. În bibliotecile din Mănăstirile Antim, Căldărușani, Cernica, de la Sfântul Sava, care aveau un fond de carte întemeiat de Constantin Brâncoveanu, ce număra la începutul secolului al XVII-lea, 7 000 de volume, de la Mănăstirea Văcărești și mai ales de la Mitropolie, se aflau valoroase manuscrise și cărți grecești, slavone, latinești și franțuzești, conținând multe scrieri patristice și canonice.

În atmosfera specifică fiecărei epoci trebuie să includem și contribuția adusă la inițierea și promovarea învățământului, prin școlile organizate în „tinda“ bisericilor. Ca și în alte țări europene, școala și-a început și la noi activitatea în biserici și mănăstiri. Ea era strict necesară, în primul rând, pentru instruirea tinerilor ce trebuiau hirotoniți preoți la parohii și a călugărilor ce urmau să fie promovați la conducerea mănăstirilor, apoi, pentru pregătirea diecilor necesari la cancelariile episcopale și la Curtea Domnească, care redactau corespondența unor înalți demnitari de stat, precum și pentru instruirea celor care copiau manuscrise, traduceau

documente sau îndeplineau misiuni diplomatice în alte țări. La aceste școli urmau și fiii târgoveților și ai meseriașilor.

Sălile de clasă erau chiliile din jurul bisericilor, de cele mai multe ori destul de modeste. Aici se învăța scrisul și cititul pe texte religioase, la început în limba slavonă, utilizată până în secolul al XVII-lea, în Cancelaria Domnească și la oficierea slujbelor religioase, apoi în limba română, pe măsură ce aceasta înlocuia slavona ca limbă oficială a Statului și a Bisericii.

Prima școală înființată în București a fost cea de la Biserica Sfântul Gheorghe-Vechi. În secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea școlile se înmulțesc. Acum se înființează școli începătoare și pe lângă bisericile Colțea, Udricani, Domnița Bălașa, Foișor, Amzei, Biserica cu Sfinți, Manea Brutarul, Olari, Sfinții Voievozi, o școală de agricultură la Mănăstirea Pantelimon (1835) și un seminar la Mănăstirea Antim (1836). În afara acestora mai exista o școală de muzică la biserica Sf. Nicolae Șelari (1816–1820), alta de cântăreți la Mănăstirea Antim (1829) și Seminarul Central (1841) la Radu Vodă.

În asemenea școli au învățat, printre alții, Anton Pann, Macarie Ieromonahul, Paris Mumuleanu și alții.

În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino s-a deschis la București prima școală de învățatură superioară, Academia grecească de la Sf. Sava, care a funcționat vreme de mai bine de un secol, până în 1818, când Gheorghe Lazăr a început predarea în limbă română, tot la Sf. Sava, la care „au alergat școlarii de la Udricani, de la Sf. Gheorghe Vechi, de la Colțea și de la toate bisericile, golind acele școli“, cum zice Ion Ghica în Scrierile sale. Între ei erau Ion Heliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, Christian Tell, Simion Marcovici, Constantin Moroiu, iar mai târziu, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Nicolae Filimon, Alexandru Bassarabescu și alții.

Studiile referitoare la istoria învățământului românesc aduc numeroase mărturii cu privire la rolul important pe care l-au îndeplinit școlile de pe lângă biserici și mănăstiri, cu mult timp înainte ca școala să devină în țările române o instituție de stat, fapt care se va realiza după Unirea Principatelor, sub Alexandru Ioan Cuza.

În diferite momente cruciale din istoria poporului nostru, preoți de mir, monahi luminați și ierarhi cărturari, ridicați din păturile de jos au fost și luptători de frunte pentru cauza națională, au îndeplinit misiuni diplomatice dificile și adesea s-au aflat în chip direct în fruntea mișcărilor populare pentru dreptate socială, pentru o viață demnă, pentru independența și libertatea țării. Strădaniile lor spirituale și culturale s-au îngemănat astfel cu iubirea de neam și de țară. Pentru a da un singur exemplu, menționăm că în anul 1820, la Mănăstirea Antim, Episcopul Ilarion al Argeșului s-a întâlnit deseori și în taină cu Tudor Vladimirescu și Gheorghe Lazăr, profesorul de la Sfântul Sava, pentru a gândi planul și proclamațiile revoluției din 1821. Tot aici, călugărul David, veșmântarul

Mânăstirii și ucenicii săi au cusut steagul cel mare al revoluției lui Tudor, având chipul Sfintei Treimi și ale Sf. Gheorghe și Teodor Tiron.

Era vorba, așadar, pe de o parte, despre o lucrare lăuntrică, specifică, mântuirea sufletului, iar pe de altă parte, de o lucrare în afară, către semenii, către poporul binecredincios, atitudine esențialmente creștină, bazată pe o permanentă comunicare cu Dumnezeu și cu oamenii. Dând urmare vocației sale, chemării tainice de a sluji lui Dumnezeu, clerul ortodox a rămas în legătură permanentă cu neamul românesc, împărtășind atât suferințele, cât și bucuriile lui și contribuind pe căi specifice la progresul său social și cultural. Tot ce s-a înfăptuit în bisericile și mânăstirile noastre în secolele XVII–XIX și s-a răspândit în popor poartă pecetea autentică a spiritualității și culturii românești, ele depășindu-și condiția locală și devenind, în chip firesc, naționale, atât din punct de vedere spiritual-religios, cât și cultural-românesc.

Clerul bucureștean, alături de preoții din întreaga țară, s-a străduit, într-o vreme când împrejurările erau vitrege, să împlinească cerințele de hrană spirituală, de învățătură creștină, de educație morală și civică, aducând slavă lui Dumnezeu în sfintele locașuri și lumina cuvântului în rândurile poporului, încălzindu-i inima cu speranța unui viitor mai bun, înțelegându-și astfel ca o misiune permanentă porunca Domnului IISUS HRISTOS: MERGÂND, ÎNVĂȚAȚI TOATE NEAMURILE (Mat. 28, 19).

NOI MĂRTURII PRIVIND FARMACIILE DIN BUCUREȘTI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

COSTIN FENEȘAN

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se poate constata cu deplin temei începutul unui proces de modernizare a societății din Țara Românească și Moldova. Contactele tot mai intense cu lumea central-europeană, dar mai ales cu realitățile din Imperiul habsburgic și cu osebire din Transilvania vecină, au constituit tot atâtea impulsuri la racordarea, pe multiple planuri, a vieții sociale și economice din cele două principate românești dunărene la o zonă capabilă să susțină mersul acestui proces innoitor. Un domeniu în care deschiderea spre nou s-a manifestat mai timid la început, dar într-un ritm accelerat de la începutul secolului al XIX-lea, a fost cel al asistenței farmaceutice, cu deosebire înființarea de farmacii publice. Dacă în Moldova acest proces a fost mai pronunțat încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹, în schimb începuturile mai timide din Țara Românească au fost compensate de evoluția spectaculoasă din primele două decenii ale veacului următor. Prima farmacie particulară a fost deschisă la București în anul 1740 de către un sas venit din Ardeal, Johann Traugott Seuler². În 1750, Christian Richter – și acesta, cu mare probabilitate, tot un sas ardelean – a înființat la București încă o farmacie³. La 1771, în capitala Țării Românești și-a deschis spițeria brașoveanul

¹ În Moldova a fost emisă, încă în 1785, o ordonanță domnească menită să reglementeze activitatea farmaciștilor. Prevederile ei au fost întregite și precizate printr-o altă ordonanță în 1814, cf. Vasile I. Lipan, *Geschichte der rumänischen Pharmazie in der Moldau und Walachei bis zum Jahre 1921*, Braunschweig, 1985, p. 16 („Braunschweiger Veröffentlichungen zur Geschichte der Pharmazie und Naturwissenschaften“, vol. 28): se va cita: Lipan *Geschichte*.

² Lipan, *Geschichte*, p. 53.

³ *Ibidem*, p. 54.

G. Roth⁴. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai cu seamă în primele două decenii ale celui următor, numărul farmaciilor particulare înființate la București a crescut în mod spectaculos, proprietarii acestora și în același timp spițerii lor fiind aproape exclusiv sași ardeleni. În cele ce urmează prezentăm atât pe baza datelor edite⁵ cât și a celor inedite⁶ un tablou al farmaciilor particulare deschise la București până pe la 1825⁷:

Anul de înființare	Proprietarul farmaciei	Numele farmaciei	Referința bibliografică
1786	Andreas Klusch din Sibiu	„Apollo“	Samarian, p.509
1794	Johann Zinnern von Burghthal	„Esculap“	Samarian, p. 519
1795	Andreas Schnell	„Leul de aur“	Lipan, <i>Farmacia</i> , p. 37
1800	Josef Raimondi (Raimonty, Raimondy), primul spițer verificat de autorități	„Speranța“	Samarian, p. 523
1803	Johann Greff (Gräff, Grew, Grow)	„La Foișorul de foc“	Samarian, p. 524
1805	Andreas Thiess	„Cerbul“	Lipan, <i>Farmacia</i> , p. 40
1808	Wilhel Thüringer: preluată în intervalul 1820–1824 de Johann Dresnandt	„Coroana de aur“	Samarian, p. 525
1810	Johann Schobel (proprietar în 1830); Karl Schullerus (proprietar din 1832)	„Higeia“	Samarian, p. 526 și 542
1811	Michael Gardo (Gardos)	„La Pelican“	Samarian, p. 526
1812	Johan Honterus; din 1818 proprietari sunt Franz Ludwig Drexler și Leopold Koller	„La Biserica cu sfinți“	Samarian, p. 527

⁴ Vasile I. Lipan, *Farmacia românească în date*, Braunschweig, 1990, p. 27 (se va cita: Lipan, *Farmacia*).

⁵ Lipan, *Geschichte*: Lipan, *Farmacia*: Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II. București, 1938. (se va cita: Samarian).

⁶ Vezi doc. 3

⁷ Se va menționa doar prima referință despre farmacie în bibliografia de specialitate referitoare la acest subiect.

Anul de înființare	Proprietarul farmaciei	Numele farmaciei	Referința bibliografică
1813	Lorenz Dampner; mai târziu devine proprietar Ignaz Mäuszel (Maizell)	„Salvator“ de pe Podul Mogoșoaiei	Samarian, p. 527
1816	Michael Traugott Steege	„Fortuna“	Samarian, p. 530
1819	Paul Roth	„La urs“	Samarian, p. 531
1821	?	„La arab“	Samarian, p. 531
1821	Michal Doctor	„La crucea de aur“	Samarian, p. 531
înainte de 1825	Franz Raaber	?	doc. 3
înainte de 1825	Franz Xaver Roth	?	doc. 3
înainte de 1825	Josef Hammerschmidt	?	doc. 3
înainte de 1825	Nicolae Vlasta	?	doc. 3

Așa cum se poate constata atât din bibliografia de specialitate cât și din documentele pe care le dăm acum la iveală, o bună parte din aceste farmacii bucureștene s-a bucurat de o existență îndelungată, altele și-au schimbat proprietarul în cursul timpului, iar altele n-au avut decât o existență efemeră. Dintre spițeriile care au funcționat vreme îndelungată, chiar și pe timpul domniilor regulamentare iar uneori și mai apoi, amintim următoarele: „La urs“ (Paul Roth), „Esculap“ (Johann Zinner), „Fortuna“ (Michael Steege), „Leul de aur“ (Andreas Schnell), „Speranța“ (Josef Raimondi), „Coroana de aur“ (Johann Dresnandt), „La Foișorul de Foc“ (Johann Gräff), „Salvator“ (Ignaz Mäuszel), „Apollo“ (Paul Klusch), „La biserica cu sfinți“ (Franz Ludwig Drexler), „La crucea de aur“ (Michael Doctor) și „La pelican“ (Michael Gardos).

Înmulțirea numărului de farmacii în București la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁸ a făcut necesară luarea unor măsuri care să reglementeze funcționarea lor și, mai cu seamă, să îi excludă de la practicarea profesiei pe cei lipsiți de pregătirea necesară. Aceasta a fost și rostul *Nizamului spițeriilor* emis de domnitorul Alexandru Ipsilanti la 15 mai 1797⁹, care reglementa în cuprinsul celor 10 puncte cerințele pretinse unui spițer

⁸ Lipan, *Farmacia*, p. 39 a stabilit că, în 1797, la București au funcționat 9 farmacii particulare.

⁹ Vezi textul publicat de Samarian, p. 558–561, precum și comentariile la Lipan, *Geschichte*, p. 15.

pentru a-și exercita profesiunea, introducând, totodată, în mod oficial, în practică *Farmacopeea austriacă* din 1780 și *Tariful austriac* de prețuri ale medicamentelor. Printr-un ordin emis la 18 septembrie 1798, domnitorul Constantin Hangerli a cerut respectarea strictă a Ordonanței din 1797¹⁰, probabil datorită nesocotirii ei de diferiți „spîțeri“ mai mult sau mai puțin improvizați. Problema asigurării unei asistențe farmaceutice de bună calitate era însă departe să fi fost rezolvată. De aceea, la 13 septembrie 1808, Divanul Țării Românești a emis un ordin referitor la obligativitatea inspectării farmaciilor și la reglementarea prețului medicamentelor potrivit tarifului farmaceutic vienez din 1807¹¹. O altă măsură menită să îmbunătățească asistența farmaceutică în capitala țării a fost hotărârea din 14 septembrie 1816, de împărțire a „văpselelor“ (circumscripțiilor urbane) Bucureștiului în plăși sanitare. În virtutea acestei hotărâri, medicamentele prescrise de medicul de plasă bolnavilor nevoiași urmau să fie eliberate – pe baza rețetei aprobate de *Epitropia obștească*, în mod gratuit, de o farmacie anume stabilită în acest scop¹². În aprilie 1817, o dată cu intrarea în vigoare a regulamentului de funcționare a Spitalului *Filantropia*, și-a început activitatea și farmacistul ei propriu, ale cărui atribuții au fost stabilite în amănunțime¹³.

Un moment de cea mai mare importanță pentru reglementarea activității farmaciștilor l-a constituit așa-numitele *Articole după proiectul doctorilor*, o ordonanță emisă de domnitorul Alexandru Șuțu la 4 noiembrie 1819, la cererea Eforiei Spitalelor și a protomedicului (*arhiiatros*) țării¹⁴, cu menirea de a reglementa în principal modul de exercitare a profesiei de spîțer. Se pare că ordonanța domnească nu s-a bucurat de ecoul așteptat de inițiatori, deoarece, la 30 noiembrie 1819, domnitorul s-a văzut nevoit să le ceară farmaciștilor în mod cominatoriu aplicarea celor statuate la 4 noiembrie¹⁵. Nu este exclus ca atitudinea de expectativă a Gremiului farmaciștilor bucureșteni – cei mai mulți dintre ei, ca sași ardeleni, fiind supuși austrieci – să se fi datorat înțelegerii defectuoase a textului român al Ordonanței. Dispunând acum de o traducere germană din epocă a textului Ordonanței din 4 noiembrie 1819¹⁶, care se deosebește în mai multe privințe de originalul român, suntem în măsură să probăm această supoziție a noastră. Astfel, pe când în textul românesc (punctul 3)¹⁷ se prevede aplicarea Tarifului austriac pentru medicamente din anul 1814, în traducerea germană este citat Tariful din 1816 (punctul 14). De asemenea,

¹⁰ Samarian, p. 561.

¹¹ Lipan, *Farmacia*, p. 42.

¹² Lipan, *Geschichte*, p. 148.

¹³ Lipan, *Farmacia*, p. 46.

¹⁴ Vezi textul la Samarian, p. 571–574.

¹⁵ Lipan, *Farmacia*, p. 46.

¹⁶ Vezi doc. 1

¹⁷ Textul românesc are 20 de puncte, cel german doar 16, deoarece din acesta din urmă au fost eliminate prevederile referitoare la medici. De asemenea, traducerea germană nu respectă ordinea prezentării problemelor în textul românesc.

în traducerea germană nu figurează prevederea referitoare la obligația farmaciștilor de a nu elibera rețete mai vechi de 20 de zile (punctul 4 al originalului român). Deosebiri se constată și în privința cuantumului dobânzii ce revenea farmaciștilor pentru rețetele neachitate în termen de un an. Dacă în textul românesc este prevăzută o dobândă de 5% (punctul 12), în schimb în traducerea germană aceasta se ridică la 10%. Pe de altă parte, textul german (punctul 2) este cât se poate de precis cu privire la destinația amendei de 1000 de piaștri (*taleri* în textul român) impusă farmaciștilor care ar fi vândut medicamente depreciate din punct de vedere calitativ: *Spitalul Filantropia*, care beneficia din 1817 de serviciul unui farmacist calificat. În fine, dacă în textul german (punctul 3) este prevăzută paritatea dintre *piastru* și *creițarul austriac* pentru a se ușura calcularea prețului medicamentelor potrivit cu Tariful austriac, originalul românesc este mult mai evaziv, oferind posibilitatea unor interpretări ambigue¹⁸: „Și pentru înlesnirea farmaciștilor și a cumpăratului, să se expună de către doctorii efori un tarif în limba latină, după cel austriac, convertind moneda austriacă în moneda turcească, și să fie imprimat. Această prețuire a medicamentelor să fie în vigoare până la emiterea unui al doilea tarif în eparhiile cesarocrăiești, fiindcă atunci, urmând a se face întrunirea doctorilor, se va fixa și aci prețul și cursul monedei pentru al doilea tarif”¹⁹.

Chiar dacă, prin Ordonanța din 4 noiembrie 1819, s-a încercat limitarea numărului farmaciștilor cu drept de practică, „deoarece prin mulțimea mare de farmaciști se produc mari abuzuri în ceea ce privește medicamentele atât în privința calității și a cantității cât și a prețului, fapt datorită căruia oamenii au mult de suferit”²⁰, totuși măsura domnească n-a avut efectul scontat. Mai mult, Ordonanța domnească din 4 noiembrie 1819 nu a fost dată la mâna farmaciștilor bucureșteni decât în urma ordinului emis de Alexandru Șuțu protomedicului Apostol Arsaki²¹ la 15 martie 1820²². Nu e de mirare, deci, că obștea farmaciștilor bucureșteni n-a întârziat prea mult să reacționeze, mai ales că Ordonanța amintită nu făcea nici o referire expresă la limitarea numărului de farmacii care aveau să se bucure de hrisov domnesc. Astfel, cu știrea Eforiei, farmaciștii bucureșteni au înaintat, la 11 octombrie 1820, un memoriu adresat domnitorului Alexandru Șuțu²³, prin care solicitau un hrisov ce avea să limiteze, pe de o parte, creșterea numărului de farmacii, iar, pe de altă parte, să le înzestreze pe cele 15 existente cu o aprobare de funcționare. Domnitorul a

¹⁸ Pasajul reprodus în continuare nici nu figurează, de altfel, în textul german.

¹⁹ Samarian, p. 573.

²⁰ Vezi doc. 1.

²¹ Apostol Arsaki (6 ianuarie 1789, Hotahomos/Grecia – 17 iulie 1874, București), devine după studii universitare de medicină la Viena și Halle medic și protomedic în Țara Românească; profesează medicina la spitalele Sf. Pantelimon (1820–1823; 1839–1840) și Colțea (1839–1840); consilier al domnitorilor Țării Românești în perioada 1830–1860; ca om politic conservator, a fost președinte al Consiliului de Miniștri al Principatelor Unite între 8 și 24 iunie 1862.

²² Vezi doc. 2.

²³ *Ibidem*.

primit cu bunăvoință memoriul ce-i fusese înaintat, poruncind Marii Logofeții întocmirea hrisovului solicitat. Din cauza îmbolnăvirii lui Alexandru Șutu (noiembrie 1820), urmată apoi de decesul survenit peste puțin timp (ianuarie 1821), hrisovul n-a mai putut fi trecut prin Divanul domnesc și semnat de domn. Revoluția lui Tudor Vladimirescu și anii imediat următori au pus capăt pentru un timp dorinței Gremiului farmaciștilor din București²⁴. Acțiunea a fost reluată abia la 11 august 1824, printr-un memoriu adresat de farmaciștii Paul Roth, Johann Zinnern, Michael Steege și Andreas Schnell, în numele tuturor confrăților lor, doctorului Apostol Arsaki, protomedicul Țării Românești și medic personal al domnitorului Grigore al IV-lea Ghica²⁵. Petiționarii îl rugau pe Arsaki să sprijine pe lângă domn memoriul pe care aveau să-l înainteze cu privire la emiterea unui hrisov domnesc pentru cele 15 farmacii pe care le reprezentau. Argumentația invocată în fața doctorului Arsaki este cât se poate de convingătoare. Constatând că „înmulțirea pe mai departe a farmaciilor din București a devenit extrem de păgubitoare nu numai pentru noi, farmaciștii, dar și pentru domniile medici și pentru fiecare locuitor al acestui oraș“, petiționarii au constatat că, într-un răstimp de numai 10 ani, numărul farmaciilor bucureștene sporise de la 10 la 15, acestea fiind întru totul suficiente nevoilor populației. Există însă pericolul, ca numărul acestora să sporească în continuare, „mai ales că fiecare străin socotește Bucureștiul drept o mină de aur și aproape că nu se lovește de vreo piedică în a deschide aici noi farmacii“. În sprijinul cererii de „înghețare“ a numărului farmaciilor, petiționarii au ținut să amintească faptul că „în țările civilizate, aceste limite au fost stabilite încă de mult, ba chiar și statele cele mai îndepărtate ne pot servi drept pildă de neclintit a necesității acestei măsuri, de care, în capitala Moldovei, se ține seama de mai mulți ani“. Ca argument suprem, farmaciștii petiționari i-au declarat doctorului Arsaki că, dacă numărul farmaciilor va întrece, proporțional, pe cel al locuitorilor, atunci farmaciștii „nu mai pot trăi pe potriva rangului și a profesiei“, nemaifiind garantată nici corectitudinea și nici calitatea medicamentelor preparate, ceea ce ar avea urmări grave atât pentru medici cât și pentru bolnavi.

Se pare că nici de această dată farmaciștii bucureșteni nu s-au bucurat de vreun succes al demersurilor lor. De aceea, fiind supuși imperiali austrieci, ei s-au adresat, la sfârșitul lunii ianuarie 1825, Agenției diplomatice austriece de la București, cu rugămintea de a interveni pe lângă domnitorul Grigore al IV-lea Ghica²⁶. Argumentația la care au recurs de această dată toți cei 15 farmaciști din București este o mărturie a îngrijorării lor deosebite față de lipsa unui hrisov domnesc care să limiteze numărul farmaciilor din capitala Țării Românești: „...suntem pe deplin convinși, că ne putem aștepta nu numai la înmulțirea farmaciilor, ba chiar și la faptul că

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vezi doc. 3.

va trebui să-i socotim și – din păcate – tolera drept colegi ai noștri, iar asta spre rușinea noastră, pe unii ce sunt încă foarte departe de numele de farmacist“. Pentru a conferi demersului lor un argument cât se poate de solid și a înlesni, pe această cale, izbânda intervenției întreprinse de Agenția diplomatică austriacă pe lângă domn, petiționarii au cerut să fie sprijiniți la cumpărarea farmaciei lui Nicolae Vlasta – desigur un aromân –, „deoarece, potrivit obiceiurilor și legilor de aici, credem că, în fața străinilor, avem dreptul de preempțiune“. Deși prețul de cumpărare a farmaciei lui Vlasta era considerabil (2500 lei), cei 15 farmaciști bucureșteni erau totuși dispuși să-l plătească și, mai mult încă, să dăruiască apoi acea farmacie „în scop de binefacere“ Spitalului Sf. Pantelimon. În stadiul actual al cercetărilor, nu știm încă dacă și în ce măsură a fost urmat de vreun efect practic acest nou demers al farmaciștilor bucureșteni. Știm însă cu certitudine că, o dată cu instaurarea regimului regulamentar în Țara Românească, cei 15 farmaciști bucureșteni s-au adresat, la 18 martie 1830, cu un memoriu generalului Pavel Kiseleff, prin care protestau împotriva intenției autorităților de a mări la 20 numărul farmaciilor. În pofida unui nou memoriu adresat lui Kiseleff în aceeași cauză, la 3 iulie 1830, numărul farmaciilor din București a fost mărit la ²⁷. La sfârșitul aceluiaș an, în urma controlului efectuat de Eforia Spitalelor, în București funcționau, clasate după „vrednicie“, următoarele trei categorii de farmacii²⁸:

Categoria I (asemănătoare cu cele mai bune din Europa): Michael Steege, Michael Doctor, Josef Nepomuk Hammerschmidt, Andreas Schnell, Paul Klusch, Johann Zinnern, Josef Raimondi, Ignaz Mäuszel.

Categoria a II-a: Andreas Fr. Graef, Ludwig F. Drexler, Michael Gardos, Johann Schobel.

Categoria a III-a: Ioan Veselinovici²⁹, Josef Fr. Kühn, Paul Roth³⁰.

Se mai cuvine adăugat faptul că modul de funcționare al acestor farmacii fusese stabilit prin *Regulamentul pentru îmbunătățirea și paza bunei orânduiei în politia Bucureștilor* din 6 iulie 1830³¹, care înlocuia ordonanța din 4 noiembrie 1819.

²⁷ Samarian, p. 540–541.

²⁸ „Curierul românesc“ din 21 decembrie 1830, *apud* Lipan, *Farmacia*, p. 51–52.

²⁹ Corect: Vasilcovici, un bucovinean.

³⁰ Potrivit catagrafiei (cf. Samarian, p. 548–549) întocmite de doctorul Carazisu, membru în *Comitetul doctoricesc*, la 23 mai 1832, la București funcționau următorii farmaciști:

Farmaciiști cu diplomă – clasa I: Michael Steege, Andreas Schnell, Michael Doctor, Josef Nepomuk Hammerschmidt, Johann Graef; clasa a II-a: Johann Klusen, Heinrich Klusch, Andreas Fr. Gräf, Karl Schullerus, Karl Claudius; clasa a III-a: Ludwig F. Drexler, F. Prusinschi.

Farmaciiști cu certificat – clasa I: Johann Zinnern, Johann Dresnandt, Ignaz Mäuszel; clasa a II-a: Josef Raimondi, Ioan Vasilcovici, Franz Roth,

³¹ Samarian, p. 578–579.

I (București, 1819 noiembrie 4)¹

Ordonanță a Colegiului Medical Domnesc al Țării Românești
cu privire la funcționarea farmaciilor din București²

Verordnungen
von dem fürstlichen Collegio Medico in Bukarest für die Herren
Apotheker daselbst.

Da durch die grosse Menge der Apotheker ein grosser Missbrauch in Rücksich(t) der Medicamente sowohl in Hinsicht der Qualität, Quantität als auch des Preises vorfällt, wodurch die Menschheit stark leidet, so wird von dem durch Seine Durchlaucht den regierenden Fürsten ernannten Collegio Medico verordnet:

1. Dass diejenigen Apotheker, die ein Diplom besitzen und deren Apotheke einer legitimen Untersuchung zur Genüge entspricht, ferner Medicamente nach Vorschrift expediren dürfen, diejenigen aber, die kein Diplom vorzeigen können und deren Apotheke der Untersuchung nicht entspricht, sind deren ausgeschlossen.

2. Alle Apotheken sollen mit den in der k.k. Oesterreichischen Pharmacopae vom Jahre 1814 bestimmten Medicamenten hinreichend versehen sein und alle die, welche dem Verderben unterliegen, mit jedem Jahr erneuert werden, wie z.B. Kräuter, Wurzeln, Blumen u.s.w, ebenso Extracte, Electuarien, Syrupe, Muuse u.s.w. Zweimal des Jahrs werden die Apotheken durch das Collegium Medicum untersucht, und wo sich verdorbene Medicamente vorfinden, werden nicht nur dieselben verworfen, sondern der Apotheker ist auch verurtheilt dem Spital Philantropie Tausend Piaster als Strafe zu erlegen.

3. Die Apotheker sollen ihre Medicamente nach der Wiener Taxe vom Jahre 1814 mit Aufschlag von Dreissich³ per Cent für ferneren Transport und anderweitige Kosten berechnen. Zur Erleichterung der Rechnung sowohl für Aerzte als Apotheker soll, des verschiedenen Kurses wegen, ein Parra für einen Kreuzer gerechnet werden. Diese Taxe bleibt gültig bis eine neue Wiener Taxe herauskommt, welche dann das Collegium Medicum untersuchen und nach Gutbefinden festsetzen wird.

4. Auf jedes Recept soll der Preis der vorgeschriebenen Medicamente vom Apotheker summarisch aufgemerkt werden.

5. Kein Apotheker soll Medicamente ohne ein Recept von einem durch die Liste anerkannten Arzte oder Wundarzte verabfolgen, weit weniger nach eigener Verordnung expediren, ausgenommen unschuldige Mittel als

¹ Data a fost stabilită pe baza menționării ei pe versoul fol. 2, cu mare probabilitate de către protomedical Apostol Arsaki.

² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Colecția Documente transilvănene*, pachet IV, nr. 18; copie contemporană, fol. 1-2 (în continuare se va cita D.A.N.I.C.).

³ Astfel în text.

Camomillen, Käsepappel, Holler, Rhabarber, Weinsten und ähnliche, die bei der Taxe mit einem Kreutze bezeichnet sind.

6. Kein Arcanum ist weder Apothekern, noch sonst jemanden zu verkaufen erlaubt.

7. Da einige Medicamente gran- oder tropfenweise verordnet werden und der Apotheker doch mit der grössten Genauigkeit beimischen oder abwägen muss, so soll demselben erlaubt sein, für jeden *Tropfen oder Gran*⁴ einen Parra anzurechen.

8. Kein Apotheker soll durch heimliche Geschenke Kunden an sich zu ziehen suchen, widrigenfalls verfällt er in die eben erwähnte Strafe von 1000 Piast(ern).

9. Wenn erwiesen wird, dass ein Apotheker nicht die verschriebenen Medicamente, sondern andere statt der verordneten gegeben hat, oder sowohl in der Qualität als auch Quantität⁵ vorgefallen sind, so soll dessen Apotheke auf immer gesperrt werden.

10. Jeder Apotheker ist verpflichtet zu jeder Zeit, sowohl Tages als Nachts, ohne Zögern verordnete Medicamente zu expediren. Im widrigen Falle ist er gleichfalls der Strafe von 1000 Piast(ern) unterworfen.

11. Wenn ein Apotheker ein Recept, welches vielleicht undeutlich geschrieben ist, empfängt, oder in demselben eine zu grosse Quantität ihm auffällt, so soll derselbe, bevor das Medicament verabfolgt wird, bei dem unterzeichneten Arzte dieserhalb nachfragen.

12. Die Medicamente sollen durchaus nach dem Wiener Medicinal-Gerichte verabfolgt werden.

13. Wen ein zusammengesetztes Medicament verordnet wird, welches nicht in der Oesterreichischen Pharmacopae enthalten ist, so muss der Arzt die Pharmacopö, nach welcher das Medicament bereitet werden soll, anzeigen.

14. Sowohl Aerzte, Wundärzte und Apotheker sind verpflichtet der Ordnung wegen eine Oesterreichische Pharmacopö¹ vom Jahre 1814 als auch die Taxe von 1816 zu halten.

15. Jede nach der vorgeschriebenen Taxe richtig befundene Rechnung soll dem Apotheker ohne den mindesten Abbruch bezahlt werden. Sollte aber eine Rechnung über ein Jahr unbezahlt bleiben, so ist der Apotheker berechtigt zehn pro Cent Interessen anzurechnene und, wenn ein Apotheker benöthiget wird gerichtliche Hülfe zur Eincassirung seiner Forderung zu suchen, so soll dieselbe ihm unentgeltlich⁶ werden und ohne Verzug die Forderung eingetrieben werden.

16. Keine Apotheke darf errichtet werden ohne Einwilligung der Regierung durch den Protomedicus.

⁴ Șters și scris deasupra: *Dosis*.

⁵ După sens ar urma *Unterschiede*, care lipsește din text.

⁶ După sens ar urma *gegeben*, care lipsește din text.

II *București, 1824 august 11* –Memoriul⁷ farmaciștilor Paul Roth, Johann Zinnern, Michael Steege și Andreas Schnell din București către doctorul Apostol Arsaki, protomedicul Țării Românești, prin care îi solicită să intervină la domnitorul Grigore al IV-lea Ghica, spre a obține emiterea unui hrisov care să reglementeze și autorizeze doar funcționarea celor 15 farmacii, care se bucuraseră încă mai înainte de această aprobare.

Hochwohlgeborner, insonders hochverehrender Herr Doctor,

Wenn Euer Hochwohlgeborn von uns unterzeichneten Apotheker durch eine Bitte belästiget werden, so können wir es nur durch das allgemeine Zutrauen, das jeder zu Hochdieselben fühlt, und mit der Wichtigkeit des Gegenstandes entschuldigen, den unsere Bitte umfasst. Diese Bitte betrifft die Apotheken in Bukurest, deren fernere Vermehrung nicht allein uns Apotheker selbst, sondern auch den Herrn Aerzten und jedem Bewohner dieser Stadt höchst nachtheilig werden muss. Wir unterfangen uns in möglichster Kürze Euer Hochwohlgeborn die Gründe vorzutragen, auf denen diese behauptung beruht.

Vor ohngefähr zehn Jahren waren in Bukurest zehn Apotheken und diese wahren⁷ vollkommen hinlänglich die Geschäfte zu versehen, doch seit jener Zeit sind die Apotheken über die Hälfte vermehret worden und es ist bestimmt vorauszusehen, dass binnen kurzer Zeit noch viel mehr entstehen werden, zumal da jeder Fremde Bukurest als eine Goldgrube betrachtet und beinah(e) keine Schwierigkeit findet, hier neue Apotheken zu eröffnen.

Ob nun gleich jeder rechtliche, vernünftige und brodendfreie Mann den Wunsch eines andern auch einst selbständig zu werden höchst billig finden wird, so bestimmt ihn doch sowohl seine eigene Existenz als auch seine damit nothwendig verbundene Ehre und die Pflichten welche er gegen seine übrigen Mitmenschen hat, hier Gränzen anzunehmen, welche nicht überschritten werden dürfen. Diese Gränzen sind hauptsächlich in Bezug auf Apotheken in allen kultivirten Ländern schon seit langer Zeit bestimmt und auch die weitesten Staaten werden uns zu einem unumstösslichen Beweis für die Nothwendigkeit dieser Einrichtung dienen, welche man auch schon seit längeren Jahren in der Hauptstadt der uns angränzenden Moldau berücksichtigt.

Wenn die Zahl der Apotheken an einem Orte das Verhältnis zu der Menschenzahl oder deren Bedürfnis überschreitet, so ist die Folge nicht bloss die, dass die Besitzer dieser Apotheken nicht ihrem Stande und Beruffe⁷ gemäss leben können, sondern es wird auch dadurch der sonst rechtlich lebende Mann, um aus Mangel mit den Seinen nicht ganz zu Grunde zu gehen, leicht in die Lage versetzt, seine Kranken in Hinsicht auf

⁷ D.A.N.I.C. *Colecția Documente transilvănene*. pachet IV. nr. 20; original, fol. 1–2.

⁸ Astfel în text.

Aechtheit, Güte und Qualität der Medikamenten nicht so bedienen zu können, wie es die Vorschrift der Aerzte erheischt und wie er es selbst, wenn es seine Lage erlaubte, thun würde. Was für Folgen können aber nicht daraus für den Arzt, noch mehr für den Kranken selbst entstehen?

Dass die Wahrheit von diesen Gründen in seinem ganzen Umfange von allen hiesigen Herrn Aerzten bereits anerkannt und von Selben Seiner leztverstorbenen Fürstlichen Durchlaucht zur Einsicht selbst mitgetheilt und auch genemiget⁹ wurde, war Folge, dass wir am 15. März 1820, auf Befehl Seiner Durchlaucht des Fürsten Suczo, vom Herrn Protomedicus und allen hiesigen ersten Herrn Aerzten, nebst von unserer Löblichen Behörde, Verhaltungs-Verordnungen zu Hännden bekommen, wo der erste Punct sagt: „Da wegen der Menge der hierorts existierenden Apotheken ein grosser Missbrauch etc. etc.“ und der 14. Punct sagt: „Kein Apotheker darf ohne mittelst des Protomedicus ausgewürkter fürstlicher Erlaubniss eine neue Apotheke errichten.“

Am 11. October 1820 wendeten wir uns demnach, mit Vorwissen unserer Löblichen Behörde, mit einer Bittschrift an S^e Durchlaucht den Fürsten, dass zukünftig die Apotheken-Vermehrung eingeschränkt werden möchte und wegen eines Crisows⁹ für die bereits bestehenden fünfzehn Apotheken. Diese Bittschrift wurde, soviel wir in Kenntniss kamen⁹, von Sr Durchlaucht ganz billig befunden und gut aufgenommen und sogleich befohlen, dass ein Crisow¹ für die bestehenden 15 Apotheken ausgefertigt werde, welcher auch in der Grosslogofetzie⁹ angefangen und, wie wir vom damaligen Herrn Aga erfahren, auch ausgefertigt worden ist, aber wegen just in dieser Zeit eingetretenen⁹ Krankheit Sr Durchlaucht Ende November und darauf erfolgten Tode im Januar 1821 Seine und des Löblichen Diwanns⁹ Bestätigung⁹ nicht haben geschehen können.

Seit dieser Zeit trat nun das traurige Ereignis der Flucht und andere Unfälle ein, welches dermalen durch eine abermalige Ordnung unter einem ersehnten neuen regierenden Fürsten jedermann den Weeg⁹ wieder öffnet seine Obliegenheiten vorzutragen, so wagen wir sämtliche Apotheker demnach auch an Hochdieselben die grosse Bitte, indem wir das bereits angefangene Ansuchen eines für unsere Erhaltung uns höchst nothwendigen Crisows⁹ wegen bestehenden fünfzehn Apotheken bei Sr Durchlaucht dem neuen Fürsten in einer Bittschrit ehrfurchtsvoll erneuern und unterlegen werden, dass Hochdieselben als fürstlicher Leibarzt uns in unserem rechtlichen Gesuch bei S^r fürstlichen Durchlaucht durch Hochderoselben vielvermögenden Beistand göttigst⁹ unterstützen mögen, um uns dadurch eines baldigen günstigen Erfolges erfreuen zu können.

Mit der vollkommensten Hochachtung unterzeichnen sich, Euer Hochwohlgeborn ergebenste Diener,

Bukurest, am 11. Aug. 1824

*Paul Roth
Johann Zinnern
Mich. Steege
Andr. Schnell m. pr.*

---

⁹ Astfel in text.

pe verso: Seiner Hochwohlgeborn, Herr von Arsaky, Sr Fürstlichen Durchlaucht Leibarzt, *allhier*.

III *București, 1825 înainte de ianuarie 28*¹⁰ – Memoriul¹¹ adresat de Gremiul Farmaciștilor din București, cu toții supuși imperiali austrieci, agenției diplomatice austriece de la București, prin care îi solicită sprijinul atât la achiziționarea unei farmacii, cât mai ales pe lângă domnitorul Grigore al IV-lea Ghica, în vederea emiterii unui hrisov de limitare a numărului farmaciilor din București.

Hochlöbliche k.k. Hofagentie!

Bewusst ist es einer Hochlöblichen k.k. Hofagentie, dass das hiesige Apotheker-Gremium schon seit einigen Jahren sich bemühet ein Privilegium zu erhalten und wider die Vermehrung der Apotheken geziemend streitet. Dasselbe bemühet sich soviel als möglich die triftigsten Gründe darzustellen, warum so viele Apotheken nicht bestehen und manche davon unmöglich im guten Stande erhalten werden könnten, wesswegen¹² auch das allgemeine Wohl darunter leiden müsse. Allein vergebens waren bis diesen Augenblick unsere guten Absichten und fruchtlos unsere zweckmässigen Bemühungen. Ja im Gegentheil sehen wir uns völlig überzeugt, dass wir nicht nur allein die Vermehrung der Apotheken zu erwarten haben, sondern auch sogar manchen, der von dem Apotheker-Namen noch sehr weit entfernt ist, selben zu unserer Schande als unsern Mitcollegen ansehen und leider dulden werden müssen.

Allem diesen Unfuge könnte gar leicht vorgebeugt und dadurch dem allgemeinen Wohl geholfen werden, wenn eine Löbliche k.k. Hofagentie (da das ganze Apotheker-Gremium aus lauter k. Unterthanen besteht) sich gnädigst ins Mittel legen wollte.

Daher ruffen¹² wir Unterzeichnete insgesamt zu wiederholten Mahlen und flehen einstimmig um Schutz und gnädigen Beystand, damit uns doch erlaubt seye die jetzt im Verkaufe stehende Apotheke des Nicolay Wlasta an uns ankaufen zu dürfen, indem wir laut hiesigen Gebräuchen und Gesetzen bey dem Ankaufe das Vorrecht vor den Fremden zu haben glauben, welche Apotheke wir sodann zum wohlthätigen Zwecke kaufen und dem Spital des Heiligen Pantelimon's aus christlicher Liebe gerne zu opfern gesonnen sind.

So schwer es uns auch bey diesen drückenden Zeit-Umständen ankömmt, so sind wir doch alle bereitwillig den Kaufschilling von 2500 Lee dem Innhaber der Apotheke zu erlegen. Damit wir doch je eher desto besser zum Ziele der guten und billigen Ordnung gelangen und durch

¹⁰ Data a fost stabilită pe baza mențiunii de prezentare de pe verso.

¹¹ D.A.N.I.C., *Colecția Documente transilvănene*, pachet IV, nr. 21; original, fol. 1–2.

¹² Astfel în text.

gütige und huldvolle Entscheidung und Mitwirkung einer Löblichen k.k. Hofagentie unsern seit langer Zeit gewünschten¹³ Chrysoph¹³ desto eher erhalten könnten.

Mit dieser unterthänigst dringenden Bitte, begleitet von geziemender Hochachtung ersterben wir, Einer Hochlöblichen k.k. Hofagentie ergebene,

Paul Roth

Johann Zinnern pria.

Mich. Steege

Andreas Schnell

Fr. Raaber m. pria.

J. Raimondi

Johann Dresnandt pr.

Johann Graew

Ign. Mäuszel m.p.

Paul Klusch

Franz X. Roth ppr.

Joseph Hammerschmidt ppr. die Rothische Apothecae¹⁴

G.....¹⁵

M. Doctor

Mich. Gardos pr.

pe verso: Praes (entirt) den 28 ten Jänner 1825.

---

¹³ Astfel în text.

¹⁴ Scris de altă mână.

¹⁵ Semnătură indescifrabilă.

IOSIF ROMANOV – LIBRAR, EDITOR ȘI TIPOGRAF DIN BUCUREȘTI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

CRISTIAN ROMANO

În 1827, este menționat pentru prima dată numele lui Iosif Romanov pe o carte, care-l recomanda ca librar în București. Cartea se intitula *Începutul obiceiului de a se întrebuința în zilele Sfințelor Paști ouă roșii*¹ și fusese scrisă de Constantin, preotul Patriarhiei Țarigradului. Tradusă din limba greacă în românește, ea văzuse lumina tiparului în tipografia Mitropoliei.

Cine era însă Iosif Romanov, cel care își începea în acest fel activitatea, în București, ca întâiul librar român?

Din tradiția păstrată de familie, el s-ar fi născut la sfârșitul secolului al XVIII-lea² în Transilvania, la Bendorf, localitate în apropiere de Sighișoara.

Părinții săi, Iosif și Maria Romanov erau români din ținutul Târnavelor, cu ascendenți probabil în rândul familiilor de negustori care activaseră în zona comercială a Sibiului. Iosif, ca și frații săi mai mari, Ana și Ioan, a învățat carte la școlile românești din Transilvania, care i-au imprimat conștiința latinității poporului nostru.

La Sibiu, împreună cu un alt ardelean, Iosif Popovici, a cunoscut activitatea tipografică a sașilor, cu care va păstra strânse legături pe toată perioada activității de mai târziu. Casa românească de comerț a lui Constantin Hagi Pop ori altele similare ale grecilor, precum era aceea a lui Manicate Safranos, le-au înlesnit celor doi stabilirea în Țara Românească și începutul activității lor, acțiune ce trebuie pusă în legătură cu activitatea

¹ Biblioteca Academiei Române, fond *Cartea românească veche*, nr. 1321.

² În cataloghia din 1838 este trecut însă ca fiind în vârstă de 35 de ani, deci s-ar fi născut în anul 1803.

culturală desfășurată de românii de o parte și de alta a Carpaților în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Din documentele vremii reiese că Iosif Romanov, librarul, venise în capitala Țării Românești de la Sibiu³ și că era supus (sudit) chesaro-crăesc, adică austriac, statut care conferea o serie de privilegii celor care se stabileau și își desfășurau comerțul în Principatele române.

În asociere sau în „tovărășie“, cum se mai spunea atunci, cu Iosif Popovici, Romanov va înființa prima Companie de carte românească cu sediul în București care, ulterior, va avea reprezentanți la Viena, Constantinopol și Cairo. Tot în București, din inițiativa lui Dinicu Golescu, luase ființă, prin 1828, și un cabinet de lectură și artă al francezului Thierry de Menonville⁴, librar stabilit ulterior la Sibiu. Activitatea acestuia va fi continuată însă de germanul Friedrich Walbaum în casele boierilor Golești de pe Podul Mogoșoaiei, el devenind și librarul Curții domnești. Cam în același timp, după ce tipărise la Sibiu *Gramatica românească* (1828), Ion Heliade Rădulescu reușea să cumpere „tipografia privilegiată“ a doctorului Constantin Caracaș, în care va tipări „Curierul românesc“ începând cu anul 1829, precum și o serie întreagă de traduceri din literatura universală, care asigurau culturii românești o largă deschidere spre Europa. Încă din primii ani de apariție, gazeta lui Heliade își anunța cititorii despre „cărțile ce se află de vânzare la Iosif Romanov, librierul român“⁵, iar în 1830, tipărindu-se la Craiova *Dialogurile francezo-românești* ale profesorului Grigore Pleșoianu, se menționa pe prima pagină că această carte se află de vânzare în București la „domnii librării George Petrovici și Iosif Romanov“⁶. Tot din paginile acestei cărți cunoaștem numele prenumeranților la cărțile tipărite de I. Heliade Rădulescu, printre abonații din București fiind menționați și „Iosif Romanov și Iosif Popovici, vânzători de cărți bisericești lângă Sfântul Gheorghe Nou“.

Informația potrivit căreia sediul librăriei înființate de cei doi se afla în apropiere de biserica Sfântul Gheorghe Nou este confirmată și de alte izvoare. Astfel, în „Catagrafia Statistică a Politiei București“ din anul 1831 se menționează că Iosif Romanov era supus chesaro-crăesc și că activa în culoarea de roșu a Capitalei, adică în centrul negustoresc din mahalaua Sfântul Gheorghe Nou, la nr. 419, având închiriată „bolta“ răposatului doctor Panaiotache Ștefan⁷, fostul medic al Școlii de la Sfântul Sava, decedat în 1829 datorită ciumei care bântuise Bucureștiul. La rândul său I. Heliade Rădulescu, care îl încurajase în activitatea sa,

³ Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, fond *Agia politiei București*, dos. 1330/1841, fila 23 (în continuare se va cita D.M.B.A.N.).

⁴ George Ionescu, *Spicuri din trecutul tipografiei cu privire mai ales la tipografiile românești*, București, 1907, pag. 136.

⁵ „Curierul românesc“, an III, 1831, p. 68. Vezi și *Bibliografia analitică a periodicelelor românești*, vol. I (1790—1850), partea a III-a. Întocmit de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, București, 1966, p. 1235, sub voce.

⁶ Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. III (1809—1830), București, 1936, pag. 701.

⁷ D.M.B.A.N., fond *Agia politiei București*, dos. 177/1831, fila 129.

propunându-i să înființeze o asociație culturală de difuzare a cărților și presei românești, avea să-și amintească peste ani că: „Nu trecu mult și Iosif Romanov se stabili într-o boltă în colț la Sfântul Gheorghe, spre Bărăția. Pe atunci ieșiră din *Meditațiunile* lui Lamartine, *Luarea Corintului*, *Corsarul*, *Lara*, *Logodnica d'Abydos*, *Bepso*, *Cerul și Pământul* de Lord Byron. Din fiecare câte 1000 exemplare se adunau vreo 16.000 cărți dimpreună cu *Gramatica* și *Aritmetica* și niște lecțiuni despre stil... Rafturile magazinului lui Romanov gemeau de marfă nouă, cum zicea el, fără să depună nici un capital și din câte cărți desfăcea, la lună îmi da contul și-și reținea a zecea parte“⁸.

Așadar, librăria lui Iosif Romanov devenise un centru de desfacere a gazetelor și cărților tipărite începând din 1829 de I. Heliade Rădulescu.

Strâns legată de carte și implicit de actul educațional, cultural, activitatea de librărie are ca scop circulația acesteia de la autor și tipograf la cititor. Pe Iosif Romanov îl aflăm în această perioadă implicat și în procesul educațional al noilor generații, întreținând strânse relații cu profesori ca I. Heliade Rădulescu, Simion Marcovici, Florian Aaron. Ioan Gherasim Gorjan, Nicolae Simonide, Grigore Pleșoianu, Ioan Maiorescu ș.a. Pentru contribuția sa la înzestrarea bibliotecii Colegiului de la Sfântul Sava, Obșteasca Adunare a Țării Românești porunca ca „pe leatul 1834“ să se achite „domnului Iosif Romanov, pentru cărțile în limba românească suma de 1326,60 lei“⁹. Unele din aceste cărți fuseseră oferite ca premii elevilor la finele anului școlar. În anii următori 1835—1838 (după cum rezultă din *Analele parlamentare*, vol. VII—VIII) numele său este menționat din nou pentru plata cărților românești destinate elevilor, precum și a abonamentelor la periodicele din Transilvania și Moldova.

Pentru răspândirea cuvântului scris în limba română, dar, totodată, și pentru cunoașterea de către cât mai mulți cititori din toate provinciile istorice românești a cărților ce se tipăreau în acel timp, Iosif Romanov editează și primele cataloage de librărie. Cel dintâi a fost tipărit în anul 1833, urmat apoi de acela din 1836, intitulat *Katalog pentru toate cărțile ce se află în librăria d.d. Iosif Romanov și Compania, în București la nr. 419, vâpseaua roșie în ulița Brașovenilor*. În anul următor un nou catalog de cărți ale acestui librar era tipărit la sfârșitul volumului *Istoria Genovevei de Brabant*, al cărui editor era. Au urmat apoi cataloagele din anii 1838, 1840 și 1845¹⁰. Cel mai complet și mai bine sistematizat este catalogul din anul 1838. Acesta cuprindea două părți, prima conținând „cărțile pentru sfintele biserici“, iar cea de-a doua „cărțile profane sau mirenești“. Prezentarea lor era făcută în ordine cronologică și alfabetică, indicându-se numele autorilor.

⁸ „Tipograful român“, anul I, 1870, nr. 11, pag. 42—44.

⁹ *Analele parlamentare ale României*, vol. VII, anul 1891, pag. 175 și vol. VIII, anul 1893, pag. 210.

¹⁰ Vezi pentru aceste cataloage, Dimitrie Iarcu, *Bibliografia cronologică română...*, București, 1873, pag. 32; Nicolae Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932, pag. 65, 66, 232; Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*, București, 1972, pag. 26—28.

Folosirea cataloagelor de librărie, care constituiau adevărate cărți de vizită pentru Iosif Romanov și compania sa, îl recomandau ca „staroste“ al librarilor, cu o bogată activitate într-o perioadă când cartea își făcea cu greu drumul de la autor la cititor. Cunoașterea prin intermediul acestor cataloage ale cărților și autorilor lor pe întreg spațiul locuit de români reprezintă totodată „mărturia unității culturale a românilor de atunci“, după cum aprecia renumitul autor al *Bibliografiei literare române* N. Georgescu-Tistu, în 1932.

Rigorile cenzurii, drumurile lungi și anevoioase, nu lipsite de riscuri, prețul ridicat al cărților pentru cei cu venituri modeste, nu au putut împiedica totuși circuitul valorilor culturale și spirituale. Erau situații în care locuitorii unui întreg sat cumpărau cărți, în special religioase, pe care le dădeau în păstrarea preotului, spre folosul și al generațiilor următoare. Tot atunci se utiliza și sistemul listelor de prenumeranți, pe care Iosif Romanov le adăuga la fiecare carte ce se tipărea pentru a se cunoaște în rândul obștei toți aceia care au contribuit la realizarea ei. Aparținând unor categorii sociale diferite, prenumeranții realizau, prin gestul lor, un act de solidaritate culturală românească.

Un aspect semnificativ din activitatea librarului Iosif Romanov îl constituie relațiile sale cu cărturarilor români din Transilvania. Fiind născut și crescut în Transilvania, el a fost strâns legat de oamenii și locurile de acolo.

Trecerea munților spre Sibiu și Brașov îi era înlesnită de faptul că era sudit austriac, având pașaportul eliberat de Consulatul austriac din București. Nu numai drumurile sale în Ardeal, dar și călătoriile în Țara Românească ale unor intelectuali transilvăneni ca Timotei Cipariu și George Barițiu în deceniile al patrulea și al cincilea din secolul trecut au contribuit la strângerea acestor relații. Datorită legăturilor pe care și le crease, Compania de carte românească a lui Iosif Romanov ajunsese să fie cunoscută și apreciată, ea realizând un adevărat circuit al valorilor spirituale românești între cele trei provincii istorice, Țara Românească, Moldova și Transilvania. Totodată, ea a constituit o poartă de pătrundere în țările române atât a culturii occidentale cât și a celei orientale. Este cunoscut faptul că realizarea faimoasei biblioteci a lui Timotei Cipariu, profesor la Blaj, s-a făcut și cu contribuția lui Iosif Romanov¹¹. Prin reprezentanții companiei acestuia, porneau pe cărările munților Carpați sau pe la trecătoarea de la Turnu Roșu, cărțile românești ce se tipăriseră la Iași și București, așezate în lăzi bine dosite în căruțele înalte cu coviltir, ori ascunse în șerparul căraușilor prahoveni sau al mocanilor, pentru a nu fi găsite de vameșii austrieci.

George Nicolau, asociatul lui Romanov, realiza circulația cărții spre Sibiu, Brașov și Viena, iar Simeon Petrovici era reprezentantul companiei la Constantinopol, iar mai târziu la Cairo. Prin intermediul celui din urmă erau aduse la Blaj lui Cipariu cele mai valoroase și rare cărți ale lumii orientale.

¹¹ Sigismund Jakó. *Psilobiblon transilvan*, Cluj, 1977, pag. 310–360.

„Cinstite domnule Petrovici – îi scria Timotei Cipariu – mă simt dator a vă mulțumi [...] pentru catalogul ce ați binevoit a-mi trimite prin prietenul nostru Iosif Romanov“¹²

În vara anului 1836 George Barițiu și Timotei Cipariu soseau în București pentru a contacta pe cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării culturale și de renaștere națională din Țara Românească, în frunte cu I. Heliade Rădulescu și Ion Cămpineanu. Cu acest prilej – după cum o atestă notele lor de călătorie – ei îl vizitează și pe Iosif Romanov¹³. De asemenea, corespondența celor doi fruntași transilvăneni evidențiază o strânsă colaborare a lor cu librarul din București. Periodice ca „Organul luminării“, editat de Cipariu la Blaj, „Foaia duminicii“, „Gazeta de Transilvania“ și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ scoase de G. Barițiu la Brașov, erau răspândite la sud de Carpați prin difuzorii Companiei Romanov. În schimb, cărțile pe care le-a tipărit Romanov la Sibiu ori Brașov în tipografiile sașilor au fost realizate cu sprijinul lui T. Cipariu și G. Barițiu.

Din cercetarea presei românești de până la 1848, rezultă că Iosif Romanov a fost nu numai principalul difuzor și corespondent al gazetelor românești din Transilvania, dar și al celor din Țara Românească și Moldova. Astfel, ziare din Țara Românească precum „Curierul românesc“ și „Curierul de ambe sexe“ ale lui I. Heliade Rădulescu, „Gazeta Teatrului Național“, „Universul“ lui Iosif Genilie, sau cele din Moldova ca „Icoana lumii“, „Albina românească“ a lui G. Asachi, „Dacia literară“ a lui M. Kogălniceanu erau difuzate tot de librarul bucureștean¹⁴.

Pe lângă activitatea de librărie, Iosif Romanov s-a făcut remarcat și ca editor. Pentru perioada anterioară anului 1848, dintre cărțile pe care le-a editat pot fi amintite *Fabulele* lui Țichindeal (1838), *Pildele lui Esop* și *Istoria Genovevei de Brabant*. Acestea li se adaugă cărțile religioase pe care le-a tipărit la Sibiu în tipografia lui George de Klosius, pe cheltuiala sa, ca: *Alfavită sulfletească* (1838), *Cazania*, diverse *Ceasloave*, precum și altele scoase la Brașov în tipografia lui Johann Gott.

„Un moment cultural interesant“ avea să-l constituie – după aprecierea lui Onisifor Ghibu – editarea de către librarul bucureștean, în 1844, „cu toată cheltuiala sa“, a cărții intitulată *Bucoavna pentru învățatura pruncilor*¹⁵. Ea fusese tipărită pentru prima dată la Sibiu în tipografia lui Ioan Barth, fiind apoi „desfăcută“ în Principatele Române mai ales „prin librarul Iosif Romanov“. Adoptată atât în Țara Românească, cât și în Moldova ca manual școlar, cartea a cunoscut mai multe ediții, între care cea din 1847, tipărită la București „cu cheltuiala d-ilor Iosif Romanov și

¹² Direcția Județeană Cluj-Napoca a Arhivelor Naționale, fond *Arhiva personală Timotei Cipariu*, dos. 1987-1990, fila 297.

¹³ *Călători români pașoptiști*. Studiu introductiv, antologie și note de Dan Berindei. București, 1989, pag. 97, 102.

¹⁴ C. Răduică și N. Răduică, *Dicționarul presei românești*, București, 1995, passim.

¹⁵ Onisifor Ghibu, *Istoria didacticii românești – Bucoavnele*, în „Analele Academiei Române – Memoriile Secțiunii Literare“. București, 1911, pag. 83, 88, 92.

Compania librării românești“ în tipografia lui Iosif Kopainig, fiind reluată, după anul 1855, în tipografia sa proprie.

Datorită activității sale de librar și editor, Iosif Romanov reușise să adune de prin toate regiunile unde se scrisese și se tipărise românește un număr impresionant de cărți, care îi conferea supremația pieței de carte din București, oraș în care mai activau librării Fr. Walbaum, Waise, Gh. Scarlat, Visarion Rusu ș.a. În 1839, după cum menționează o înștiințare apărută în „Gazeta de Transilvania“, librăria sa ajunsese să dețină „75.000 tomuri de cărți românești, atât bisericești cât și mirene, precum și 1.500 condici de toată mâna“.16 Cifra este impresionantă chiar și pentru un librar din zilele noastre.

În anii următori, tot din anunțurile pe care le-au publicat gazetele de la Brașov ale lui G. Barițiu, aflăm o serie de informații cu privire la extinderea activității sale și la diversificarea ei. Astfel, în 1847, același organ de presă își informa cititorii că „Iosif Romanov, librării românești din București ce sunt de ani 30 în Ulița cea mare a brașovenilor, Ulița Sfântului Gheorghe, unde tot în numita uliță se află cea numită Bolta arsă , au deschis și altă Boltă în Ulița Zarafilor alături de Zărăfia mare a Domnului Nicolae Hristu, în care boltă se află felurimi de mărfuri de la Viena, Lipsca, Paris și altele, cât și Librărie întreagă de cărți bisericești și primire de abonați de la județele transilvane“.17 Anunțul acesta ne oferă posibilitatea stabilirii începutului activității de librării a lui Iosif Romanov încă din anul 1817, deci cu zece ani înainte de prima menționare a lui și a asociatului său Iosif Popovici ca librării în București.

În acest interval de timp Iosif Romanov reușise să înființeze o importantă rețea de difuzori de carte românească în principalele orașe ale Țării Românești și Moldovei. Dintre aceștia amintim pe Dimitrie Mica și Comp. la Iași, Ioan Penescu la Brăila, Hagi I. H. Calciu la Focșani, Marin Stanciu la Ploiești, Marin Zavariu la Pitești, G. Simion la Vălenii de Munte, State Antonovici la Giurgiu, Ioan Constantinovici la Craiova, Alceu Dimitriu la Buzău și Petre Marcea la Râmnic.18

Principalul său asociat la Compania de carte a fost – după cum am amintit – sibianul Iosif Popovici, care a devenit și cumnat cu Iosif Romanov, prin căsătoria sa cu Acsintha-Năftica, sora acestuia. În catagrafia din 1838 a orașului București, ambii sunt menționați ca locuind în mahalalele Udricani și Sfânta Vineri din culoarea de roșu: „Iosif sin Romanov, român, 35 de ani, căsătorit, negustor librar, supus K.K.; Tinca (Ecaterina) soția sa, de 26 ani, româncă, și Maria, fata sa de un an“.19 Despre Iosif Popovici, aceeași catagrafie arată că era „român, de 35 de ani, căsătorit, negustor librar, supus K.K.“ 20. Precizăm că Iosif Romanov

16 „Gazeta de Transilvania“, anul II, 1839, nr. 2, pag. 20.

17 Ibidem . anul IX, 1847, nr. 10, pag. 62.

18 „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, anul V, 1842, nr. 15, pag. 120.

19 Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, fond Catagrafii, Culoarea de Roșu, dosar 82/1838, fila 190 (în continuare se va cita D.A.N.I.C.).

20 Ibidem, fila 193.

librarul era căsătorit cu Ecaterina, fiica lui Ioan și a Ecaterinei Paraschivescu, iar alți membri ai familiei sale, precum fratele său Ioan și surorile sale Ana Romanov și Acsintha-Năftica locuiau tot în București, dar în alte mahalale.

Referitor la activitatea librarului și a companiei Romanov, trebuie să menționăm și colaborarea sa cu Nicolae Bălcescu și profesorul August Treboniu Laurian, transilvănean și el, stabilit la București, ambii redactori ai revistei „Magazin istoric pentru Dacia“, ce se tipărea în tipografia Colegiului Național Sfântul Sava. În „Curierul românesc“ I. Heliade Rădulescu publica în 1845 un „Prospect pentru Magazin istoric...“, în care publicul cititor era informat despre modul de procurare a tomurilor revistei, menționându-se că: „Prenumerăția se face în București la d.d. Walbaum și Romanov, iar la Craiova la d. inspector și profesor Ioan Maiorescu, în Transilvania la Brașov la redacția gazetei..., în Sibiu la dl. profesor Maniu, în Blaj la dl. Cipariu. Susînsemnații socotesc că toți cei ce se interesează de istoria nației lor vor îmbrățișa și vor sprijini această folositoare întreprindere“.²¹ Prin intermediul lui Romanov, tomurile „Magazinului istoric pentru Dacia“ vor lua drumul Sibiului, Brașovului și Blajului. În această perioadă el a mai difuzat în Țara Românească revista „Magazin“ a lui Anton Kurz (1800–1849), publicist german din Transilvania căzut în timpul Revoluției de la 1848 în luptele de la Albești, și care se tipărea la Sibiu. Susținând difuzarea presei și a tipăriturilor celor mai de seamă autori ai vremii, Iosif Romanov a contribuit substanțial la progresul culturii naționale, jucând în această privință – după expresia lui I. Heliade Rădulescu – un rol „de apostol“.²²

În îndelungata activitate a Companiei de carte românească pe care a înființat-o și condus-o, au existat pe lângă momente de ascensiune și unele dificile, datorate mai ales întârzierii la plata prețului cărților de către achizitori. Cu unii dintre aceștia, ca Petrache Piteșteanul sau cu Nicolae Bălășescu a trebuit să poarte chiar procese îndelungate²³, ori să adreseze plângeri la Agenția austriacă din București „ca să mă răfuiesc cu creditorii mei tipografi, atât aici în Principate cât și peste graniță la Sibiu și Brașov“. Cel mai greu moment din activitatea sa avea să-l constituie „focul cel mare“ din București, din ziua de 23 martie 1847, când au căzut pradă flăcărilor și prăvăliile cu cărți ale Companiei Romanov. Autoritățile au constituit o comisie pentru ajutorarea celor păgubiți, și i-a acordat o despăgubire de 8.000 lei pentru pagubele suferite.²⁴ Cu ajutorul acesteia și cu sprijinul prietenilor săi din Transilvania va reuși însă să-și reia activitatea,

²¹ Cf. N. Bălcescu, *Opere*, tom I, partea I. *Scriseri istorice, politice și economice*, ediție de G. Zanc, București, 1940, pag. 103.

²² „Tipograful român“, anul I, 1870, nr. 11, pag. 44.

²³ D.A.N.I.C., fond *Carantinele*, dosar 1185/97/1837; ibidem, fond *Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor*, dosar 8317/1835, fila 214.

²⁴ Cf. *Catalog de numele persoanelor subscrise în folosul celor bătânduți de focul întâmplat la 23 martie 1847*, București, Tipografia Zaharia Karcalechi, 1848, pag. 137.

renăscând precum Pasărea Phoenix, care nu întâmplător este și simbolul mondial al tipografilor. Într-un articol din „Gazeta de Transilvania“ prietenul său G. Barițiu elogiază efortul librarului din București de a reîncepe activitatea Companiei de carte românească, atât de necesară dezvoltării spiritului național: „Gustul de citit la nația noastră, deși încet, el însă a crescut învederat și sigur, de aici și trebuința de a se deschide librării măcar în orașele de frunte e simțită tot mai tare. Cu atât mai grea supărarea cuprinse pe toți prietenii literaturii române, când auziră că în focul cel mare de la 23 martie 1847 s-au topit și bogata librărie de cărți românești a d-lui Iosif Romanov pe care de ani 30 întru mari osteniri s-au silit a o aduna de la toți autorii și traducătorii din toate provinciile de unde se scrie românește, cum se putea cunoaște și din Cataloagele împărțite în mai multe rânduri. Noi înșine de câte ori am fost în București avuserăm prilej a ne bucura văzând frumoasa colecție de cărți românești adunată în două prăvălii ale dumnealui Iosif Romanov și într-un magazin din Hanul Sfântul Gheorghe Nou. Într-aceea noi putem asigura pe cinstitul public că Domnul Romanov și Compania, deși greu păgubită, totuși negustoria cu cărți au reînceput-o cu o râvnă atât mai mare cu cât cunoaște mai bine trebuințele cititorilor români iar creditul Dumnealui, departe de a fi afectat, stă întreg și cinstit ca întotdeauna.“²⁵

În anul următor, 1848, după cum rezultă dintr-o însemnare manuscrisă pe cartea *Psalmii lui David*, tipărită de el însuși la Sibiu în același an în tipografia lui George de Klosius, suferea o nouă pierdere prin decesul asociatului și cumnatului său Iosif Popovici, survenit în ziua de 14 decembrie.²⁶ Va surmonta însă și această lovitură, continuându-și activitatea de librar de unul singur, ba chiar va reuși să-și deschidă un atelier tipografic propriu. Se pare că dotarea acestuia s-a făcut cu mașinile de tipărit ale unui colaborator al său, rusul August Ruoff, un iscusit tipograf pe care Eftimie Murgu îl recomandase lui Gh. Asachi pentru a se stabili la Iași și a contribui la editarea gazetelor din Moldova.²⁷

În 1854 lua însă ființă, prin asocierea lui Iosif Romanov cu Hristache sau Christu Ioanin, institutor la Școala primară din cartierul Oțetari, culoarea de galben, o nouă librărie specializată în desfacerea cărților școlare, denumită „Librăria Școalelor Naționale“²⁸, cu sediul pe ulița Lipsanilor. În cererea adresată Eforiei Școalelor pentru a se acorda autorizația înființării librăriei, Christu Ioanin preciza: „De câtva timp m-am angajat pe lângă vechiul librar român Iosif Romanov și Comp(ania)

²⁵ „Gazeta de Transilvania“, anul IX 1847, nr. 10, pag. 3.

²⁶ Cartea *Psalmii împăratului David*, Sibiu, Tipografia George de Klosius, 1848, se păstrează în biblioteca familiei, iar textul însemnării are următorul cuprins: „Însemnare de la răposarea cumnatului meu Iosif Popovici la anul 1848 – Dekembrie 14, ce și-au dat sfârșitul pe la 12 ceasuri noaptea și eu am însemnat ca să nu-l pociu uita pentru că el mă iubea pe mine și pe copiii mei. Dumnezeu să-l odihnească și s-au îngropat la Cernica“.

²⁷ Eftimie Murgu, *Curs de filosofie* ținut la Academia Mihăileană (1834–1836). Editura Facla, Timișoara, 1986, pag. 292–297.

²⁸ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor*, dosar 4036/1854, filele 31–36.

ca în orele vacante să lucrez în magazinul dumnealor [...]. Acesta îmi propuse de a-mi depune un capital destul de considerabil pentru deschiderea unei librării de al cărei profit să mă folosesc deopotrivă cu dumnealor“. Prin căsătoria cu Virginia Romanov, nepoată de frate a lui Iosif Romanov, Christu Ioanin devenise de altfel din 1848 membru al acestei familii, din care mai făceau parte Elena, profesoară, Nicolac și Gheorghe, ofițeri în armata română în timpul domniei lui Al. I. Cuza, și Pană-Pantelimon, secretar al Eforiei Spitalelor Civile, toți fiii ai lui Ioan Romanov, frate cu Iosif Romanov, și ai soției sale Maria.

În scurt timp de la înființare, noua librărie a realizat o rețea de difuzori care asigurau manualele necesare elevilor din toate școlile orașelor și satelor Țării Românești. Corespondenți ai Librăriei Școalelor Publice a lui Christu Ioanin și Iosif Romanov erau: Iosif Samitca și Florea Stănescu la Craiova, Ilie Anghel la Slatina, Ilie Florea la Caracal, Ioniță Bălănescu la Târgu Jiu, Răducanu Popescu la Turnu Severin, Tache Tonculescu la Pitești, Hagi Ioan Pitiș la Ploiești, Ioan Ioachim la Buzău, Florea Brătuș la Râmnicu Sărat, Dimitrie Grădinarov la Brăila²⁹ ș.a.

Un an mai târziu, în 1855, pe ulița Nemțească (actuala stradă Smârdan), la nr. 27, în hanul lui Gheorghe Gherman, unde își avea și una din librăriile sale, Iosif Romanov a înființat și „Tipografia Națională“³⁰ care-i va purta numele și după moartea sa, până în 1863. În activitatea companiei a fost cooptat și unul din tipografi de seamă ai vremii, Ștefan Rasidescu, fiul lui Radu, tipograf la Mitropolie, care își făcuse ucenicia în atelierul tipografic al lui I. Heliade Rădulescu prin anii '30 ai secolului trecut, precum și noi asociați din rândul familiei, ca: George N. Grigoriu, ginerele lui Iosif Romanov, căsătorit cu fiica acestuia Maria, Ioan Romanov, nepotul său, fiul surorii sale Ana, pe lângă Christu Ioanin și Virginia Ioanin-Romanov, nepoata sa.³¹ Totodată, în această perioadă, compania și-a diversificat activitatea, comercializând și mărfuri de lipscănie în magazinele din ulița Bisericii Sfântul Nicolae-Șelari, alături de firmele renumiților negustori Rudolf Orghidan și Constantin Hagi Teodorachi, ambii cu un rol însemnat în susținerea tipăririi și difuzării cărților românești de către Iosif Romanov.

Tipografia Națională a lui Iosif Romanov și Compania, înființată în 1855, era cel mai mare și mai modern stabiliment particular din acea vreme din București, destinat tipăririi cărților de cult, literare, istorice, filosofice. Tot aici era imprimată – pe lângă unele ziare românești – și presa nemțească, bulgărească, grecească și a israeliților, comunități care nu-și aveau o tipografie proprie. Dintr-o „înștiințare“ publicată de Ștefan Rasidescu, asociatul lui Romanov, în gazeta „România“, nr. 47 din 1857 rezultă că tipografia lor putea rivaliza, prin dotarea ei, cu cele mai moderne

²⁹ Ibidem, dosar 3051/1858, fila 93.

³⁰ C. Barozzi, *Viața lui Gutenberg*, București 1857, pag. 141–143; Dimitrie C. Ionescu, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România*, Craiova, 1927, pag. 10, 24.

³¹ D.M. B.A.N., fond *Curtea apelativă de comerț*, dosar 146/90/1862. Vezi și dosar 140/2/1862.

stabilimente de acest fel din Europa: „Această imprimerie sub firma de Tipografia Națională a domnului Iosif Romanov și Compania se recomandă ca cea mai perfectă până astăzi în țară. Are trei mașini iuți, două teascuri mai mici pentru lustru, litere de tot felul, române, franceze, nemțești, grecești, rusești, litere caligrafice, tot ce se atinge de tipărit cu deosebite culori, toate de o eleganță și frumusețe însemnată.”³²

Director al tipografiei a fost numit Carol Scarlat Walter – neamț, iar ca șef de atelier Francisc Göbl³³, vestit tipograf vienez, stabilit în București. Și-au făcut ucenicia în atelierele acesteia mulți dintre tipografii care se vor remarca în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, dintre care cel mai de seamă a fost Carol Göbl, fiul lui Francisc Göbl. În perioada 1855–1863 în care tipografia a avut ca patron pe Iosif Romanov și Compania, s-au tipărit aici peste 120 de tomuri de cărți românești și străine, dintre care unele erau și editate chiar de acesta. S-au mai tipărit, de asemenea, un număr de 20 de periodice și calendare, difuzate atât în țară cât și în afara ei prin librăriile Companiei. Dintre gazetele românești tipărite în Tipografia Națională rețin atenția ziarurile unioniste „România“, „Concordia“ și în mod special „Dâmbovița“, foaie politică și literară, apărută între anii 1858–1865 sub redacția poetului Dimitrie Bolintineanu. Prin activitatea lor tipografică Iosif Romanov și asociații săi se implicaseră deci activ în lupta pentru înfăptuirea Unirii Principatelor, principalul obiectiv al tuturor patrioților din ambele Principate. O dovadă a rolului lor în mișcarea unionistă o constituie și faptul că fruntașii luptei pentru unire din Moldova – după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui M. Kogălniceanu către I.I. Filipescu din 10 iunie 1857 – își imprimau în taină manifestele în Tipografia Națională a lui Iosif Romanov³⁴. Se pare că aceasta devenise chiar un centru al acțiunilor unioniste din București, în momentul când se organizau primele cluburi în vederea constituirii viitoarei Adunări ad-hoc. Astfel, la 14 aprilie 1857, într-o depeșă a lui Talleyrand-Périgord, comisarul francez în Principate, către contele A. Walewski, se menționa că „mai mult de 400 de persoane au răspuns la această chemare și reuniunea a avut loc în curtea Imprimeriei Romanov”³⁵. Tot din această perioadă datează și înființarea primei Case de ajutor reciproc a tipografilor din România, care a avut ca președinte pe C.A. Rosetti și ca membrii fondatori pe Carol Walter, Iosif Romanov și Compania, Zisu Poppa, Mihălache Gălășescu și Petre Ispirescu³⁶. A fost cea dintâi asociație a muncitorilor și patronilor tipografi, înființată cu scopul de le apăra interesele profesionale și a-i ajuta în caz de boală, deces etc.

³² „România“, anul I. 1857, nr. 41, pag. 3.

³³ George Ionescu, *op. cit.*, pag. 24.

³⁴ *Documente privind Unirea Principatelor*, Vol. III, *Corespondență politică 1855–1859*, editat de Cornelia Bodea, București, 1963, pag. 274–275.

³⁵ D. A. Sturdza ș.a. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. IV, București, 1889, pag. 335.

³⁶ George Ionescu, *op. cit.*, pag. 177–183.

În 1857, după aproape 40 de ani de activitate neobosită în slujba culturii românești, Iosif Romanov se retrage de la conducerea Companiei, conducerea acesteia preluând-o ginerele său George N. Grigoriu, care își mai spunea și George Romanov³⁷. În primii ani ai domniei lui Al. I. Cuza, datorită crizei economice pe care o traversau atunci Principatele Unite, precum și din cauza concurenței foarte mari a negustorilor străini, comerțul românesc trecea printr-o grea perioadă, ceea ce a avut ca rezultat falimentarea în lanț a mai multor firme cu tradiție din București, printre care și acelea ale lui Rudolf Orghidan³⁸, Nicolae Hristu Zarafu, principalul susținător al Companiei Iosif Romanov ș.a. Aceasta din urmă a trecut și ea prin mari greutăți, fiind nevoită să apeleze la credite pe care cu greu a reușit să le achite la scadență³⁹. De asemenea, mărfurile sale au fost sechestrate de mai multe ori, dar de fiecare dată George N. Grigoriu și-a plătit datoriile. În 1862, aflată însă în imposibilitate de a-și achita polițele, Tipografia Națională a lui Iosif Romanov a fost preluată de directorul acesteia Ștefan Rasidescu, care va plăti polițele restante cu ajutorul socrului său Simeonov. Rasidescu, Christu Ioanin și ceilalți iubitori ai cărții vor duce mai departe activitatea în domeniul tipografiei, editurii și librăriei începută cu decenii în urmă de Romanov. Cât privește pe George N. Grigoriu acesta și-a continuat activitatea de librărie singur, specializându-se în vânzarea de cărți bisericești, iar Ioan Romanov se va ocupa mulți ani cu negoțul de marchitanie în magazinele din strada Lipscani. Încetarea activității Companiei Iosif Romanov duse deci la divizarea ei între membrii asociați. Se încheia astfel o pagină memorabilă din istoria tipografiei și editurii românești, de o mare importanță în dezvoltarea culturală a poporului nostru în secolul trecut.

---

³⁷ D.M.B.A.N., fond *Prefectura Poliției București*, dosar 490/1859, filele 18–20.

³⁸ D.A.N.I.C., fond *Ministerul de Justiție*, dosar 267/1858.

³⁹ D.M.B.A.N., fond *Comisia Poliției București*, Culoarea de Roșu, dosar 101/1859; fila 20; dosar 25/1860, fila 32; dosar 40/1860, fila 12. Vezi și „Monitorul oficial al Țării Românești”, nr. 169 din 2 august 1861, pag. 675.

PALATUL COTROCENI LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU

Orice reședință a unui șef de stat, în funcție de durata utilizării ei, sfârșește prin a deveni expresia însăși a celui care a locuit-o și mai ales a vieții economice, sociale și politice căreia i-a fost martoră. Cotrocenii nu fac excepție de la această regulă. Reședința domnească de vară de aici, situată în incinta mănăstirii lui Șerban Cantacuzino, nu a rămas un simplu cadru sau decor al vieții de curte, ci a devenit treptat, alături de palatul „vechi“ de pe Calea Mogoșoaiei, unul din centrele activității de stat a României moderne, funcție ce a culminat, desigur, cu hotărârea din 1916, luată de Consiliul de Coroană întrunit la Cotroceni, privind intrarea țării noastre în războiul de întregire națională.

Istoria palatului domnesc de la Cotroceni nu este deci numai istoria unui monument de arhitectură, ci reconstituirea unei secvențe din trecutul societății românești, ce cuprinsese în desfășurarea ei numeroase componente: economică, socială, politică, culturală, artistică și mentală.

Prima mențiune despre Cotroceni, ca palat domnesc, datează din anul 1793. Atunci Alexandru Moruzi l-a primit aici pe ambasadorul Rusiei, Kutuzov, l-a „ospătat“, i-a oferit posibilitatea să „privească“ programul unei „trupe de comediați“ și, de asemenea, i-a dat posibilitatea să facă o strașnică „partidă de cărți“. Dar chiar în același an, domnul și-a mutat reședința de la Cotroceni la Mihai Vodă.

Din deceniul VI al secolului al XIX-lea, imediat după 1850 probabil, palatul Cotroceni redevine reședință domnească, dar numai pentru sezonul de vară. În acest anotimp al anului și-au aflat adăpost în casele domnești ale mănăstirii de pe „dealul“ Cotrocenilor și domnitorul Barbu Știrbei și caimacanul Alexandru Ghica, iar după 1859 și Alexandru Ioan I Cuza, domnul Unirii. Pentru o bună perioadă de timp ele au fost folosite în același scop și de Carol I.

Palatul domnesc de vară de la Cotroceni se înfățișa la jumătatea secolului al XIX-lea ca o construcție nu deosebit de impunătoare. Era în schimb așezată în mijlocul unui splendid parc, ce devenise între timp grădină publică, alături de cele de pe Calea Mogoșoaiei și Cișmigiu, într-o zonă plină de pitoresc din afara perimetrului Capitalei de atunci. Iată-o descrisă de condeii unui prolific contemporan, Alexandru Pelimon: „Ce vedere măreață!... Ce locuri și frumuseți prezintă ochiului Bucureștii și împrejurimile sale! Vedeți colo departe unele palate și mănăstiri, ce se ridică ca niște vile de vară în mijlocul câmpiei, acele dumbrăvi pierdute în azurul cerului, viile și grădinile în mijlocul cărora se vede câte un chioșc și câte o colibă!... Aceste vii, aceste dumbrăvi și grădini, ce le adapă și înfrumusețează apele Dâmboviții, printre care ea curge, cu undele sale liniștite, aste alaiuri și parcuri, de la natură formate, aști arini și aste salcii, ce cresc întocmai ca niște cederi pe marginea apei, și mai cu seamă lângă Cotroceni...”¹.

Nici Carol I nu va fi impresionat în chip deosebit de construcția care fusese pentru înaintașii lui în scaunul domnesc și avea să devină și pentru el „Palatul de vară de la Cotroceni al Înălțimii sale Domnitorul”. „Încă din timpul prinților Știrbei și Cuza – nota domnul Carol la 10/22 iunie 1866 – se aranjase o parte a clădirii mănăstirești pentru reședință de vară, numai câteva camere; totuși zidurile groase și vechi și ferestrele adânci le dau un aspect simpatic”².

Modesta, poate, dar intimă și agreabilă clădire din interiorul Mănăstirii Cotroceni, nu-i atrăsese luarea aminte celui obișnuit din copilărie cu impunătoarele și bogat împodobitele palate princiare germane. Îi produsese o puternică impresie doar parcul cu mulțimea lui de „copaci înalți, umbroși și vederi cu adevărat fermecătoare asupra orașului, a turnurilor sclipitoare”³.

Dar în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, Palatul de la Cotroceni n-a fost doar un simplu loc de agrement sau refugiu al familiei domnitoare de arșița Capitalei în sezonul de vară; an de an, atunci când reședința se muta din palatul domnesc de la București în cel de vară de la Cotroceni, acesta din urmă devenea – cum am văzut – centrul vieții publice și politice românești. Aceasta a fost de altfel cauza principală care a determinat măsurile ce s-au luat și fondurile ce s-au alocat de statul român și domnul Unirii în răstimpul 1859–1866 pentru repararea și modernizarea lui, lucrări menite să-i confere o înfățișare și o funcționalitate cât mai corespunzătoare.

Construcția propriu-zisă avea două nivele: un demisol și un prim etaj; aici erau concentrate încăperile principale care serveau nevoilor oficiale și private ale domnului și primei doamne, asigurându-le un confort decent.

¹ Alexandru Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, București, 1884, p. 87.

² *Memoriile lui Carol I, Regele României. De un martor ocular*, vol. I, București, 1992, p. 61.

³ *Ibidem*.

Denumirile ce le purtau sunt edificatoare în privința dublei lor destinații: Salonul cel Mare, Cabinetul Măriei Sale, Camera secretarului, Camera adjutantului, Camera ofițerilor, Camera orientală, Salonul roșu, Salonul galben, Salonul verde, Salonul albastru, Biblioteca, Sufrageria, Dormitorul, camerele de toaletă, camerele pentru suită și servitori etc. Aceștia li se alăturau: cuhnia și câteva chilii, alte încăperi secundare, dependințe de tot felul și o serie de anexe, precum corpul de gardă care adăpostea paza palatului, grajdurile, ghețaria și diverse șoproane.

Din această simplă enumerare, ne putem da seama de componentele alcătuitoare ale palatului în timpul domniei lui Alexandru Ioan I Cuza, dar, în același timp, putem intui întrucâtva însăși valoarea lor arhitecturală și artistică. Fără a avea grandoarea altor edificii similare de aiurea, palatul nu era lipsit de un anume bun gust ca și de o rafinată simplitate.

Pentru a-i ridica standingul, Ministerul Afacerilor Externe, în custodia căruia se află, cu sprijinul nemijlocit al domnitorului, s-a angajat, curând după actul Unirii din 1859, într-o amplă acțiune de renovare și reînregistrare a reședinței de vară princiere de la Cotroceni. În anul 1862, Ministerului Afacerilor Externe i s-au acordat de Consiliul de Miniștri două credite importante: unul de patru mii de galbeni, pentru executarea „mobiilațiilor de la Cotroceni”⁴, și altul în completarea primului, de șase sute de galbeni, pentru „pregătirea definitivă a dotațiunii palatului”⁵. În total patru mii șase sute de galbeni, cea mai mare investiție efectuată în perioada 1859–1866, adaos suplimentar fondului obișnuit de întreținere prevăzut anual în bugetul țării. Pentru urmărirea investiției s-a constituit o comisie specială, formată din ministrul afacerilor străine și doi directori ministeriali, care trebuiau să treacă „de îndată la contractarea mobilației necesare la apartamentele palatului de la Cotroceni”, să caute a „cumpăra mobilele cu prețul cel mai înjosit” și să „țină cont exact despre sumele ce se vor cheltui pentru acest finit”⁶.

Fondurile alocate au îngăduit începerea operativă a lucrărilor. Aceștia au vizat în primul rând: reparații la fațada exterioară a palatului și a interiorului acestuia: zugrăvirea, tapetarea și vopsirea încăperilor; repararea și modernizarea dependințelor și anexelor. Fondurile cele mai substanțiale au fost repartizate achiziționării de mobile și altor categorii de obiecte necesare înzestrării palatului, încât din acest punct de vedere se poate vorbi de o reînnoire aproape totală a interioarelor, de o redotare generală a palatului. Din țară și din străinătate – în special din Franța și Austria, dar și din Anglia – s-au achiziționat piese dintre cele mai diverse și de cea mai bună calitate pentru mobilarea și decorarea palatului, precum: șifoniere, birouri, bufete, paturi, divane, carpete, fotolii, mese, scaune,

⁴ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Agriculturii și Domeniilor*, Serviciul Bunuri, dosar 1308/1862, f. 8, Copie.

⁵ *Ibidem*, dosar 1310/1862, f. 2.

⁶ *Ibidem*.

oglinzi, covoare, perdele, corpuri de iluminat, paravane, garnituri pentru birouri, servicii de masă, sticlărie etc.⁷ Confeccionarea sau cumpărarea lor a fost asigurată de ateliere, manufacturi și case de comenzi autohtone sau de peste hotare, dintre cele mai prestigioase, vestite pentru calitatea mărfurilor pe care le confeccionau sau comercializau, ale căror produse încorporau o elevată încărcătură artistică.

Din efortul de reamenajare și modernizare a palatului reședință de vară domnească de la Cotroceni din epoca lui Alexandru Ioan I Cuza nu ni s-a păstrat decât consemnarea lui documentară și aceasta parțială. Vicisitudinile timpului au făcut să dispară ziduri și obiecte, dar documentele stau mărturie pentru strădania de a se da prestanță și strălucire reședinței de vară a întâiului domnitor al Principatelor Unite. Se poate conchide că istoria palatului Cotroceni în anii domniei lui Al. I. Cuza reflectă fidel istoria României însăși din acea perioadă. Același curent de modernizare pe care domnul Unirii l-a promovat consecvent și energic la scară națională s-a făcut simțit și în interioarele de la Cotroceni și nu numai. Cu mijloace modeste – reamintim că decizia de achiziționare a diverselor bunuri necesare palatului prevedea ca prețul să fie cât mai „scăzut“ – s-au obținut rezultate vrednice de laudă, demne de a fi reamintite. În propriu-i palat și în propria-i țară, Alexandru Ioan Cuza s-a manifestat ca un redutabil constructor și modernizator. Cotrocenii și România au fost câmpul rodnic de activitate ale acestui înțelept domnitor, ce aparține incontestabil categoriei alese a făuritorilor de stat.

---

⁷ *Documente privitoare la istoria Cotrocenilor, 1862–1865*; Muzeul Național Cotroceni, București, 1993, p. 57–61.

UN EDITOR BUCUREȘTEAN DE GRAVURĂ ISTORICĂ – CONSTANTIN DIMITRIE PAPAZOGLU

ADRIAN ADAMACHE

În a două jumătate a secolului al XIX-lea, un personaj interesant străbătea străzile bucureștene. Nu prea înalt, cu părul tuns scurt, militărește, des, în ciuda vârstei, cu o mustață bogată, răsucită optimist în sus, á la Wilhelm al Prusiei, cu o privire blândă. Se purta îmbrăcat la uniformă cu mundir de maior sau locotenent-colonel și poza cu două decorații, cea otomană *Megidie* și cea românească *Virtutea Militară*, deși încă din 1857 nu mai era în cadrele armatei. Era cunoscut „de la palatul domnesc până la bordeiul opincei; pe la toate școalele, la muzeul național, la toate librăriile, în toate cazarmele, pretutindeni... în toate ținuturile din jurul României, precum și în mai multe capitale ale Europei, cum de exemplu: Petersburg, Paris, Viena, Stockholm, Berlin, Constantinopol și altele” – scria ziarul „Războiul” din 8 iulie 1879.

Personajul respectiv nu era altul decât locotenent-colonelul C. Dimitrie Papazoglu.

Se născuse la 28 martie 1811 în București, ca fiu al lui Andrei N. Papazoglu din Slatina, „comersant de clasa I-ii”. Studiase la Școala domnească din Schitu Măgureanu, apoi la școala săsească și cea imperială de la Brașov, unde părinții se refugiaseră în 1821 împreună cu alți boieri, ca urmare a pătrunderii trupelor turcești în Țara Românească pentru reprimarea revoluției condusă de Tudor Vladimirescu.

Reîntors în țară împreună cu familia, urmează lecții de „desemn” cu pictorul francez Jaquin, pictor obscur ce-și avea atelierul în București pe la 1827.

Ca și alți tineri români, o dată cu reînființarea oastei românești în 1830, intră în armată ca iuncăr (cadet) în compania a cincea (roata, cum se numea atunci) a batalionului al 2-lea din polcul nr. 1 de infanterie, ce-și

avea garnizoana la Craiova. Urcă treptat scările ierarhici militare, distinguându-se într-o serie de acțiuni – respingerea unor atacuri turcești pe linia Dunării, prinderea unor tâlhari etc. și prin bunele sale cunoștințe profesionale – ceea ce îl aduce în 1834 în fruntea „comenzii de învățătură“ de la Focșani.

La 1848, în timpul revoluției, se distinge din nou în apărarea zonei nunților Buzăului, și apoi în lupta din Dealul Spirii, când a comandat – fiind ofițerul „dejurnă peste străji“ – roata sa împotriva coloanei turcești.

În 1855 este ridicat la gradul de maior, doi ani mai târziu demisionând din armată. (Ulterior, deși în rezervă, va fi făcut în 1874 locotenent-colonel.)

Este momentul când își începe activitatea care-l va face cunoscut peste timp: revenind la uneltele desenului și gravurii, începe să slujească țara cercetând și editând o lungă serie de gravuri reflectând trecutul, dar și prezentul pe care-l trăiește.

Trebuie subliniat că, deși amator în ale istoriei, el a reușit să se impună ca un specialist în probleme de arheologie și numismatică. A făcut săpături – în stilul romantic al epocii, desigur – iar cu rezultatele acestora a pus bazele, împreună cu Al. Odobescu, care-l prețuia în mod deosebit, Muzeului Național. Dovadă a prețuirii lui Odobescu este și faptul că în 1864 a fost delegatul comisar al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în marea acțiune de salvare a valorilor patrimoniale aflate la 66 mănăstiri închinată.

Își câștigase un asemenea renume ca arheolog și numismat încât în 1870 fusese ales membru al Societății Imperiale Ruse de Arheologie de la Moscova. Dar ceea ce are valoare și astăzi, sunt gravurile editate de el.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, în artele plastice se redescoperise gravura ca purtătoare de mesaj în marele public. Apar marile reviste ilustrate, gravura-manifest, gravura-artă accesibilă marelui public, gravura-expresie a democratizării artei pe care o descoperise romantismul.

Și la noi, după ce revoluția pașoptistă folosise gravarea tabloului lui Rosenthal „România revoluționară“ ca material de propagandă, după ce tehnica fusese adoptată de Szatmary în jurnalistică și după ce G. Tattarescu și, mai ales, Th. Aman verificaseră marea expresivitate a alb-negrului grafic, adepții tehnicii descoperite de Maso Finiguerra în secolul XVI italian, devin din ce în ce mai numeroși.

Pe de altă parte, poate și datorită neoclasicismului, ideea de reconstituire istorică pătrunde în artă, iar în Țările române, în condițiile specifice ale luptei pentru unitate și independență, reconstituirea istorică este o cerință chiar oficială. Un ofis domnesc din 1842 pretindea profesorilor de „desemn“ tablouri ce să reflecte istoria națională – efect oficial al programului Daciei Literare.

Trebuie să-i recunoaștem lui Papazoglu paternitatea în istoria artei românești a gravurii istorice.

Încă din 1857 își începe seria desenelor reconstitutive cu un număr de litografii reprezentând portretele domnilor români, așa cum apăreau ele pe

zidurile mănăstirilor ctitorite de ei. Precede astfel pe Nicolae Iorga – editor și el al portretelor de domni. În același an, pe baza imaginilor culese în cursul unei călătorii de studii, editează alte câteva gravuri cu monumentele „vechi ale țării“.

Din păcate aceste mărturii din secolul trecut nu ni s-au păstrat și ar fi fost interesante pentru că dintele timpului și neglijența oamenilor a mai ros vechile ziduri. La eventuale restaurări, asemenea documente ar fi fost de neprețuit.

Un an mai târziu publică o litografie prezentând ruinele podului lui Traian de la Turnu Severin, vizibile într-un an de secetă când apele scăzuseră foarte mult. În jurul imaginii centrale sunt grupate monede descoperite în săpăturile efectuate în jurul ruinei. Papazoglu se vrea și un instructor al măselor, pe gravura lui tipărind și descrierea construcției citată din diferiți autori antici și moderni.

În anul Unirii publică o gravură reprezentând Unirea Principatelor. Pare a fi o reacție personală la tabloul cu același titlu a lui G. Tattarescu.

Într-o altă litografie prezintă, pentru prima oară, harta Principatelor Unite.

În timpul domniei lui Al. I. Cuza, al cărui apropiat a fost – precizăm că domnul Unirii îi permite printr-un decret dreptul de port al uniformei – Dimitrie Papazoglu își continuă activitatea realizând singur, sau în colaborare cu gravorul G. Venrich o largă gamă de lucrări: Portretul oficial al Domnului pentru armată, Portretul Doamnei Elena, Ghidul Dunării – istoric și geografic, continuă publicarea portretelor voievozilor români la care adaugă, în facsimil, și semnăturile lor, transpuse după documente, Bătălia din Dealul Spirii etc.

În 1866 îl vom găsi publicând primul atlas al României cuprinzând hărțile celor 32 de districte, cu statistici ale populației, monumente și steme. Întreprinde o călătorie la Constantinopol de unde aduce o adevărată erminie în schițe pe care apoi le gravează și editează.

În anii următori C. Dimitrie Papazoglu este prezent la toate evenimentele mai mari sau mai mici ale țării. Publică o hartă a inundațiilor din 1864, canalizarea Dâmboviței, intrarea victorioasă a trupelor române în București, după războiul de independență. Această ultimă gravură a fost editată și vândută pentru strângerea de fonduri în vederea ajutorării copiilor orfani ai soldaților căzuți în războiul de la 1877. Apoi va continua editarea portretelor de domnitori și va realiza pentru expoziția internațională de la Paris din 1867 un album „al antichităților găsite în România“ până în 1866. Spre sfârșitul vieții activitatea lui de gravor va înceta. Susține material pe G. Venrich, Trancul, Reis etc.

A murit regretat de mulți în casa sa din Calea Văcărești 151, din culoarea de Albastru, în anul 1892.

Practic, opera lui C. Dimitrie Papazoglu nu este deosebită. Desenator corect, cu un duct sigur, dar multe greșeli de perspectivă, puneri în pagină cam anoste, dar precise sub aspectul detaliilor, un desenator, în consecință, un desenator prea disciplinat ca să cedeze ispitei fanteziei. Ca gravor este

îndemânatec, adoptând gravura de erodare, englezească, fină, sugerativă, dar fără adâncimile de umbră catifelată a acesteia...

Și totuși, curios, Papazoglu își influențează cumva contemporanii și epoca.

A deschis calea unui H. Trenk, Sava Henția, poate chiar Aman, și mai departe în timp lui D. Stoica, Costin Petrescu, Athanasiu etc. prin acea idee de reconstituire fidelă, pe cât posibil, a trecutului.

Dar ceea ce rămâne în primul rând este imaginea martor. Trecând prin viață, trăind o experiență, profitând de o îndemânare – neieșită din comun, dar oricum o îndemânare – C. Dimitrie Papazoglu ne lasă o sursă încă neexploatăată îndeajuns de informații. Pragmatic prin excelență, el se folosește de gravură ca de fotografie, prinzând în cadru momentul de rezonanță politico-socială.

Pentru istoria Bucureștiului, mai ales, opera sa este fundamentală. Trecând peste fantezista imagine a ciobanului Bucur, întemeietor legendar al orașului, câteva gravuri merită a fi reținute pentru că au fost trăite de el personal și nu imaginate: *Atacul din Dealul Spirii la 1848*, *Intrarea lui Al. I. Cuza în București, 1859*, *Definitiva unire a românilor, 1862*, *Intrarea victorioasă a trupelor române în București, după războiul de independență 1878*, sau *Marele foc din Bucureștii anului 1847*, *Marea Inundație din 1864*, *Canalizarea Dâmboviței 1872*. Ultima, cel puțin, prin compararea cu fotografiile de epocă și cu lucrarea cu un titlu similar a lui S. Henția, ne poate demonstra chiar scrupulozitatea realului la autorul nostru.

De aici, din dealul Văcăreștilor, pe bună dreptate, putem spune că suntem vecini în timp și spațiu cu C. Dimitrie Papazoglu; ne desparte un secol și câteva case...

EMANOIL PROTOPOPESCU-PAKE, PRIMAR AL CAPITALEI, 1888–1891

ION VITAN

Printre fondurile păstrate în depozitele Direcției Municipiului București a Arhivelor Naționale se află și fondul Primăriei Municipiului București, în componența căruia se remarcă serviciul Secretariat.

Documentele aparținând acestui serviciu sunt rezultatul unei preluări de la instituția creatoare efectuată în anul 1975 și sunt constituite din procese-verbale ale ședințelor Consiliului orașului București. Ele se referă la activitatea desfășurată de primarii și membrii Consiliilor orașului București începând din 1864 până în 1949 pentru dezvoltarea și modernizarea continuă a orașului.

În urma consultării acestui fond, respectiv a serviciului Secretariat, cu diferite prilejuri, am constatat existența a numeroase documente care conțin o serie de informații asupra activității desfășurate de Emanoil Protopopescu-Pake în perioada 25 aprilie 1888–15 decembrie 1891, în calitate de primar al orașului București. Înainte de a încerca o prezentare a lor, câteva date biografice referitoare la fostul primar al Capitalei ni se par necesare. Pake Protopopescu s-a născut în București, în casa parohială din mahalaua Negustori, în ziua de 12 ianuarie 1845¹ ca fiu al protopopului Iancu de la biserica Sf. Gheorghe-Nou. După titlul tatălui și conform obiceiului timpului a primit numele de Protopopescu. Mai târziu, prin anul 1868, pentru a nu fi confundat cu alții, își adaugă la numele de Protopopescu porecla de Pake, răspândită printre colegii săi de școală. Clasele primare le-a urmat la Institutul Mitilineu după care, în anul 1855, se înscrie la Colegiul național de la Sf. Sava pe care îl absolvă în 1863. În

¹ Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, (în continuare se va cita D.M.B.A.N.), colecția Registrelor de stare civilă. Botezați, dos. 1/1845, f. 83.

același an. se înscrie la Facultatea de Drept din București, iar din 4 octombrie funcționează în calitate de copist la Secțiunea comercială a Tribunalului Județului Ilfov. După doi ani de activitate, la aceeași instituție, este avansat „ajutor de grefă“.

La 18 octombrie 1866 își susține teza de licență, devenind astfel licențiat al Facultății de Drept din București. După câteva luni pleacă la Paris spre a-și completa studiile. Acolo, după obținerea echivalenței de bacalaureat (21 ianuarie 1867) și a dispensei de stagiu, susține o nouă teză de licență, intitulată „L'acte public sur les matières ci-àpres“ (Actul public despre materiile care urmează), devenind astfel licențiat în drept și al Facultății de profil din Paris. Din Franța, izbucnind războiul franco-prusac, pleacă în Belgia la Bruxelles, iar apoi în Elveția la Geneva. În capitala Belgiei urmează cursurile Școlii de științe politice și administrative, iar la 22 martie 1867 se înscrie la doctorat. Obține titlul de doctor în drept la 29 octombrie 1870 cu teza intitulată „De l'in integrum restitutio des mineurs en droit romain et de l'action en nullité ou en rescision des conventions en droit civile“ (Despre restituirea integrală a minorilor în dreptul roman și despre acțiunea în pierdere sau recesiune a convențiilor dreptului civil)², tipărită la Geneva în același an.

În noiembrie 1870 se reîntoarce în țară, unde își reia activitatea, începută în 1866, de avocat, specializându-se în procese civile și comerciale, conform pregătirii dobândite în țară și străinătate.

La 6 aprilie 1871 este numit șef al Serviciului contencios și avocat al orașului București, funcție pe care o deține până la jumătatea anului 1874, iar în decembrie 1871 înființează „Societatea juridică“, menită să dezvolte cunoștințele juridice și economice prin intermediul revistei „Dreptul“ și tipărirea unor lucrări de specialitate. În luna mai 1872 se căsătorește cu Iosefina G. Hagi Teodorache cu care a avut 6 copii, trei fete și trei băieți.

În același an, la 6 septembrie, împreună cu alți colegi înființează, după modelul belgian, „Școala liberă“, unde, pe lângă calitatea de director, predă cursul de drept administrativ și noțiuni de economie politică. Concomitent, ca mulți tineri cu o pregătire solidă obținută în țară și în străinătate se lansează în activitatea politică. În octombrie 1874 intră în coaliția de la „Mazar Pașa“, care avea să pună bazele Partidului Național Liberal, fiind ales membru al „Comitetului tinerimei“ și redactor al ziarului „Alegătorul liber“, organul de presă al coaliției. La 5 mai 1876 este numit de către ministrul de interne, George D. Vernescu, prefect al Poliției Capitalei, funcție pe care o deține până la 9 septembrie același an. Cu prilejul alegerilor generale de la începutul anului 1877 este ales deputat în Adunarea legislativă ca reprezentant al colegiului al doilea din județul Olt.

Emanoil Protopopescu-Pake este unul dintre fondatorii ziarelor „Binele public“ (29 noiembrie 1878 – martie 1884), organ al grupării „liberalilor sinceri“ desprinsă din Partidul Național Liberal, și „România“, acesta din urmă fiind continuator al ziarelor „Binele public“ și Timpul“.

² G. Dem. Teodorescu, *Biografia lui Em. Protopopescu-Pake*. București, 1899, p. 7-12. Celelalte date biografice sunt luate din aceeași lucrare.

Începând din toamna anului 1879 se oferă să predea gratuit cursurile de drept comercial, administrativ și constituțional la „Școala de comerț din București“. La 1 aprilie 1880 este numit profesor suplinitor, la 16 februarie 1881, prin concurs, profesor cu titlu provizoriu, iar la 18 aprilie 1885 prin decret regal este confirmat profesor titular la școala respectivă, unde activează până la 1888. Începând din 1888 renunță la activitatea didactică, fiind numit, prin decretul regal nr. 1136 din 25 aprilie 1888, în Comisia interimară a orașului București, adică în Consiliul municipal al Capitalei. Prețuindu-i pregătirea și calitățile, acesta îl alege președinte, adică primar, cu 18 voturi pentru față de 13 voturi obținute de contracandidatul său, Nicolae Blaremburg, cunoscut om politic conservator. De menționat că Pake Protopopescu a fost ales primar al Capitalei în condițiile în care la cârma țării se afla guvernul conservator-junimist condus de Th. Rosetti, deși el activase până atunci în rândul liberalilor, ceea ce denotă faptul că alegerea lui nu avea o semnificație politică. De altfel, Pake Protopopescu a ținut să sublinieze el însuși acest lucru, declarând: „Nu pot considera această alegere ca o alegere politică, căci în asemenea caz altora mai cu experiență și mai înaintați în vârstă decât mine se cuvenea precădere. Alegerea de astăzi este o alegere pentru o bună gospodărire și prin urmare pentru o muncă asiduă care trage după sine abnegațiune“. Solicită de aceea, contracandidatului său N. Blaremburg și partizanilor acestuia în consiliul orașenesc să îl ajute în îndeplinirea „scopului ce cu toții urmărim“³ adică o mai bună gospodărire a Capitalei.

Într-adevăr, Pake Protopopescu și-a respectat promisiunile făcute în fața Consiliului orașenesc cu prilejul alegerii sale ca primar al Bucureștilor. Astfel, pe parcursul celor 3 ani, 7 luni și 20 de zile cât a fost primar al Capitalei s-au efectuat, ca urmare a activității sale neobosite, „pornită dintr-o pasiune fără margini pentru realizarea idealului ce-și formase pentru capitala țării“⁴, lucrări care au contribuit substanțial la dezvoltarea și înfrumusețarea orașului cum sunt: asigurarea unui debit mai mare de apă potabilă prin captarea izvoarelor naturale din jurul orașului; construcția de filtre și a uzinei de apă; deschiderea de noi artere de circulație – bulevarde și străzi – lărgirea celor existente și pavarea acestora; canalizarea străzilor, îndeosebi a celorlalte fără înclinare, mai expuse inundațiilor; înființarea de noi linii de tramvai și tramcare; introducerea iluminatului electric; construcția de localuri de școli și de judecătoria de ocoale, de hale, ospătării comunale, abatoare etc. Totodată s-a preocupat și de reorganizarea serviciului veterinar al orașului și a corpului gărzii accizelor, precum și de procurarea surselor financiare necesare realizării acestor lucrări.

³ D.M.B.A.N., fond Primăria Municipiului București, Serviciul Secretariat, dos. 4/1888, f. 123.

⁴ G. Dem Teodorescu, *op. cit.*, p. 81.

Printre primele lucrări edilitare importante înfăptuite în timpul cât a fost primar se numără și asigurarea unui debit mai mare de apă potabilă atât prin filtrare din râul Dâmbovița cât și prin captarea izvoarelor bogate din împrejurimile orașului. Astfel, pentru executarea filtrelor acoperite de la Arcuda a fost încheiat un contract cu antreprenorul Carol Glättli⁵. După filtrare, apele râului Dâmbovița erau trecute în rezervorul de la Cotroceni și de aici pompate în rețeaua de conducte și țevi a Bucureștiului, cu ajutorul Uzinei hidraulice situată în apropiere.

Pentru executarea acesteia din urmă Emanuel Protopopescu-Pake încheie la 15 februarie 1889 un contract cu Casa Escher Wyss et Comp. din Zürich, ale cărei lucrări de construcție au fost finalizate și recepționate la 19 noiembrie 1891⁶. În ceea ce privește lucrările de instalare a conductelor de distribuire a apei în oraș, acestea au fost executate tot pe bază de contract de către Compania conductelor de apă din Liège, ele fiind finalizate și recepționate la 5 decembrie 1889 de către o comisie de specialitate condusă de Th. Rosetti⁷.

Insuficiența apei filtrate din Dâmbovița, mai ales în lunile de vară, a determinat pe Emanoil Protopopescu-Pake să înceapă lucrări de sondare și captare a izvoarelor subterane de apă potabilă din Comuna Popești-Bâcu, lucrări pentru care a fost autorizat să cheltuiască până la 10 000 lei⁸. Aceste lucrări au fost extinse de urmașii săi la conducerea primăriei și asupra izvoarelor de la Ulmi și Bragadiru și au durat aproape un deceniu, încheindu-se în anul 1899.

Cercetările și proiectele pentru captarea izvoarelor din jurul Bucureștilor au fost executate atât de inginerul român Elie Radu cât și de specialiști străini între care și Lindley⁹.

În ce privește arterele de circulație, în timpul cât a fost primar Emanoil Protopopescu-Pake se finalizează lucrările de construcție a „marelui bulevard“ ce se întinde de la Sf. Elefterie până la Soseaua Mihai Bravu. În vederea deschiderii segmentului de „bulevard“ cuprins între strada Colțea și Obor au fost făcute peste 86 exproprieri de terenuri pentru utilitate publică prin despăgubire¹⁰. Trotuarele „marelui bulevard“ au fost pavate cu piatră cioplită, iar partea din mijloc cu bolovani sau sfărâmături de piatră de Turcoaia (Dobrogea)¹¹. La elipsa cea mare de pe bulevard, antreprenorul Keilhauer a instalat două fântâni „aruncătoare de apă“ pentru suma de 9291 lei¹², iar proprietarii de imobile și terenuri situate pe traseul noii artere de circulație, au fost obligați să-și construiască garduri din lemn.

⁵ D.M.B.A.N., fond *Primăria Municipiului București*, Serviciul Secretariat, dos. 2/1891, f. 49, v.; 87; 176.

⁶ Ibidem, dos. 2/1891, f. 110–111; 121; 147.

⁷ Ibidem, dos. 3/1889, f. 18–21.

⁸ Ibidem, dos. 2/1891, f. 39–40.

⁹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a, 1979, p. 139.

¹⁰ D.M.B.A.N., fond *Primăria Municipiului București*, Serviciul Secretariat, dos. 1/1890, f. 50, v.

¹¹ Ibidem, dos. 1/1890, f. 136.

¹² Ibidem, dos. 2/1890, f. 170, v.

Pe întregul traseu cuprins între str. Plevnei și Calea Moșilor au fost instalați stâlpi din fontă necesari iluminării acestuia cu electricitate, operațiune pusă în practică începând cu data de 29 octombrie 1890¹³. Concomitent cu lucrările de construcție a „marelui bulevard“, au fost pavate cu piatră cubică, bazalt artificial și bolovani, numeroase străzi și trotuare în scopul înlesnirii circulației în oraș¹⁴. Astfel, pentru pavarea trotuarelor, construcția bordurilor, terasamentelor etc. pe tot cuprinsul orașului Emanoil Protopopescu-Pake a încheiat la 29 aprilie 1889 cu Nicolae Cerkez și Nicolae Zane, reprezentanții Societății de bazalt artificial și de ceramică de la Cotroceni, un contract în valoare de 4 milioane lei¹⁵. Totodată s-au efectuat lucrări privind deschiderea de noi străzi, lărgirea celor existente, precum și alinierea unor străzi, printre care strada Colțea, porțiunea cuprinsă între bulevardul Academiei și strada Lipsani¹⁶. Pentru realizarea acestei alinieri s-a dărâmat turnul Colțea, operațiune efectuată în vara anului 1888 și pentru care s-a plătit antreprenorilor suma de 2 500 lei¹⁷.

Pentru înlesnirea circulației pe arterele noi înființate, precum și pe cele vechi, Emanoil Protopopescu-Pake încheie la 29 noiembrie 1890 cu contele Ercole Graziady și Friderico Thalasso un contract privind concesionarea înființării și exploatării în București de noi linii de tramvaie pe timp de 25 ani. Astfel, ca urmare a încheierii acestui contract, ia naștere o nouă societate de tramvaie pe lângă cea engleză existentă. Această nouă societate înființează cinci linii (trasee) de tramvai având ca puncte de plecare Calea Griviței, strada Romană, „bulevardul cel nou“ (marele bulevard) și cheiul stâng al râului Dâmbovița, iar ca puncte terminus Calea Șerban Vodă până la poalele dealului de pe această arteră, strada Izvor până la berăria Apler, Calea Rahovei tot până la intersecția cu străzile Vitan și Obor. Pe aceste linii circulau vagoane cu tracțiune animală, excepție făcând „marele bulevard“ pe care urma să circule vagoane cu tracțiune electrică, cablurile fiind montate în subteran ca în orașul Budapesta, după sistemul Siemens și Halschke¹⁸.

Demn de remarcat este efortul lui Emanoil Protopopescu-Pake pentru introducerea iluminatului electric în unele sectoare aparținând domeniului public. Astfel a fost introdusă lumina electrică la Abator (1888)¹⁹ au fost instalate și iluminate cu electricitate două candelabre din piața Teatrului Național (12 septembrie 1888)²⁰, s-au iluminat cu electricitate „marele bulevard“ (1890)²¹, Șoseaua Kiselef (22 octombrie 1890)²² și

¹³ Ibidem. dos. 2/1890, f. 169–170.

¹⁴ Ibidem, f. 122. v.

¹⁵ Ibidem. dos. 4/1889, f. 225.

¹⁶ Ibidem, f. 250. v.

¹⁷ Ibidem. dos. 3/1888, f. 18; 138.

¹⁸ Ibidem. dos. 16/1890, f. 397–399.

¹⁹ Ibidem, dos. /1888, f.

²⁰ Ibidem, dos. 3/1890, f. 61.

²¹ Ibidem, dos. 2/1890, f. 23, 122. v.

²² Ibidem, dos. 2/1890, f. 92. v.

Grădina Cișmigiu (1890)²³. Pentru aceasta din urmă Consiliul orașului a încuviințat la data de 9 august 1890 cumpărarea de la Casa Arbentz și Wolff a unui motor cu gaz de 60 cai putere pentru producerea curentului electric necesar „fântânilor luminoase”²⁴.

Începutul introducerii telefonului, ca mijloc de comunicație publică, datează tot din timpul cât a fost primar Emanoil Protopopescu-Pake, adică din anii 1890–1891.

Astfel, în urma unei adrese din anul 1891 a Direcției generale a telegrafelor și poștelor înaintată Primăriei Bucureștiului prin care se solicita autorizarea înființării unei rețele telefonice aeriene cu fir dublu așezată pe stâlpi de metal în partea centrală a orașului și pe stâlpi din lemn în celelalte cartiere, Consiliul orașului autorizează montarea stâlpilor numai pe bulevarde și cheiuri, iar pe străzi numai în subteran sau pe deasupra clădirilor²⁵, pentru a nu stânjeni circulația pietonilor.

Emanoil Protopopescu-Pake s-a remarcat și prin activitatea depusă în vederea construirii unor clădiri publice. Unele dintre acestea, datorită stilului arhitectonic și a faptului că au rezistat până astăzi, au fost declarate „monumente istorice și de arhitectură”. Printre cele mai importante realizate în timpul primariatului său, amintim: Liceul Gheorghe Lazăr (1889)²⁶, Școala de comerț „N. Krețulescu” (1889–1890)²⁷, morga devenită Institutul medico-legal (1890)²⁸ demolată după cutremurul din 1977 și altele.

Demn de menționat este și faptul că între preocupările sale de primar al orașului a fost și problema stabilirii înălțimii clădirilor (construcțiilor) de pe bulevarde. Astfel, la 24 februarie 1891 „Comisia de aliniere” însărcinată de către Consiliul orașului cu această problemă propune ca noile construcții de pe bulevarde să aibă înălțimea între 6 și 17 m cu câte unul până la patru caturi (etaje)²⁹.

Cheltuielile făcute cu lucrările de îmbunătățire și înfrumusețare ale orașului, îndeosebi construcția „marelui bulevard” au fost plătite în parte din veniturile primăriei provenite din taxe, chirii, subvenții etc. Întrucât acestea erau insuficiente, s-a recurs la un împrumut în valoare de 16 milioane lei contractat în luna mai 1890. Prin subscrieri în valoare de 438 560 300 lei făcute de Caseria orașului București, Banca Națională a României, Banca României, Casele A. H. Elias și Chr. L. Zerlendi, împrumutul a fost acoperit de aproape 28 de ori, aceasta datorită și creditului de care se bucura Consiliul orașului nu numai în țară dar și în străinătate³⁰.

²³ Ibidem. dos. 3/1890, f. 116.

²⁴ Ibidem. dos. 2/1890, f. 26. v.

²⁵ Ibidem. dos. 3/1891, f. 24. v.–25.

²⁶ Ibidem. dos. 2/1889, f. 130. v.

²⁷ Ibidem. dos. 4/1889, f. 216.

²⁸ G. Dem. Teodorescu. op. cit., p. 21.

²⁹ Ibidem. dos. 1/1891, f. 73. v.–74. v.

³⁰ Ibidem. dos. 1/1890, f. 133–136.

În pofida multiplelor sale preocupări, Emanoil Protopopescu-Pake nu a pierdut din vedere nici modul defectuos de organizare și funcționare a corpului gărzii accizelor și a serviciului veterinar al orașului. Astfel, la inițiativa sa, comisiile numite în acest scop au făcut propuneri privind mărirea efectivului gărzii cu militari proveniți din armată și având o conduită exemplară; înzestrarea acestora cu echipamentul necesar; combaterea contrabandei prin extinderea hotarului orașului³¹; numirea a încă doi medici veterinari pe lângă cei doi deja existenți, fiecare dintre aceștia având însărcinări bine precizate³².

Din nefericire, șirul realizărilor deosebite obținute de Emanoil Protopopescu-Pake este întrerupt la 18 decembrie 1891 prin demisia sa din funcția de primar al orașului București³³, îndată după venirea la putere a guvernului conservator condus de Lascăr Catargiu. Lasă în urmă o operă impresionantă, realizată în numai câțiva ani de zile.

După doi ani de zile, la 28 aprilie 1893, se stingea din viață datorită unei afecțiuni biliare mai vechi. A fost înmormântat la Cimitirul Belu, în capela părintească.

Pentru meritele sale deosebite în activitatea de îmbunătățire și înfrumusețare a orașului București, la propunerea lui N. Filipescu, urmașul său la conducerea primăriei, și cu consimțământul Consiliului orașului, numele său a fost acordat bulevardului ce se numea atunci „Orientului“. De asemenea, în septembrie 1899 în memoria sa a fost inaugurată statuia în bronz ce-l reprezintă, statuie situată la intersecția bulevardelor Ferdinand și Pake-Protopopescu. Așa cum sublinia pe drept cuvânt biograful său, Pake-Protopopescu „a fost unul din rarii primari ce capitala a avut fericirea să vadă în capul ei de la 1866 până în 1899“³⁴. Este și motivul pentru care după revoluția din 1989 numele său a fost redat bulevardului ce i-a purtat numele.

---

³¹ Ibidem, dos. 3/1888, f. 2-7.

³² Ibidem, dos. 3/1888, f. 81. v.; 92.

³³ Ibidem, dos. 2/1891, f. 177-178.

³⁴ G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 27.

ASPECTE PRIVIND SISTEMATIZAREA ORAȘULUI BUCUREȘTI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

NICOLAE LASCU

Efectele obținerii independenței de stat, în 1878, și apoi proclamarea Regatului României, în 1881, sunt prea bine cunoscute pentru a insista asupra rolului pe care l-au avut în modernizarea rapidă și accentuată a orașelor. Semnele cele mai evidente sunt vizibile în București. Într-adevăr, voința de occidentalizare a țării (proces care echivala cu modernizarea), mai ales prin puternica influență franceză, și-a găsit expresia arhitecturală prin asimilarea, cu multă naturalețe, a arhitecturilor apusene și, mai ales după 1880, a eclectismului¹. Cel puțin la fel de importante au fost însă eforturile primăriei orientate spre dezvoltarea urbanistică a orașului care au avut o amploare incomparabil mai mare decât înainte de 1878. În această perioadă au fost puse în aplicare, într-un mod coerent și complementar, cele două principale instrumente tehnice ale modernizării urbane – proiectul de urbanism și dreptul urban.

Intervențiile în organismul urban existent, materializate prin proiecte de urbanism, au fost orientate, pe de o parte, spre marile investiții publice și, pe de alta, spre parcelările de dimensiuni mari, realizate de primărie și de proprietarii particulari de terenuri urbane, apărute către 1900.

În ceea ce privește dreptul urbanistic, acesta este constituit din ansamblul de acte normative prin care primăria și-a asigurat controlul asupra dezvoltării urbane². Printre aceste acte normative au figurat legi,

¹ Cezara Mucenic. *Arhitectura civilă în București până la 1900*. Teză de doctorat. Universitatea București. 1989.

² Aceste documente sunt relevante pentru ideile urbanistice pe care le conțin, dincolo de rolul lor normativ: fiecare din prevederile constructive conținute reflectă, de fapt, o anumită atitudine asupra dezvoltării generale a orașului.

decizii și ordonanțe ale primăriei, diferite regulamente municipale, dintre care cele mai importante au fost regulamentele de construcții și alinieri.

Fiecare din cele două laturi ale activității de sistematizare au avut un rol bine definit în modernizarea capitalei. Spre sfârșitul secolului, cele două componente ale politicii urbane demonstrează formarea unei gândiri urbanistice în care problematica și mijloacele de acțiune ale primăriei pot fi concretizate prin câteva momente importante, bazate, în mare măsură, pe documentele aflate în fondurile Direcției Municipiului București a Arhivelor Naționale³.

În privința dreptului urban trebuie menționate, în primul rând, regulamentele municipale. Cel mai important document a fost, fără îndoială, Regulamentul de construcțiuni și alinieri din 1878⁴. Acesta este primul act normativ de acest fel din istoria Bucureștiului. Dintre normele cuprinse în regulament, fundamentale sunt obligativitatea alinierii clădirilor la traseele rectificate ale străzilor, fixarea unor zone (ocoale) de construcție, fiecare cu parametri constructivi diferiți, stabilirea înălțimii clădirilor (între 6–17 m, în limitele raportului $H = L$), modelarea fațadelor etc. Regulamentul a fost refăcut, fără modificări importante, în 1890 și a fost valabil până în 1928. Această durată mare a normelor a determinat și stabilitatea modului de construcție, cu efecte vizibile asupra orașului, în ansamblul său. Regulamentul asupra salubrității construcțiilor și locuințelor⁵, elaborat tot în 1878, introduce normele igienice ale epocii acceptate în toate țările europene; printre acestea sunt condițiile sanitare de echipare a unei locuințe, iluminarea și ventilarea spațiilor interioare etc., ca și parametrii care privesc urbanul, cum este procentul maxim de ocupare a parcelei.

În ultimul deceniu al secolului trecut se cristalizează alte câteva idei urbanistice care privesc orașul în întregul său.

Aspirația spre planificare globală face subiectul Legii pentru crearea unei Case a lucrărilor orașului București⁶, din 1893. Prin lege se urmărea crearea unui organism municipal, prevăzut cu bugetul necesar, care să elaboreze și să aplice „un plan general al orașului“. Este pentru prima oară că apare ideea elaborării unui plan de amenajare integrală a orașului. Deși în definirea planului general nu sunt incluse decât elemente aplicate și până atunci în mod dispartat (în special cele referitoare la căile de circulație și la alinierea clădirilor), legea exprimă cu certitudine momentul maturizării gândirii urbanistice.

³ Esențial, în această privință, este fondul: Primăria Municipiului București, Serviciul Tehnic și Serviciul Secretariat (în continuare se va cita P.M.B.).

⁴ „Monitorul oficial al Primăriei București“, III, 1878, nr. 34 de joi 31 (12) august, pp. 455–462. Pentru primele variante ale regulamentului, ca și pentru discuțiile din timpul aprobării, v. fond P.M.B., Serviciul Tehnic, dosar 2/1874 și fond P.M.B., Serviciul Secretariat, dosar 2/1878.

⁵ „Monitorul oficial al Primăriei București“, III, 1878, nr. 30 de vineri 4/16 august, pp. 401–407; v. și Fond P.M.B., Serviciul Tehnic, dosar 3/1874.

⁶ „Monitorul oficial“ din 3 mai 1913.

În ceea ce privește extinderea orașului, prin Legea pentru mărginirea Bucureștilor⁷, din 1895, se stabilesc noile limite administrative ale acestuia; este prima extindere oficială după cea cuprinsă în Regulamentul Organic. Suprafața Bucureștiului se dublează aproape, de la cca 3000 ha la cca 5600 ha. Extinderea suprafeței urbane nu a fost rezultatul unei densități excesive pe teritoriul de atunci, ci este recunoașterea oficială a apariției unor noi nuclee exterioare de urbanizare care au fost înglobate orașului.

În același timp cu elaborarea și intrarea în vigoare a acestor importante acte normative, au loc modificări semnificative și în practica urbană. Pe de o parte, modernizarea țesutului urban a primit un impuls considerabil prin creșterea substanțială a ritmului constructiv. În comparație cu perioada anterioară, numărul anual al construcțiilor a crescut de câteva ori, respectiv de la cca 520 clădiri în 1886, la cca 1300 în 1890–1891, pentru ca prin 1912–1913 numărul clădirilor realizate să depășească 2000. Densificarea teritoriului cu construcții s-a făcut dinspre centru spre periferii. Centrul comercial și-a schimbat radical înfățișarea, prin accentuarea caracterului său urban, prin înălțimea mai mare a clădirilor și prin tipologiile noi, adeseori preluate din țările occidentale, ale clădirilor.

Spre sfârșitul secolului se declanșează un intens proces de divizare masivă a terenurilor, în parcelări moderne, bazate pe proiecte atent studiate, realizate cu scop exclusiv de locuire. Ele sunt realizate de proprietari particulari, de fabrici sau instituții pentru proprii salariați, ca și de primărie, pentru angajații statali cu venituri modeste. Dintre cele mai interesante exemple, pot fi citate parcelarea Gramont (1893⁸, cu modificările aduse în 1896⁹), parcul Ioanid (1909–1910)¹⁰ și parcul Filipescu (1911)¹¹. Parcelările astfel apărute devin un element ordonator local al parcelarului general, neregulat, moștenit din epocile anterioare. Coerența parcelărilor este accentuată după 1910, când pentru fiecare dintre ele sunt stabilite, prin proiectarea urbanistică, sau impuse de primărie, anumite reguli simple de construcție (aliniere, înălțime, uneori stilul clădirilor etc.). Ordonarea fragmentului urban prin parcelări devine regulă în teritoriul nou inclus în oraș prin legea din 1895.

Dacă intervențiile particulare au fost de mică întindere, intervențiile primăriei au fost de mare amploare, rezultate din necesitățile momentului sau de viitor ale întregii comunități. Două astfel de operații au marcat profund structura urbană. Prima dintre ele este regularizarea traseului

⁷ *Regulament pentru construcțiuni și alinieri (din anul 1890) și diverse ordonanțe și decisiuni privitoare la acest regulament*, București, Tip. Clemența, 1903.

⁸ Fond PMB – Serviciul Tehnic, dosar 36/1893.

⁹ Mai multe parcele au fost reîmpărțite, rezultând două fundături, pentru care s-au elaborat și câteva proiecte-tip de locuințe; v. fond PMB – Serviciul Tehnic, dosar 663/1896 și dosar 664/1896.

¹⁰ Pentru planul parcelării, v. fond PMB – Serviciul Tehnic, dosar 477/1910, f. 19.

¹¹ Fond PMB – Serviciul Tehnic, dosar 126/1911; parcelarea a fost aprobată la 16 aprilie 1911 (f. 11). Dosarul conține și planul parcelării (f. 237), ca și o variantă preliminară (f. 243).

Dâmboviței și amenajarea cheiurilor (1880–1883), iar cea de-a doua a fost proiectarea și realizarea parțială a sistemului de bulevarde.

O primă porțiune a axei sud-vest a fost realizată în anii '60 ai secolului trecut și continuată în deceniul următor¹². După 1880 însă amploarea a devenit alta. În decurs de 15 ani s-a realizat cea mai mare parte a bulevardelor, iar până la începutul primului război mondial fusese proiectată o rețea majoră de circulație¹³. Unele dintre bulevarde (cele din sudul orașului: bd. Mărășești, Maria etc.) au devenit nuclee de urbanizare ulterioară. Interesul pentru crearea unui ansamblu de spații urbane coerente este demonstrat prin proiectarea (și realizarea) simultană a unor succesiuni de piețe, care ritmează lungile desfășurări și articulează noua structură de circulație cu străzile existente.

Pentru a asigura cadrul construit și arhitectural dorit, Primăria a elaborat, în 1897, norme speciale de construcție – Condițiuni pentru construcțiunile de pe bulevarde și splaiuri¹⁴. Acestea constau din anumite valori conferite relației clădirii cu strada (pe aliniere sau retrasă), mărimea desfășurării frontului spre stradă al clădirii și înălțimea clădirilor. Bulevardele și cheiurile realizate au fost împărțite în anumite fragmente, cărora li s-au impus valori diferite pentru cei trei parametri. Caracterul urbanistic al segmentelor a devenit astfel, diferit. Diferențierea valorilor parametrilor s-a făcut în funcție de poziția în oraș și de caracterul existent al zonei respective.

Realizarea bulevardelor este cel mai semnificativ exemplu al coerenței gândirii urbanistice moderne, care se adaptează, totuși, condițiilor locale. Municipalitatea n-a impus construcția uniformă, indiferentă față de context, care ar fi creat o nouă structură volumetrică și ar fi evidențiat axele preferențiale de circulație ale orașului, ci a preferat să fie asimilate, organic, în țesutul obișnuit al Bucureștiului.

---

¹² Este vorba de porțiunea dintre Universitate și Calea Victoriei, respectiv prelungirea până în dreptul grădinii Cișmigiu.

¹³ Parte din aceasta a fost realizată abia după cel de-al doilea război mondial, cum este actualul bd. D. Cantemir, dintre Piața Unirii și Liceul Șincai, proiectat încă din 1913.

¹⁴ Fond P.M.B., Serviciul Tehnic, dosar 6/1891, fond P.M.B., Serviciul Secretariat, dosarele 1 și 2/1897.

1897

EVOLUȚIA STEMELI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI ÎN SECOLELE XIX-XX

MARIA DOGARU

Simbolurile centrelor orășenești au intrat încă din secolul al XIX-lea în atenția istoricilor. Primul care s-a referit la simbolurile Bucureștilor a fost Ionescu-Gion¹. La scurt timp după publicarea „Istoriei Bucureștilor“, V.A. Urechia a consemnat în *Schițe de sigilografie românească* unele date privind impresiunile sigilare ce provin de la astfel de emitenți². Un studiu pertinent privind evoluția însemnelor sigilare bucureștene în Evul mediu a elaborat profesorul Emil Vîrtosu. În lucrarea *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*³, numitul cercetător a identificat, descris și reprodus documentele feudale validate cu sigilii ale organelor administrative orășenești. Un alt documentat studiu referitor la *pecețile orașului București în secolele XIV–XVII* este datorat rezultatelor cercetărilor Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămanu⁴. Aprofundând cercetarea vestigiilor sigilare, autorii menționați au reușit să clarifice evoluția compozițiilor sigilare bucureștene și să realizeze clasificarea riguroasă a imaginilor celor două tipuri identice. Evoluția simbolurilor heraldice bucureștene în epoca modernă și contemporană a stat în atenția cunoscutului heraldist Dan Cernovodeanu. Prin două studii apărute în 1971⁵ și 1974⁶ cercetătorul

¹ Gion Ionescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 723–730.

² V.A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, 17 p.

³ Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României*, vol. II, București, 1956, p. 441–442, 498–500.

⁴ Paul Cernovodeanu, Nicolae Vătămanu, *Considerații privitoare la pecetea orașului București în secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Materiale de istorie și muzeografie“, IV, 1966, p. 3–44.

⁵ Dan Cernovodeanu, *Contribuții la studiul stemei municipiului București în secolele XIX–XX*, în „Materiale de istorie și muzeografie“, VIII, 197, p. 159–177.

⁶ Ibidem, *Noi contribuții la studiul stemei municipiului București în secolele XIX–XX*, în „Revista Muzeelor și a Monumentelor“, Muzeu, XII, 1975, nr. 4, p. 73–77 + 6 ilustrate; vezi și studiul numitului cercetător, *O variantă necunoscută a stemei de tip 1864–1865 a orașului București*, în „Almanahul parohiei ortodoxe din Viena“, XVI, p. 249–253 + 1 ilustrație.

amintit a reușit să investigheze și să analizeze numeroase izvoare heraldice provenind de la autoritățile administrative bucureștene⁷. Autorul acestor rânduri a cuprins în lucrarea monografică *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*⁸ unele reprezentări sigilare bucureștene iar în 1994 a publicat în revista „București” – revistă destinată a face cunoscută istoria capitalei României peste hotare – un articol referitor la blazonul actual al Bucureștilor⁹.

Evoluția însemnelor heraldice bucureștene își are începutul în veacul al XVI-lea. Primul sigiliu ce s-a păstrat, care individualizează forul administrativ al Bucureștiului, autentifică cartea dată de Județul Necula Boban la 13 mai 1563¹⁰.

În intervalul 1563 (primul sigiliu ce s-a conservat) și anul 1698 (când organele administrative orășenești au fost desființate) în câmpul sigiliilor folosite de Sfatul orașului București pentru validarea actelor emise, s-au gravat reprezentări ce se clasifică în două tipuri distincte, fiecare tip având mai multe variante¹¹. Astfel între 1563–1634 în emblemele sigilare s-a înfățișat Fecioara Maria cu Pruncul Iisus, imaginea clasică, fiind însoțită de o legendă scrisă în limba slavonă prin care se specifica posesorul tiparului: + сию печете ω<т>варош Букурешти... (Aceasta este pecetea orașului București¹²) iar uneori se făcea aluzie la componența sfatului (numele județului, nr. pârgarilor) și se preciza data¹³.

Între 1653–1698 vestigiile sigilare reproduc scena Bunei Vestiri. compoziția cuprinde, de regulă, pe Fecioara Maria, stând pe o bancă și ținând în mână o floare, și pe sfântul Gabriel, în partea superioară planând aștri.

La acest tip sigilar emblema era însoțită, în general, de un text care subliniază semnificația scenei religioase menționate (+ Дись спасеию иашему иачело и вѣчние таине = Acum este începutul mântuirii noastre și al veșnicei taine).¹⁴

Prima reprezentare heraldică bucureșteană cunoscută din epoca modernă este imprimată pe steagul Agiei din 1822¹⁵ și are la bază scena Bunei Vestiri înfățișată în sigiliile din epoca feudală.

⁷ Ibidem. *Știința și arta heraldică în România*, Edit. Științifică, București, 1977, p. 508–515.

⁸ Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, D.G.A.S., București, 1978, p. 69–78.

⁹ Ibidem. *Stema municipiului București. istorie concentrată*, în revista „București”, Ce? Unde? Când?, nr. 1, 1994.

¹⁰ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), Colecția Secția Istorică, nr. 722

¹¹ Acest fapt a fost determinat de cercetătorii Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămanu, *op. cit.*

¹² D.A.N.I.C., Colecția Secția Istorică, 1053.

¹³ Ibidem. fond Mănăstirea Stavropoleos XII/5.

¹⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, XXV/13.

¹⁵ P.V. Năsturel, *Steagul, stema română. însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 46–47.

Analizând în paralel cele două compoziții constatăm că reprezentarea din 1822 este alcătuită conform normelor științei heraldice și îmbogățită din punct de vedere al mesajului. Ea are următoarea înfățișare: într-un scut oval două personaje, în dreapta Arhanghelul Gabriel, flancat de nori, ține în mâna dreaptă o floare în timp ce mâna stângă este ridicată; personajul din stânga, Fecioara Maria, are mâinile împreunate și stă pe un scaun între două măsuțe pe care se află câte o carte (una închisă, una deschisă); imaginea are drept fundal un zid și o poartă. În partea superioară planează Sfântul Duh (în formă de porumbel de la care pornesc raze). Scutul, înconjurat de cunună formată din două ramuri de laur, este timbrat de o coroană închisă.

La această imagine, reprezentând tradiția iconografică a orașului s-au adăugat însemne menite a reliefa atribuțiile autorității posesoare (Agia Bucureștiului). Astfel scutul a fost plasat pe o panoplie de steaguri și arme și sprijinit pe două țevi de tun, și o tobă, între acestea fiind plasată balanța cu talgerele în echilibru, aluzie la nepărtinirea pe care trebuie s-o probeze, în activitatea desfășurată, numita instituție.

Un sigiliu desemnând „Comisia îndestulării politii București“, înființată în 1831, reunește un snop de grâu, o bovină și o balanță cu talgerele în echilibru¹⁶, emblema amintind după opinia noastră obligativitatea forului orășenesc de a veghea procurarea celor necesare hranei locuitorilor, balanța desemnând în această emblemă sigilară organul conducător al orașului¹⁷.

Organizarea sistemului instituțional ca urmare a introducerii Regulamentelor Organice a presupus și unele reglementări în ceea ce privește utilizarea sigiliilor la validarea actelor emise¹⁸. În majoritatea centrelor urbane din cele două Principate românești se produce, în 1831, un fenomen pe care îl interpretăm drept expresia griii pentru evitarea falsurilor, respectiv în câmpul tiparelor sigilare folosite de diferitele instituții s-a gravat stema țării. Renunțarea la simbolul județului¹⁹ ori la însemnul propriu este, după opinia noastră, urmarea unei reglementări venită de la organele centrale și nu o inițiativă a instituțiilor locale.

Impresiunile sfragistice ce s-au păstrat de la Sfatul orășenesc al Bucureștilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea înfățișează acvila cruciată ținând în gheare însemnele puterii (sceptrul și sabia)²⁰ sau unele simboluri menite a evoca atribuțiile acestei instituții în ceea ce privește administrarea comunității și respectarea regulilor de conviețuire socială instituite.

¹⁶ Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, fond Primăria orașului București, dosar 8/1930, f. 190 (în continuare se va cita D.M.B.A.N.).

¹⁷ Vezi și opinia lui Dan Cernovodeanu, *Contribuții la studiul stemei municipiului București în secolul XIX–XX*, p. 161.

¹⁸ Maria Georgescu, *Sigilii sătești din județul Buzău (1835–1864)*, în „Revista Arhivelor“, 3, 1986, p. 341–347.

¹⁹ Cum se știe, stemele districtuale au apărut încă de la începutul secolului al XVIII-lea, trei dintre acestea (județele Argeș, Mehedinți și Teleorman) fiind reprezentate pe așezământul mănăstirii Antim din București – 1715.

²⁰ Menționăm printre acestea tiparul sigilar al Sfatului orășenesc al politii București (1831); pecetea din 1844 a vornicului orașului București – Ioan Oteteleşanu etc.

Sigilii cu reprezentări asemănătoare s-au folosit și de către Comisiile celor cinci vopsele (sectoare)²¹. Înfațișarea emblemei este cea cunoscută, cu unele excepții (plasarea în ciocul păsării în loc de cruce a balanței cu talgere în echilibru²², îmbogățirea compoziției cu o filacteră – pergament desfășurat, plastică aluzie la „Charta“ orașului²³). În unele cazuri, în câmpul tiparului sigilar identificăm pe lângă acvilă figuri heraldice menite a individualiza un anume compartiment. Astfel, secția de arhitectură a Sfatului orășenesc²⁴ a utilizat, în 1835, o matrice sigilară în care pasărea heraldică stă pe o jumătate de roată cu spițe, alături de suluri (planuri, schițe) și un compas, totul fiind plasat pe un dulap a cărei formă amintește lăzile folosite în epoca feudală pentru păstrarea documentelor.

În 1832 s-a realizat o compoziție mixtă înfațișând în partea superioară acvila cruciată, în centrul câmpului sigilar – un personaj pedestru ținând în mâna dreaptă un pergament desfășurat de mari dimensiuni (desigur Cartha orașului) iar în cea stângă, o cheie (simbolică exprimare a atribuțiilor vornicului politiei). Legenda scrisă în caractere chirilice este parțial ștearsă dar poate fi reconstituită: Пе<цетеа> Бо<рниуиеи> Бокорешилор (Pecetea Vorniciei Bucureștilor)²⁵.

În evoluția însemnelor bucureștene trebuie să marcăm ornamentarea în 1834 a frontispiciului documentelor emise de autoritățile orășenești cu un personaj ținând într-o mână balanța justiției²⁶. Acest personaj alegoric ce are în miniaturistica românească o evoluție îndelungată, fiind întâlnit, alături de „înțelepciune“, pe hrisoavele de cancelarie (din perioada 1724–1813)²⁷ definește, credem, în cazul de față, pe de o parte „capitala“, iar pe de alta evocă obligativitatea cărmuirii „cu dreptate“ a treburilor urbei.

Înfăptuirea Unirii Principatelor Române a determinat apariția a numeroase reprezentări reflectând adeziunea generală a societății românești față de actul înfațuit la 24 ianuarie 1859²⁸. Una din modalitățile de exprimare în coduri heraldice a acestor sentimente a constat în gravarea stemei unite²⁹ în sigiliile autorităților. Așa cum au procedat și alte instituții Sfatul orășenesc din București și-a gravat sigilii în care identificăm cele două tipuri de compoziții înfațișând stema unită³⁰. Inițial în câmpul

²¹ D.M.B.A.N., fond Primăria orașului București, dosar 118/1852, fila 22, 308, 339, 420 etc.

²² Sigiliul Comisiei văpseua neagră București, D.M.B.A.N., fond Primăria Municipiului București, dosar 118/1852, f. 308.

²³ Impresiunea sigilară a Comisiei văpselei albastre. Ibidem, f. 310.

²⁴ D.M.B.A.N., Primăria orașului București, dosar 47/1837, fila 9.

²⁵ Ibidem, dosar 5/1831, fila 74.

²⁶ Ibidem, dosar 3/1831, fila 865.

²⁷ Vezi Maria Dogaru. *Două personaje alegorice în pictura de manuscris românesc de la începutul epocii moderne*, în „Arhiva Românească“, tom I, fasc. 2/1995, p. 69–87.

²⁸ Ibidem. *Documente de arhive reflectând adeziunea maselor populare la unire (1859)*, în „Revista Arhivelor“, 1989, nr. 1, p. 26–32.

²⁹ Ibidem, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, D.G.A.S., București, 1978, p. 50, 60, 62, 67, 82.

³⁰ Dan Cernovodeanu, *Contributions à l'étude de l'heraldique d'Etat des Principautés Unies Roumaines (1859–1866)* în „Revue Roumaine d'Histoire“, tom XVI, 1977, nr. 7, p. 319–344, + 4 ilustrații.

tiparelor sigilare s-au plasat două ecusoane acolate, cuprinzând unul acvila cruciată, altul capul de bour cu stea între coarne, timbrate cu o coroană închisă (după cum se știe această formă de armerii ale Principatelor Unite folosită încă din 1859 a fost adoptată oficial în februarie 1961 prin Decretul domnitorului Alexandru Ioan Cuza)³¹. Ulterior, în câmpul acestora s-a gravat un scut despicat timbrat cu o coroană închisă având în dextra acvila cruciată, iar în stânga capul de bour cu stea între coarne³², conform prevederilor jurnalului Consiliului de Miniștri din martie 1862.

Cât privește gravarea după 1860 a unor tipare sigilare pentru compartimentele Sfatului orășenesc – în câmpul cărora s-a plasat doar stema Țării Românești³³ (și nu armoariile unite) – există o explicație. Dat fiind faptul că pe ordinea de zi a Comisiei Centrale de la Focșani se afla și problema elaborării stemei Principatelor Unite, Ministerul de Interne, în atribuțiile căruia intra supravegherea confecționării tiparelor sigilare, a interzis autorităților care cereau cu insistență aprobări pentru a-și fabrica tipare în care să marcheze noul statut politic al țării (înfăptuirea unirii), să adopte alte simboluri decât cele folosite până atunci³⁴. Cu toată interdicția, mai multe foruri administrative și-au gravat noi tipare sigilare în care aluzia la unire s-a făcut complet (prin coduri heraldice – stema țării – și legenda) ori parțial (prin schimbarea textului legendei în sensul introducerii noii denumiri a țării³⁵).

Perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza, perioadă în care prin reformele îndeplinite s-a făurit statul român modern, a determinat însemnate evoluții și în ceea ce privește heraldica orășenească. Într-adevăr domnitorul a procedat conform practicii europene, la conferirea oficială a stemei proprii pentru unele localități. Cum se știe s-a atribuit o compoziție expresivă orașului Focșani (două personaje purtând costume populare dându-și mâna), tocmai pentru a se reliefa și prin coduri heraldice rolul acestei urbe în îndepluirea unirii (aici aflându-se sediul celor două organisme comune ale Principatelor Unite – Comisia Centrală de la Focșani și Înalta Curte de Casație)³⁶.

În acest context autoritățile din București își alcătuiesc în 1862 o stemă proprie înfățișând un personaj stând pe jilț, încoronat cu o coroană murală și ținând într-o mână balanța cu talgerele în echilibru în alta cornul abundenței din care ies spice și flori³⁷. În 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, la propunerea lui Mihail Kogălniceanu și solicitarea Consiliului Comunal al Bucureștilor, va fixa prin decret domnesc o nouă reprezentare heraldică pentru capitala României: scut având fond de azur încărcat cu un

³¹ Vezi „Monitorul Oastei”, II 1861, nr. 10, din 14 februarie, p. 146–147 (Înalt ordin de zi nr. 34 din 9 februarie 1861).

³² D.A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 209/1862 (inventar 315). f. 4.

³³ Vezi Sigiliul Comisiei vâpșei roșii (D.A.N.I.C., colecția Sigillii Administrative, 1481); Sigiliul Comisiei culorii verze (Ibidem, 1483).

³⁴ D.A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 13/1860, f. 208.

³⁵ Maria Dogaru, *Sigiliu orășenești din epoca modernă și contemporană*, p. 12–13.

³⁶ Ibidem. *Două sigilii și semnificația lor*, în „Magazin Istoric”, nr. 6, 1978, p. 31–32.

³⁷ D.M.B.A.N., fond Primăria orașului București, dosar 63/1861, fila 95.

personaj aureolat ținând într-o mână sulița în alta crucea. Scutul, timbrat de o coroană murală cu cinci turnuri, avea ca tenanți la dreapta un păstor cu un câine, la stânga un personaj (herald) purtând pe piept un scut despicat cu stema unită³⁸. Decodificată această reprezentare vorbește despre patronul orașului (Sf. Dimitrie), amintește legenda întemeierii urbei de către Păstorul Bucur, evidențiază rolul său în înfăptuirea unirii Principatelor ca și faptul că Bucureștiul era capitala țării. În anii care au urmat stema descrisă se menține însă cu multe modificări în privința înfățișării personajului din scut și a elementelor exterioare. Se adaugă o eșarfă cu deviza specifică centrelor urbane „Patria și dreptul meu“, ca și mantoul de purpură captușit cu hermină prins într-o coroană murală; uneori personajul asuprește un balaur, alteori ecusonul cu însemnul specific, având la bază eșarfa cu deviza, a fost inclus în alt scut. Unele reprezentări ne înfățișează un personaj purtând costum popular țărănesc³⁹.

Comisia Consultativă Heraldică (înființată în 1921) a instituit în 1930 o altă stemă orașului București. Respectând cu rigurozitate regulile științei și artei blazonului, membrii Comisiei au creat un blazon care să releve mai pregnant rolul orașului București în istoria țării, respectiv faptul că localitatea era capitala României. Noua stemă se înfățișează astfel: în scut de azur acvila cruciată și încoronată (stema heraldică a Țării Românești) de aur ținând în gheare însemnele puterii și purtând pe piept un scut de dimensiuni mai mici, roșu, încărcat cu un personaj aureolat ținând în mâna dreaptă crucea, în cea stânga sulița. În partea inferioară, broșând peste coada păsării, o eșarfă roșie pe care s-a scris PATRIA ȘI DREPTUL MEU.

Întreaga reprezentare este timbrată de o coroană murală cu șapte turnuri care poartă în cimier o acvilă cruciată neagră⁴⁰. Această compoziție a fost folosită până în 1948 când s-a instaurat regimul totalitar și multă vreme capitala țării, ca și celelalte centre urbane, n-a posedat, conform tradiției, o stemă proprie. Abia în 1970 s-a fixat Bucureștiului un nou blazon: scut albastru surmontat de o coloană murală simbolizând zidul unei cetăți cu turnuri și crenele, purtând în centru acvila de aur cu cioc și gheare roșii, ținând în gheare o spadă și un buzdugan (de vornic); pe pieptul păsării heraldice se află un scut roșu încărcat cu o construcție reprezentativă pentru capitala țării (Ateneul Român); în partea inferioară, pe o eșarfă tricoloră, inscripția CIVITAS NOSTRA BUCURESTIORUM⁴¹.

Stema descrisă n-a durat, întrucât prin Decretul Consiliului de Stat nr. 503 din 16 decembrie 1970 s-au fixat județelor și municipiilor existente la acea dată noi simboluri.

Municipiului București i s-a atribuit următoarea reprezentare: scut tăiat; în partea superioară, pe fond albastru, o construcție impunătoare de

³⁸ Idem, vol. II, fila 47 verso.

³⁹ Dan Cernovodeanu, *Contribuții la studiul stemei municipiului București în secolele XIX-XX*, p. 175.

⁴⁰ D.A.N.I.C., fond Comisia Consultativă heraldică, planșa anexă la dosar 38.

⁴¹ „Buletinul oficial“ al Consiliului Popular al Municipiului București, XVI, nr. 3, iunie-iulie 1970, p. 27.

argint, formată dintr-un corp central cu o cupolă susținută de un tambur cu ferestre rotunde și din două corpuri laterale cu pilaștri ieșind din flamurile scutului; în vârful cupolei s-a plasat o acvilă de aur cu aripile deschise; în partea inferioară, pe fond roșu, o jumătate de roată dințată de aur, peste care broșează o carte deschisă, naturală pe care scrie CIVITAS NOSTRA; peste tot scutul cu stema țării din epoca amintită⁴².

Decodificate elementele descrise mai sus vorbesc despre faptul că Bucureștiul, sediul organului legislativ central, este capitala țării și totodată un centru cultural și industrial.

În 1994, Primăria Municipiului București și-a fixat o nouă stemă care – avizată de Comisia de heraldică și genealogie de pe lângă Academia Română – a devenit un simbol utilizat frecvent. Înfațișarea ei este următoarea: scut albastru încărcat cu o acvilă de aur, cruciată și încoronată cu o coroană voievodală purtând pe piept un scut roșu pe care este reprezentat Sfântul Dimitrie ținând într-o mână crucea în alta lancea. Acvila ține în gheare însemnele puterii, sceptra și sabia. O eșarfă tricoloră cu deviza PATRIA ȘI DREPTUL MEU completează imaginea. Scutul este timbrat de o coroană murală formată din șapte turnuri crenelate din care iese o acvilă neagră cruciată, cu zborul deschis⁴³. Semnificația elementelor descrise o cunoaștem: ele vorbesc de faptul că orașul individualizat este capitala unei țări al cărei popor de origine latină s-a creștinat, încă din antichitate, prin intermediul legiunilor venite în Dacia. Coroana deschisă pe care acvila o poartă, înfațișată în maniera celei purtate de Mircea cel Bătrân, transpune în coduri heraldice vechimea cetății de scaun a Bucureștiului, urmele arheologice dovedindu-i existența încă din perioada domniei acestui ilustru voievod (1386–1417).

Deviza „Patria și dreptul meu“ atestă faptul că țara asigură tuturor fiilor ei drepturi cetățenești.

---

⁴² Dan Cernovodeanu, Jean N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale românești*, D.G.A.S., 1974, p. 107.

⁴³ Maria Dogaru, *Stema municipiului București: istorie concentrată*, în revista „București. Ce? Unde? Când?“, 1994, ian., vol. 1, nr. 1, p. 8.

SENATUL ROMÂNIEI ȘI SEDIILE SALE

VALERIU STAN

Cel de-al doilea corp legiuitor, Senatul, apare în istoria noastră constituțională în anii domniei lui Al. I. Cuza, ca rezultat al loviturii de stat de la 2 mai 1864, înfăptuită de domnitor și primul ministru M. Kogălniceanu. Se pune astfel capăt conflictului existent până la acea dată între Cuza Vodă și guvernele sale, pe de o parte, și Adunarea legislativă pe de altă parte, adunare dominată de moșierimea conservatoare, care se opunea cu îndârjire înfăptuirii unor reforme mai profunde, îndeosebi reformelor agrară și electorală. Prin „Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris din 7/19 august 1858” și noua lege electorală decretate de domnitor îndată după 2 mai, organizarea internă a statului român căpăta o nouă înfățișare. Raportul dintre principalele puteri ale statului a fost modificat în favoarea celei executive și s-a introdus pentru prima dată la noi sistemul bicameral.

Considerat drept „cheia de boltă”¹ a noii organizări instituționale a țării, Senatul era investit cu puteri însemnate atât în adoptarea legislației cât și în activitatea statală propriu-zisă. El era menit, în concepția creatorilor săi, să joace un rol de echilibru, de corp ponderator, între puterea executivă și Adunare, precum și rolul de cameră superioară, de reflexie, care să modereze acțiunea legislativă și care să asigure o balanță cât mai exactă în procesul elaborării și adoptării legislației.

Deși a cunoscut ulterior prefaceri însemnate în ceea ce privește modalitatea de recrutare a membrilor săi², Senatul și-a păstrat acest dublu rol în cea mai mare parte a existenței sale, până în anul 1938 când regele

¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I. Iași, 1903, p. 396.

² Vezi în această privință *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*. București, Edit. Academiei, 1983, p. 137–138, 156–158, 168–169; C[onstantin] V[asilie], *Originile Senatului României*, în „Parlamentul românesc”, X, nr. 311/320 din 31 decembrie 1939, p. 116–130.

Carol al II-lea l-a transformat într-un organ decorativ, aservit regimului său de autoritate monarhică. Dizolvat, ca și Adunarea deputaților, la 5 septembrie 1940, o dată cu prăbușirea dictaturii lui Carol al II-lea, cel de-al doilea corp legiuitor era desființat de drept printr-un decret din 13 iulie 1946³, dat de guvernul procomunist condus de Petru Groza, guvern instalat la cârma țării la 6 martie 1945 cu sprijinul ocupantului sovietic. El a putut fi reînființat numai după revoluția din decembrie 1989, care a pus capăt regimului totalitar comunist și a deschis calea revenirii României la un regim democratic și parlamentar. Prin legea electorală din 1990 și Constituția din 8 decembrie 1991, Constituție adoptată de popor prin referendum, s-a revenit la sistemul bicameral, Senatul fiind repus în drepturile sale legitime ca parte a puterii legiuitoare.

Deși o instituție de bază în sistemul politic al României moderne, Senatul nu a avut mult timp un local propriu, ci a funcționat în mai multe sedii, aproape toate improvizate, improprii bunei desfășurări a lucrărilor sale și prestigiului de care se bucura „maturul corp“. Primul dintre aceste sedii a fost – potrivit istoricului C. C. Giurescu – o casă încăpătoare pe Calca Șerban Vodă la nr. 126, situată în apropiere de biserica Sf. Alexie, casă aflată la întretărirea acestei căi cu actuala stradă Olimpului, care până la al doilea război mondial a purtat denumirea de strada Senatului. Casa respectivă, cu parter și două etaje, existentă și astăzi, din păcate într-un stadiu avansat de degradare, fusese mai înainte de a deveni localul Senatului proprietatea unui anume „Sperie Pește“⁴, desigur o poreclă. Cât timp și-a ținut Senatul ședințele în această clădire nu putem preciza. Probabil că puțină vreme, deoarece cu timpul amintirea prezenței Senatului în acest local s-a pierdut și numai denumirea străzii la capătul căreia se aflase odinioară această instituție o mai amintea.

Ulterior, cel de-al doilea corp legiuitor s-a mutat în vechiul local al Universității, operă a arhitectului Alexandru Orăscu, situat pe bulevardul care se numea atunci al Academiei. Începută în 1857, în timpul cămăcămiei lui Al. Dim. Ghica, fostul domn regulamentar, construcția palatului Universității a durat mai mulți ani, încheindu-se în timpul domniei lui Carol I. La 14/26 decembrie 1869, când Universitatea din București, completată cu toate cele patru facultăți ale sale: de litere, drept, științe și medicină, era inaugurată solemn⁵, Senatul funcționa deja aici ocupând aula și mai multe săli situate îndeosebi în aripa stângă a clădirii. Într-un volum de *Schițe parlamentare*, Henri Stahl, care a fost ani îndelungați stenograf al Parlamentului, arăta că deși Academia, cum se mai numea atunci Universitatea, oferise Senatului, cu generozitate, ospitalitatea sa dându-i cea mai frumoasă sală, aula, acesta nu se mulțumise numai cu atât, ci acaparase treptat „tot mijlocul și toată aripa stângă a clădirii universitare“.

³ „Monitorul oficial“ nr. 161 din 15 iulie 1946, p. 7358–7359.

⁴ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. a II-a revăzută și adăugită. București, Edit. Sport-Turism, 1979, p. 321.

⁵ Vezi „Monitorul oficial“, nr. 226 din 16/28 decembrie 1869, p. 1259–1266.

„Apoi – continuă memorialistul – Senatul a încercat aceeași mișcare înspre dreapta clădirii, luând și de acolo o sală pentru poștă și telegraf, una mare pentru bufet și una mică pentru cancelaria stenografilor. Cuprins însă de un scrupul – sau poate și prin faptul că Universitatea avea un reprezentant de drept și evident neales prin politică, la Senat – maturul corp s-a mulțumit cu cele cucerite. Pentru ca să nu mai aibă tentația de a mai anexa vreo nouă sală de studii, a zidit ușa de comunicație dintre cancelaria stenografilor și sălile de cursuri; apoi pentru ca nici un zgomot tineresc să nu tulbure liniștea veneratului corp, s-a închis poarta principală a Universității și s-a zăvorât și ușa de sus dând în lungul geamlâc din fața încăperilor puține lăsate studențimii“⁶.

În aceste condiții, prezența Senatului în incinta Universității a adus, evident, grave prejudicii bunei desfășurări a procesului de învățământ, cu atât mai mult cu cât pe lângă Senat și-au găsit adăpost aici, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, și alte instituții publice ca: Biblioteca Centrală, Societatea Academică Română. Școala de Belle Arte și Pinacoteca. În mai multe rânduri rectorii Universității au protestat împotriva reducerii spațiului. Astfel, Ion Zalomit arăta într-un raport înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice la 28 august 1876 că Universitatea avea nevoie de mai multe săli pentru cursuri și cerea să i se restituie acesteia sălile ocupate de Senat⁷.

Propuneri similare au venit chiar din partea unor senatori, care își dădeau seama de inconveniențele prezenței acestei instituții în palatul Universității. În ședința din 11 decembrie 1906, de exemplu, Theodor C. Văcărescu, unul din vicepreședinți, interpela pe C.G. Dissescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, dacă nu era cazul să se redea Universității localul ei ocupat de Senat, urmând ca pentru acesta din urmă să se construiască o clădire proprie. El arăta că cu fondurile cheltuite până atunci pentru diverse reparații la Cameră și Senat s-ar fi putut construi un palat destinat exclusiv Parlamentului. Solicita, în consecință, să se înscrie în buget suma necesară acestui scop⁸.

Guvernele din acea vreme au optat însă pentru soluția construirii câte unui palat propriu pentru fiecare din cele două Camere. Dacă cel al Adunării deputaților, construit, începând din 1906, după planurile arhitectului Dimitrie Maimarolu, a putut fi terminat, fiind dat parțial în folosință în 1908⁹, cel al Senatului a rămas mult timp în stadiul de construcție, fără a se reuși vreodată finalizarea lui. De aceea, cel de-al doilea corp legiuitor a continuat să-și desfășoare activitatea în localul Universității.

⁶ Henri Stahl. *Schițe parlamentare*. București, f. a., p. 141–142. O descriere a amplasamentului Senatului în incinta Universității se află și în fondul Senat de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, dos. 17462, f. 114.

⁷ Arhiva Universității București. Rectorat, dos. 22/1878, f. 38. Apud, *Istoria Universității din București*, vol. I. București, 1977, p. 170.

⁸ „Dezbaterile Senatului”, sesiunea 1906/1907, p. 53–54.

⁹ Cf. *La Grande Assemblée Nationale de la République Socialiste de Roumanie*. Bref aperçu. Bucarest, 1974, p. 90.

deși el se dovedea inadecvat acestui scop, lipsind totodată pe studenți de atâtea încăperi necesare cursurilor.

După intrarea României în primul război mondial, ca urmare a înfrângerilor suferite de armata română în campania din 1916 și a ocupării celei mai mari părți a țării de către Puterile Centrale, Guvernul și Parlamentul s-au refugiat în Moldova, la Iași. Aici, în sesiunile 1916/1917 și 1918¹⁰, Senatul și-a ținut ședințele, alternativ cu Adunarea deputaților, în sala Teatrului Național și în aula Universității din fosta capitală a Moldovei.

Desăvârșirea unității statale românești la sfârșitul războiului, apariția pe scena vieții politice a unor noi partide, unele din ele cu o reală bază de masă, concomitent cu destrămarea și dispariția altora (Partidul Conservator, de exemplu), dar mai ales introducerea votului universal în 1918, au modificat profund structura și înfățișarea camerei superioare. Numărul membrilor Senatului a sporit considerabil, ajungând în 1919 la 236 de senatori, aleși în 78 de circumscripții electorale, la lucrări luând parte și reprezentanții provinciilor recent alipite la patria mamă: Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. În aceste condiții, întrucât vechiul local din incinta Universității se dovedea neîncăpător, în prima sa legislatură din 1919/1920 aleasă pe baza votului universal, Senatul a fost instalat în clădirea Adunării deputaților de pe Dealul Mitropoliei, în timp ce Camera și-a ținut lucrările la Ateneul Român. Se întrededea astfel posibilitatea eliberării clădirii Universității, ce urma să servească de acum înainte exclusiv nevoilor învățământului superior, însă în vara anului 1920 guvernul prezidat de generalul Al. Averescu a dispus revenirea Corpurilor legiuitoare în vechile lor localuri, adică Adunarea deputaților în palatul său de pe Dealul Mitropoliei, iar senatul la Universitate ¹¹.

Decizia ca Adunarea deputaților și Senatul să revină în vechile lor localuri nu numai că nu ținea seama de lipsa de săli de cursuri de care suferea Universitatea, dar prezenta și alte inconveniente ce decurgeau din sporirea numărului deputaților și senatorilor. De aceea, ea era contestată cu argumente temeinice într-o expunere de motive prezentată de un grup de senatori în ședința maturului corp din 24 iulie 1920. Senatorii respectivi, printre care se numărau Gh. Bogdan-Duică, Paul Bujor, Ipolit Tarnavski, Mihail Vlădescu și alții, cereau ca Senatul să rămână în palatul din Dealul Mitropoliei, pe care îl ocupa în acel timp, întrucât acesta fiind proiectat de la început să cuprindă un număr de 180–190 deputați, el părea anume construit să satisfacă necesitățile celui de-al doilea corp legiuitor. Rămânea deci să se găsească un local potrivit pentru Adunarea deputaților,

¹⁰ Sesiunea 1917/1918 nu și-a putut ține lucrările, neîntrunindu-se cvorumul necesar. În condițiile luptelor de pe frontul din Moldova din vara anului 1917, de teama ocupării și a acestui teritoriu de către inamic, s-a decis ca deputații și senatorii să fie evacuați la Cherson și Odesa, pe teritoriul Rusiei. Aici ei au fost surprinși de revoluția bolșevică, fiind arestați și maltratați, neputându-se reîntoarce în țară, cu mari greutate, decât la sfârșitul războiului. Vezi în această privință Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie, (1916–1918). Amintiri. Note și impresii*. Râmnicu Vâlcea, 1920.

¹¹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), Buc., fond Senatul, dos. 13.186.

pentru că sala Ateneului se dovedise necorespunzătoare bunei funcționări a acestei Camere.

După o anchetă întreprinsă încă din 1919 de arhitectul șef al Ministerului de Interne, Paul Smărăndescu, singura clădire din Capitală care ar fi putut adăposti Adunarea deputaților, având o sală vastă de 800 de locuri, o acustică bună, loji și galerii numeroase separate de sala ședințelor, precum și încăperi îndestulătoare pentru secții era Palatul Eforiei Spitalelor Civile, construit în 1886 și situat pe bulevardul Elisabeta. Datorită opoziției primului efor din acea vreme, care dispunea de o mare influență politică, intenția de a instala Camera deputaților în palatul respectiv nu s-a putut concretiza¹², astfel încât guvernul s-a văzut nevoit – după cum am văzut – să dispună revenirea Corpurilor legiuitoare în vechile lor localuri.

Reinstalat în incinta Universității în toamna anului 1920, după amenajările de rigoare, Senatul era confruntat la scurt timp cu un eveniment dramatic: atentatul din 8 decembrie același an pus la cale de un grup terorist de sorginte comunistă condus de Max Goldstein. Atentatul, care urmărea să submineze stabilitatea politică internă a statului român recent întregit, s-a soldat cu moartea ministrului de justiție Dimitrie Greceanu, a senatorilor Demetriu Radu, episcop de Oradea, și Spiru Gheorghiu, membru al biroului, precum și cu rănirea a numeroși alți senatori, între care însuși președintele camerei superioare, generalul Constantin Coandă¹³. El a produs totodată pagube localului Senatului, care au necesitat reparații în valoare de 23.123 lei¹⁴.

Senatul a continuat să funcționeze în condiții improprii în clădirea Universității până în anul 1929, când, în sfârșit, i s-a atribuit un local propriu. Începând din primăvara anului 1926, palatul Universității intra într-un amplu proces de prefacere și extindere, prin suprapunerea a încă două etaje, în urma căruiua avea să capete o nouă înfățișare. Cu prilejul lucrărilor, au fost restituite acestei instituții de învățământ superior și „câteva camere din cele ocupate de Senat”¹⁵, astfel încât localul acestuia din urmă a devenit și mai neîncăpător. În această situație, cel de-al doilea corp legiuitor nu mai putea rămâne mult timp în palatul Universității, mai ales că și conducerea acestei instituții insista pentru mutarea Senatului într-o altă clădire. Astfel, într-o adresă către Consiliul de Miniștri din 29 mai 1929, N. Iorga, rectorul din acea vreme al Universității, întreba când urmau să

¹² Ibidem. Palatul Eforiei Spitalelor Civile nu mai există astăzi, el căzând pradă flăcărilor în decembrie 1937. Cf. Grigore Ionescu. *București. Ghid istoric și artistic*, București, 1938, p. 115.

¹³ Pentru atentatul de la Senat – din 8 decembrie 1920 – vezi presa vremii, de exemplu „Dimineața”, XVII, nr. 5158 din 10 decembrie 1920, p. 1; nr. 5159 din 11 decembrie 1920, p. 1, 3 etc.

¹⁴ D.A.N.I.C., fond Ministerul Finanțelor, Direcția administrativă, dos. 21/1920, f. 13. 14. Pagube mai importante, care au necesitat reparații în valoare de 454.118 lei, s-au produs în urma incendiului care a izbucnit în localul Senatului din incinta Universității la 19 august 1927 (cf. Ibidem, dos. 23/1926–1928, f. 3 și urm.).

¹⁵ Ibidem, fond Senatul, dos. 14.435, f. 34, 47.

devină libere camerele și sala de ședințe ocupate de Senat, pentru a putea lua din timp măsuri în vederea amenajării lor, în așa fel încât ele să fie gata înaintea începerii viitorului an universitar¹⁶.

Dând curs acestor insistențe, guvernul național-țărănesc prezidat de Iuliu Maniu a decis la 16 august, același an, să atribuie Senatului clădirea din bulevardul Elisabeta nr. 25, unde astăzi se află sediul Partidului Liber Democrat. Inițial, acest imobil, proprietate a statului, fusese dat spre folosință Ministerului de Justiție. Însă ulterior Consiliul de Miniștri a revenit asupra deciziei, atribuindu-l Senatului¹⁷. Cu preluarea clădirii, construită în 1908, care aparținuse până la primul război mondial coloniei austro-ungare la București, iar după război servise drept local al Teatrului Popular, teatru de varietăți, a fost însărcinat C-tin Eraclide, secretarul general al Senatului din acea vreme. Acesta s-a îngrijit totodată și de repararea și dotarea ei, spre a servi noii sale destinații, beneficiind în acest scop de un credit extraordinar de 3 milioane de lei, deschis pe seama bugetului Ministerului de Finanțe¹⁸. Amenajat în grabă, după planurile arhitectului Stănie Ciortan, localul din b-dul Elisabeta nr. 25 era gata la 15 noiembrie 1929 când, deschizându-se sesiunea Corpurilor legiuitoare, Senatul se mută în el¹⁹.

Noul sediu al Senatului era evident mai încăpător decât cel de la Universitate, imobilul respectiv având trei etaje, intrări separate atât pe B-dul Elisabeta, cât și pe str. Anghel Saligny, precum și birouri suficiente pentru secțiile și serviciile auxiliare ale maturului corp. Între altele, noul local era înzestrat cu un oficiu complet de P.T.T., care înlesnea comunicațiile senatorilor cu întreaga țară. Cu toate acestea, după cum rezultă dintr-o adresă a Președintelui Senatului către primul ministru Gh. Tătărescu din 1936, clădirea respectivă era considerată improprie destinației ce-i fusese atribuită. Ea necesitase până atunci reparații anuale, care numai în 1935 se ridicase la peste cinci sute de mii de lei, fără a se realiza o îmbunătățire serioasă. Îndeosebi acustica sălii de ședințe era atât de rea, încât numai senatorii din primele rânduri puteau auzi cu claritate cuvântările rostite de la tribună²⁰. Datorită acestui fapt se instituise măsura ca, în timpul ședințelor, funcționarea lifturilor în clădire să fie oprită. Un alt neajuns îl constituia sistemul de aerisire, care afecta mai ales încăperile destinate serviciilor Senatului, biroului de presă și secțiunilor.

În 1937, din inițiativa președintelui din acel timp, istoricul și omul politic liberal Al. Lapedatu, s-au efectuat noi reparații în clădirea Senatului

¹⁶ Ibidem, dos. 15.376. f. 1.

¹⁷ Ibidem, f. 8, 9.

¹⁸ Ibidem, fond Ministerul de Finanțe, Direcția administrativă, dos. 25/1929, f. 189.

¹⁹ „Curentul”, II. nr. 658 din 16 noiembrie 1929, p. 7. Recepția oficială a localului a avut loc la 3 decembrie 1929, printr-un proces-verbal semnat, între alții, de președintele Senatului din acel timp, profesorul universitar Traian Bratu (cf. D.A.N.I.C., fond. Ministerul de Finanțe, Direcția administrativă, dos. 27/1929, f. 4).

²⁰ D.A.N.I.C., fond Senatul, dos. 17.462, f. 127.

din b-dul Elisabeta. Acestea au vizat îndeosebi remedierea deficiențelor sălii de ședințe, concomitent cu renovarea, curățirea și zugrăvirea întregului local. S-a recurs în acest scop la serviciile arhitectului Adrian Gabrielescu, ale cărui planuri au fost aprobate de biroul Senatului. Întreaga lucrare s-a efectuat într-un interval de 70 de zile²¹.

Senatul a funcționat în acest local până în 1940, când Parlamentul și-a încetat activitatea o dată cu prăbușirea regimului autoritar al regelui Carol al II-lea. Ultima ședință ținută aici a avut loc la 3 iulie 1940. A fost o ședință scurtă în care vicepreședintele Senatului, profesorul Anibal Teodorescu, a dat glas durerii ce o resimțeau, în acea zi, inimile tuturor românilor ca urmare a pierderii Basarabiei și Bucovinei de nord, anexate cu forța de Uniunea Sovietică. Senatorii au păstrat apoi un moment de reculegere, după care ședința a fost ridicată în semn de doliu.

Reînființat în 1990, după cincizeci de ani de absență din viața noastră constituțională, Senatul își desfășoară în prezent lucrările în fosta clădire a C.C. al P.C.R. din Piața Revoluției. Construită inițial ca sediu al Ministerului de Interne, clădirea respectivă dispune nu numai de o sală adecvată de ședințe – sala Omnia²² – dar și de încăperile necesare activității comisiilor și aparatului tehnic al Senatului. În noua legislație, inaugurată după alegerile parlamentare din 3 noiembrie 1996, Camera deputaților s-a mutat în imensa clădire a Casei Poporului, operă a megalomaniei dictatorului N. Ceaușescu, devenită astfel Palat al Parlamentului²³, dar Senatul continuă deocamdată să-și desfășoare lucrările în actualul său sediu, suficient de vast pentru a cuprinde în interiorul său și alte instituții guvernamentale (Ministerul Sănătății, Ministerul Muncii și Protecției Sociale etc.). Se preconizează însă ca, într-un viitor apropiat, pe măsură ce lucrările de amenajare vor fi gata, cel de-al doilea corp legiuitor să se mute și el în Palatul Parlamentului, urmând ca actuala clădire din Piața Revoluției să capete o altă destinație.

---

²¹ „Curentul”. X, nr. 3518 din 15 noiembrie 1937, p. 5.

²² Sala Omnia a fost adăugată ulterior clădirii, fiind construită în primii ani ai regimului lui N. Ceaușescu pentru a se ține în ea ședințele Comitetului Central al P.C.R.

²³ Hotărârea de a transforma imensa și greoaia clădire a „Casei Poporului” în palat al Parlamentului s-a luat pe data de 16 martie 1993, într-o ședință a Camerei deputaților, în urma unei expertize a clădirii din Dealul Mitropoliei, care a stabilit că, datorită stării avansate de uzură, aceasta are nevoie de măsuri urgente de consolidare. După mutarea Adunării deputaților în noul său sediu, fostul palat al acesteia a fost trecut prin hotărâre guvernamentală în proprietatea Patriarhiei, care dorește amenajarea lui ca Muzeu al Ortodoxiei Române.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA NOMENCLATURII STRĂZILOR DIN BUCUREȘTI (I)

OLIVER VELESCU

Există o literatură relativ bogată care se referă la numele străzilor din Capitală. Cele mai multe din articolele dedicate acestui subiect sunt răspândite în periodicele săptămânale și cotidiene care au avut ca preocupare Bucureștiul¹. Puține sunt însă acele articole care să constituie o contribuție științifică, cele mai multe rezumându-se la comentarii mai mult sau mai puțin competente cu privire la diversele nume pe care le poartă străzile Capitalei.

Dar, de unde nevoia de denumire a străzilor? De când ulițele bucureștene poartă nume? Problema este generală și pentru a o înțelege trebuie amintită nevoia omului, a colectivităților de a se orienta în spațiu, de unde au apărut funcțiile comunicativă și indicativă a numelor. Necesitatea de comunicare între adăpostul fiecărei familii, ca și dispunerea lor în teritoriu, a determinat crearea de drumuri (poteci, apoi ulițe) între ele. Nominalizarea lor după vecinii spre care accede drumul respectiv se păstrează încă în zonele rurale. La aceasta se adaugă și direcțiile legate de funcțiile economice rurale - islaz, luncă, crâng etc. Punctele de convergență socială și mai ales biserica, clădire singulară în topografia așezării, devine un puternic punct de reper, ca și cimitirul, dar nu pot fi omise curtea

¹ Semnalăm câteva din articolele în care au fost dezbătute problema numelor de străzi din București: *Comisia de nomenclatură*, în „Gazeta Municipală”, I, nr. 32, 1932; *Nomenclatura străzilor bucureștene. Nume cu haz și fără haz*, în „Gazeta Municipală”, II, nr. 69, 1933; H. Stahl, *Botezarea și răsbotezarea străzilor Capitalei*, în „Gazeta Municipală”, IV, nr. 171, 1935; *Noi numiri de străzi în Capitală*, în „Revista Istorică Română”, X, 1940; *Decizie a Sfatului Popular al Capitalei de a schimba numele „unor străzi din București cu nume corespunzătoare”*, în „Informația Bucureștiului”, din 10 iunie 1958; *Corecturi la nomenclatură*, în „Informația Bucureștiului”, din 15 februarie 1961; Maria Marinescu - Himu și Janina Vilan - Unguru, *Nume de străzi în București*, în „Analele Universității București” etc.

boerească, cârciuma, fierăria, moara. Topografia locală - deal, vale, apă curgătoare sau stătătoare, podurile sunt tot atâtea indicative care permit comunicarea și localizarea în așezare. Acest sistem de orientare s-a dovedit foarte puternic, constituindu-se într-o tradiție răspândită în întreaga lume medievală, fiind preluată din mediul rural și în așezările urbane. Aici se adaugă și alți factori de indicare cum sunt arterele de penetrare în urbe, sediile instituțiilor centrale și urbane, târgul, mai ales cu subdiviziunile sale specializate, gruparea meseriilor, a străinilor. Apariția unei rețele de străzi face ca orientarea să fie mai dificilă, de unde nevoia în exprimare a fixării unor puncte bine cunoscute în comunitatea respectivă. Raționând astfel și înțelegând mentalitatea epocii, o „adresă“ publicată de Ionnescu - Gion și reluată cu comentarii ironice de unii publiciști își capătă adevărata valoare de mesaj al unei epoci istorice. Așadar: „de la biserica lui Lucaci, spre apus, la dreapta, spre ulița care merge la casele Bleojenchii, lângă cârciuma lui Năstăsache, pe mâna dreaptă, la plop“.²

Reținem ideea „uliții care duce la...“, al numelui propriu al deținătorului unei case sau teren, a unui alt loc de interes comun: cârciuma, băcănia și, cum s-a mai spus, biserica, nume ce ajută și la orientarea după punctele cardinale. Dar, datorită tendinței naturale a vorbirii de a simplifica expresiile, se ajunge, de la indicarea adresei prin fraze, la localizarea adresei prin folosirea genitivului. Astfel - exemplul este generalizator - de la: „drumul care duce spre Dristor“ se va folosi curent: „drumul Dristorului“, iar pentru biserici se va întrebuița în mod obișnuit „la biserica Lucaci“.

În ceea ce s-a publicat în ultimele decenii cu privire la ulițele bucureștene s-a insistat mai ales pe existența meseriilor care au dat denumirea străzilor respective. Meșteșugul nu poate fi conceput fără desfacere, adică comerț, de unde formarea străzilor comerciale care dau amprenta urbană a localității. Numele acestor străzi - și aceasta este prima denominație a ulițelor, izvorâtă în chip firesc și nu impusă - vine de la activitatea artizanală și comercială desfășurată de-a lungul ei³. Cu timpul, fie că activitatea se dezvoltă sau își mută locul, apar ulițe în denumirea cărora intervine un adjectiv: „cavafii vechi“ și „cavafii noi“. Orașele, prin rațiunea lor de a fi, au fost întotdeauna cosmopolite. Străinii se grupează din rațiuni diverse pe o uliță sau într-un cartier distinct. Așa apar denominațiunile pe naționalități: uliți ale armenilor, ungarilor, nemților, izraeliților.

Din motive topografice, dar și ale nevoilor comerciale, în toate orașele se formează o „uliță Mare“, dar și Târgul, spre care converg drumurile de acces din afara localității, denumite firesc după direcția de unde vin (Craiova, Târgoviște, Giurgiu, Dristor). „Târgul“, prin importanța lui devine substantiv propriu, numele centrului orașului. La rândul său,

² Acest mod de exprimare este comun actelor de hotărnicie.

³ Ștefan Olteanu, *art. cit.*, pag.106.

dezvoltându-se, denomenația lui se diversifică localizând părți specializate al târgului: sare, pește, carne sau instituții specifice: carvasaraua și altele. În București avem târgul de sus și de jos, iar „departe“ de centru „Târgul de Afară“ spre care ducea o importantă uliță. Nevoile de încălzire au determinat apariția „târgurilor de lemne“; vitele se desfăceau în „Obor“, care se va muta ulterior, cunoscute fiind Oborul vechi și nou. Carele cu mărfuri determină alte denumiri ce își trag originea de la produsele care le transportă sau locul de origine a mărfii. Se cunosc cele două drumuri ale sării din marginile de est și vest ale orașului⁴. Cealaltă categorie este ilustrată de bine cunoscutele „Lipscani“ și „Gabroveni“. Mai sunt de amintit și: „Drumul Găzarului“ sau cel al „Lăptarului“ și altele.

Situația aceasta a denomenației indicative a ulițelor orașului nu este o caracteristică numai a Bucureștiului, ea fiind generală în Europa medievală, dar trebuie spus că din rațiuni fiscale casele au fost numerotate fie în totalitatea lor, fie pe parohii ce constituiau în același timp cartierele (la noi, mahalalele) orașului.

Revoluția Franceză a produs o mare schimbare în nomenclatura străzilor. În acei ani se introduce sistemul apaletivelor onorifice și memoriale. Pentru București, primele manifestări de acest gen au fost atribuirea la 14 august 1843 a numelui contelui Kiseleff aleii de promenadă care s-a construit din dispoziția sa și numele de „Câmpia Libertății“ acordat în 1848 locului de sub dealul Filaretului.

Dar când au început să se dea nume străzilor în București?

Primele încercări se fac după introducerea Regulamentelor Organice în Țările române. Data exactă a atribuirii de nume străzilor presupune însă noi investigații în fondul de arhivă al Primăriei orașului. S-a afirmat că în 1834 „ulițele capătă denumiri, punându-se la capetele lor table cu numele dat respectivei străzi“⁵. Documentele din dosarul 244/1834 au fost publicate în 1966⁶. Potrivit acestor acte la 16 octombrie 1834 la Direcția Inginerească se întocmește un referat, redactat în limba franceză, prin care se propune să se facă „o listă de numirile tuturor ulițelor orașului“, cu scopul ca acestea să fie scrise „cu văpsea în ulei pe fața caselor ce sunt în colțurile uliții, iar pe unde nu vor fi case se vor scrii pe o tăbliță ce se va pune pe un stâlp de lemn“. Referatul, întocmit se pare de „șeful de masă“ L. Loret, este însușit de arhitectul șef al orașului M. Sanjouan. Sfatul orășenesc fiind de acord, înaintează propunerea la 30 octombrie 1834 la Vornicie, care, la 4 noiembrie 1834, „dă dezlegare Sfatului ca numai decît să dea cuviincioasă

⁴ C. C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană: „Drumul sării“ nu „Drumul serii“* din „Studii și Cercetări Lingvistice“ XIII, 1962, pag. 73.

⁵ Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București*, în „Studii“ XII, 1959, nr. 5, pag. 147. Afirmația se baza pe titlul dosarului nr. 244/1834 „Dosarul numirii ulițelor din poliție prin table puse la căpătâiele lor“. Același lucru îl afirmă și C.C. Giurescu în 1971: „după 1 iulie 1831 se dau nume tuturor străzilor“ cf. *Problema nomenclaturii străzilor din București*, în „București. Materiale...“, 1971, vol. VIII, pag. 243.

⁶ „București. Materiale de Istorie și Muzeografie“, 1966, vol. IV, pag. 57.

deslușire dl. directorului de numirea tuturor ulițelor dintr-această Capitală“. La 10 noiembrie 1834 „se dă porunca“ cu nr.1436 către arhitectul Sanjouan de a începe lucrarea.

La 30 noiembrie 1834 se transmite „comisarilor văpselelor“ să „așterne o listă deslușită de numele fiecărei uliți ce se află în culoarea respectivă și în ce mahala se află“⁷. Între lunile decembrie 1834 și ianuarie 1835 „văpselele“ înaintază succesiv lucrarea cerută⁸.

Solicitarea lui Sanjouan a fost clară: „listă deslușită de numele fiecărei uliți“, deci nu atribuirea de nume ci un recesământ al celor existente. De altfel din tabelele întocmite reiese că străzile nu aveau nume. Ulițele, numele lor, aveau caracter indicativ: „ulița spre lacul Cișmigiu“ sau „ulița ce merge la via lui Costache Anghelescu“ etc. Fiecare mahala avea o „uliță mare“, ulițe și ulicioare, care se identificau prin întinderea lor de la casa lui Cutare până la o altă casă nominalizată. De pildă: „Ulița ce începe de la Vasile Cârciumaru – casa cu nr. 1244 – și merge drept pe lângă Ștefan Ghindă și pă la Puțu cu Apă Rece, ese iar în ulița cea mare, la biserică în dreapta“. Constatăm că în anii 1834–1835 se păstra și funcționa încă sistemul de tradiție medievală în nominalizarea străzilor bucureștene.

Atribuirile sus-citate – Kiseleff și Câmpia Libertății – au fost primele denotații de stradă făcute în spirit european de a face din stradă, din numele ei, o funcție onorifică sau comemorativă.

Ațiunea a avut însă un caracter singular, pentru că, așa cum reiese din schimbul de corespondență din august 1848 dintre șeful poliției I.C. Brătianu și Consiliul Municipal, „nici prin plan, nici prin alte forme, ulițele Capitalei nu au până acum nici un fel de nume cu deosebire...“⁹.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când orașul cunoaște o dezvoltare impetuoasă, denumirea străzilor se rezolvă „de la sine“. Dacă în centrul orașului se impun vechile denumiri meșteșugărești și apelativele bisericilor, spre marginile sale din acea vreme, unde are loc o puternică populare, de unde parcelarea terenurilor, noile străzi iau numele proprietarilor locurilor vândute sau ale vecinătăților imediate; grădini, livezi sau gropile de exploatare a nisipului sau a argilei pentru cărămidă. După istoricul C. C. Giurescu, în planul orașului cunoscut sub numele de „planul Jung“, editat în 1856, străzile sunt trecute cu nume care presupun o „imaginație enciclopedică“ pentru că ele poartă denumiri din toate domeniile: astronomie, mitologie, geometrie, zoologie, filozofie antică etc.¹⁰ Multe din numele atribuite atunci se mai păstrează, unele din ele făcând de-a lungul anilor obiectul multor comentarii malițioase. Apariția primelor clădiri monumentale a determinat trasarea unor străzi noi: a Palatului, Teatrului, și a Academiei, numele omonim al Universității.

⁷ Mahala, sinonim cu parohie. În textul francez se folosește cuvântul „parohie“.

⁸ Potrivit lui Florian Georgescu care a publicat aceste documente s-au păstrat numai listele „văpselelor“ Albastru și Verde.

⁹ Actul se află în fondul Primăriei de la Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, publicat în 1966 de Florian Georgescu (în continuare se va cita D.M.B.A.N.).

¹⁰ C. C. Giurescu, *art. cit.* în „București. Materiale...“, vol. VIII, 1971, pag. 241.

Anul 1877 a însemnat o răscruce. Se poate afirma că în acest an se inaugurează politica municipală de atribuire de nume străzilor bucureștene prin înființarea „Comisiei pentru rectificarea numirii străzilor și numerotarea proprietăților”¹¹. Se dau principalelor artere ale Capitalei numele locurilor în care armata română a susținut vestitele bătălii ale Războiului pentru independență (8 octombrie 1878). Așadar, atribuirea de nume străzilor se va face instituționalizat, Primăria fiind într-un permanent dialog cu cetățenii urbei, care fie că solicită nume pentru străzile pe care le locuiesc, nume pe care le vor „corespundătoare” cu poziția lor socială, fie deschizându-se noi străzi, se cer nume pentru ele.¹²

Comisia înființată în 1877 nu este însă activă. O încercare de reanimare a ei făcută în 1881, în ședința Consiliului Comunal din 3/14 iulie, se soldează cu un eșec. „Consiliul, având în vedere că în bugetul pe anul curent nu se afla fonduri pentru facerea tăblițelor, amână completarea comisiei până la timpul oportun”¹³.

Interese politice sau într-adevăr financiare nu pot opri însă procesul de denumire și numerotare a străzilor. Modernizarea orașului este un fenomen care se desfășoară pe multiple planuri și duce în mod obiectiv la schimbări de comportament. Nevoia unei identități clare (nume și prenume) și a unei adrese precise (stradă și număr)¹⁴ – componente ale preciziei – face parte din noua mentalitate ce pătrunde și tulbură viața mahalalelor bucureștene. Precizia, corolar al noii vieți economice, este cerută în noile întreprinderi industriale, dar o cer și noile instituții financiare – băncile, dar mai ales Creditul Funciar Urban. Localizarea imobilului ce se ipotechează este o condiție primordială în acordarea creditului. Această cerință a băncii creditoare a determinat numeroase solicitări de „certIFICATE de număr”¹⁵, iar Primăria s-a văzut nevoită să treacă la o intensă campanie de numerotare a străzilor mai ales în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea¹⁶.

¹¹ „Monitorul Comunal”, VI, 1881 august, nr. 29, pag. 275.

¹² Fond Primăria Municipiului București, dos. 1236/1897. Deschideri de noi străzi (în continuare se va cita P. M. B.)

¹³ „Monitorul Comunal” sus citat.

¹⁴ Exemplu: La 3 iunie 1910 N. Mihăescu „șeful depozitului nou de locomotive C.F.R.” se adresează Primăriei cerând să se dea și să se fixeze un număr de casă pe locuința de serviciu pe care o deține pe Calea Griviței „aproape în fața cimitirului Sf. Vineri”. N. Mihăescu își motivează cererea astfel: „Prin lipsa numărului la casă întâmpin cele mai mari neajunsuri în corespondența poștală și alte interese, pentru care rog stăruitor a se lua măsuri cât de urgente pentru aplicarea No., iar taxa respectivă voi achita-o cum veți bine voi a hotărî Dv.” (D. M. B. A. N., fond P. M. B., Serviciul Tehnic, 475/1910 f. 158.).

¹⁵ La 17 februarie 1910 a fost emis următorul act de către „Creditul Funciar Urban” și adresat unui cetățean, Anton Simionescu. „Domnule, pentru a se putea scri contractul Dvs. de împrumut făcut în garanția imobilului din București str. 10 mai nr. 22 am onoarea a vă comunica că este necesară să îndepliniți următoarele rezerve: 1) Certificatul Primăriei dovedind numărul ce poartă astăzi imobilul ce ipotecați. 2) Să ne arătați dacă imobilul are și astăzi aceiași vecini ca la 1899. Primiți...” (dos. 475, sus citat.).

¹⁶ Vezi tabelul cu străzile numerotate între anii 1890–1910 în anexă.

Lucrurile sunt departe de a fi perfecte. Cetățenii sunt cei care solicită fixarea unei adrese precise¹⁷, dar Primăria mai eliberează încă în 1910 certificate care amintesc de vechile practici medievale¹⁸. Afirmția se referă mai ales la cartierele mărginașe unde terenurile virane și continua lor parcelare provocau într-adevăr greutatea funcționarilor Primăriei. Un prim efort de clarificare a nomenclaturii străzilor s-a întreprins prin deciziile din 12 octombrie 1907 și 8 iunie 1909, când au fost atribuite mai multe din numele de străzi în vigoare și astăzi.

Urmare a ședinței Consiliului Comunal mai sus amintit din 8 iunie 1909, Vintilă Brătianu, primarul Capitalei, emite Decizia nr. 127 prin care se fixează noi criterii de atribuire a numelor de străzi în București. Se subliniază în această decizie „necesitatea de a schimba numirea străzilor care au același nume, de a da nume străzilor noi deschise, de a schimba numirile nepotrivite, înlocuindu-le cu numele oamenilor iluștri ai țării“. Se mai dispune ca „din 6 în 6 luni să se dea numiri noi străzilor ce se vor crede necesare“. Demnă de reținut este și prevederea din această Decizie – care nu se va respecta însă – ca „în caz când se vor da străzilor nume de persoane marcante, acestea nu se pot face decât după 5 ani de la moarte“.

În anii care au urmat, schimbarea numelor de străzi ca și atribuirea de noi nume au căpătat un pronunțat caracter politic, acestui scop fiindu-le subordonate și denumirile culturale sau memoriale date străzilor. Sub acest aspect, fiecare nouă denumire sau schimbare de nume necesită un comentariu aparte. Dar sunt și cazuri de schimbare de nume în care lipsa de cultură generală a produs unele „curiozități“. Istoricul C. C. Giurescu a semnalat transformarea drumului Sării în cel al Serii, eroare asupra căreia s-a revenit. Atragem atenția asupra unei alte transformări similare. În veacul al XIX-lea, sub influența curentului latinist, s-a dat unei străzi, atunci în margine de București, numele de Laboratori (de la latinescul labor, laboris, adică „truditori“; „muncitori“); necunoscându-i-se însă originea, strada a fost rebotezată Laborator, nume cel poartă și astăzi.

După războiul de întregire, la 20 martie 1920 se aprobă prin Înalt Decret Regal „Regulamentul pentru numerotarea și nomenclatura străzilor din București“.¹⁹

Este epoca când multe străzi primesc nume străine, de capitale, de țări și mai ales de personalități politice care au ajutat România pe plan diplomatic și militar. Problema acestor noi denumiri a fost una de ortografie și pronunție. așa se face că strada George Clemenceau a ajuns să fie

¹⁷ Exemplificăm: 1910 martie 3. Constantin D. Ciocâlțu sesizează că „Între numerele 97 și 99 pe Cal. Rahovei exista o stradă (pavată, iluminată cu gaz aerian și canalizată) ce merge până în Bd. Maria. Deși este dată în circulație de mai mulți ani, nu i s-a dat vreun nume, în această stare e foarte greu a stabili adresa domiciliului“. Cere „să se dea o numire acestei strade“ (Dos. 474/1910 f. 12.).

¹⁸ De pildă, la 5 martie 1910 se poate citi într-un certificat: „...proprietatea de pe strada Oborul - Nou, la care pe planul orașului se vede trecut nr. 28 se afla vis-à-vis de actuala piață a Oborului de Vite“ (Dos. 475/1910).

¹⁹ „Monitorul Oficial“, nr. 54 din 11 iunie 1920.

Clemenceanu (!). Se cunoaște și gluma cu mortul găsit pe str. Edgar Quinet, dar înregistrat ca descoperit pe Academiei, pentru că era mai ușor de scris în procesul-verbal. Exemplele se pot înmulți.

Crearea cartierelor de vile – „parcurile“ – a făcut ca în București să existe 32 străzi A, 30 străzi B, 29 străzi C, 22 străzi D, 23 străzi E, 19 străzi F și așa mai departe²⁰. Tot în perioada interbelică s-a hotărât ca numele de străzi să se grupeze pe categorii în același cartier, ceea ce s-a și respectat cu unele excepții minore. Astfel, s-a hotărât ca în cartierul Parcul Bonaparte străzile să poarte nume de capitale, Cotroceniul nume de medici, iar Parcul Domeniilor nume de aviatori eroi. Confuzii proveneau din atribuirea aceluiași nume unor străzi din cartiere diferite. E vorba mai ales de numele membrilor familiei regale sau nume proprii comune. Așa se face că în 1935 era 13 străzi Elena, 5 ale Rozelor, 5 străzi Trandafirilor. Toate aceste situații fac să apară o suită de articole în presă, mai ales în „Gazeta Municipală“, în care subiectul preferat este „Botezarea și răsbotezarea străzilor Capitalei“, după un titlu folosit de H. Stahl într-un articol din 5 mai 1935 în sus-numita gazetă.

Schimbarea regimurilor politice în 1940, 1944, 1948 a fost pentru nomenclatura străzilor din București o adevărată calamitate. Ceea ce a fost bun în 1940 s-a schimbat urgent în 1944. Trebuie amintit în acest context că după armistițiul din septembrie 1944 au fost schimbate în mod obligatoriu toate numele care aminteau ținuturile cotate. Strada Chișinău, între alte exemple, devine strada Munții Tatra. La fel s-a întâmplat în 1948. Nume care evocau monarhia și oamenii politici din trecut au fost înlocuite, între altele strada Peleş a devenit strada Prepeleței. În acel an fiind și centenarul Revoluției din 1848 străzile centrale și nu numai ele, primesc numele participanților și liderilor de la '48. În aceeași epocă nomenclatura străzilor bucureștene se umple de nume rusești, ucrainiene și de activiști sovietici și ai Internaționalei comuniste. Tot atunci, oșteni, doar grade inferioare, căzuți în campania din vest (1944 - 1945) sunt „cinstiți“ cu câte un nume de stradă, dar numai în cartierele, atunci, periferice. Așa se face că astăzi Bucureștiul este saturat cu străzi al căror nume începe cu soldat, caporal, sergent și poate câțiva plutonieri, dar ale căror merite reale nu le-a mai verificat nimeni. Observăm că atribuirea numelor unor militanți comuniști români și străini a evoluat – deci s-au schimbat și numele străzii – în funcție de „erezile“ la care au fost părtași fie în trecut, fie în anii '50 și '60. Tito a fost succesiv de două ori nume de bulevard. Elena Pavel fiind „divorțată“ post mortem, strada ca și cinematograful au devenit „Elena Sârbu“.

În anul 1957, Pompiliu Macovei, arhitectul șef al orașului, declara presei: „doi specialiști, profesorul I. Ionașcu și George Florescu vor reanaliza toate propunerile făcute anterior pentru schimbarea numelor unor străzi“²¹. Se aprecia atunci că trebuiau schimbate cca 500 de denumiri

²⁰ *Câteva cuvinte despre sectoarele poștale*, în „Gazeta Municipală“, II, nr. 68 din 7 mai 1933.

²¹ „Informația Bucureștiului“ din 10 aprilie 1957.

de străzi. La 10 iunie se anunță în presă că s-a elaborat „Decizia Sfatului Popular al Capitalei de a schimba numele unor străzi din București cu nume necorespunzătoare”²².

În anii 1965 - 1966 se adoptă o nouă politică de atribuire de nume de străzi, în contextul mai larg al așa zisei combateri a „efectelor cultului personalității”. Se adoptă nume „neutre”, ceea ce face ca mai ales în cartierele noi străzile să poarte numele unor localități – orașe și sate – din țară. În același timp nu lipsesc din nomenclatorul stradal elemente și produse chimice, materiale de construcție și utilaje de șantier, componente ale casei de la cărămidă la balama (de ușă), produse minerale și metalice, instrumente muzicale etc.²³

Dezvoltarea construcțiilor și desfășurarea lucrărilor de proiectare și de execuție a făcut ca indicativele de pe planșele arhitecților să se transforme în adrese poștale. Este de menționat că în 1966 Secția de Arhitectură și Sistematizare a Capitalei „a renunțat la vechile indicative din litere și cifre”²⁴, blocurile fiind grupate pe străzi cu nume noi și numerotate. Practica însă a constat într-un compromis pentru că chiar în actele oficiale alături de stradă și număr adresa completă cere și indicativul blocului.

În deceniul al nouălea nomenclatura bucureșteană suferă noi modificări. În contextul „combaterii misticismului” sunt înlocuite de cele mai multe ori cu nume de flori toate denumirile ce aminteau funcțiile ecleziastice sau nume de sfinți. A fost în curs de elaborare și operația de înlocuire a tuturor numelor străine, dar care a rămas nefinalizată ca urmare a Revoluției din decembrie 1989.

Schimbarea regimului politic în decembrie 1989 aduce noi modificări în nomenclatura străzilor, fie prin revenirea la unele din vechile nume, fie prin atribuirea de altele noi.

Concluzia care se desprinde din cele prezentate până acum este una singură, anume că atribuirea de nume străzilor este un proces continuu, subordonat politicului și ale cărui faze istorice am încercat să le scoatem în evidență. Departele de a fi exhaustiv, studiul de față este susceptibil de noi completări ca urmare a aprofundării cercetărilor de arhivă și bibliotecă.

---

²² Ibidem din 10 iunie 1958.

²³ Un inventar al acestor nume la arh. Ștefan Radu Ionescu, *Dromonimia Bucureștilor*, în „Arhitectura”, nr. 3/1980. Cuvântul „dromonimie” este inventat de autor, după propria sa mărturisire, în dorința de a evita cuvântul „nomenclatură”, care avea în acei ani și alt înțeles.

²⁴ „Informația Bucureștiului” din 8 ianuarie 1966.

ANEXĂ

STRĂZI NUMEROTATE ÎNTRE ANII 1890 ȘI 1910 DATA NUMEROTĂRII

(Extrase din mențiunile făcute în documentele cuprinse
în Dosarul 475/1910 P. M. B. Serv. Tehnic)

Str. Grigore Alexandrescu	21 aprilie 1899
" Armașu	21 ianuarie 1891
" Aurora	17 decembrie (renumerotată)
Șos. Basarabi	19 ianuarie 1891
Str. Batiște	21 ianuarie 1891
" Berzei	20 decembrie 1890
" Brațului	3 ianuarie 1900
" Brutari	1891, renumerotată 15 februarie 1903
" Carol	17 ianuarie 1890
Bd. Carol	20 decembrie 1890
Str. Cuviosului	20 decembrie 1899
" Cobălcescu	18 noiembrie 1903
Cal. Călărășilor	12 ianuarie 1890
Str. Cătunului	13 ianuarie 1891
Cal. Dorobanților	19 ianuarie 1910
" Dudești	3 martie 1890
Str. Emancipată	28 aprilie 1899
" Fântâni	28 ianuarie 1894
Bd. Ferdinand	21 februarie 1897
Str. Fetei	28 ianuarie 1891
Șos. Filantropia	10 ianuarie 1890
Str. Franzelari	10 februarie 1900
Cal. Griviței	23 ianuarie 1890, renumerotată 23 ianuarie 1894
Str. Izvor	16 decembrie 1890
Str. Justiției	19 ianuarie 1899
" Vasile Lascăr	4 februarie 1910
" Lanțului	4 decembrie 1904
" Licurg	3 octombrie 1895
" Măidanului	10 ianuarie 1895
Bd. Maria	3 decembrie 1909

Str. Mecet	1 ianuarie 1900
" Mercur	17 ianuarie 1891
" Meteori	4 ianuarie 1891
" Mihai Vodă	27 noiembrie 1904
" Minervei	1891
Cal. Moșilor	4 februarie 1894
Str. Anton Pan	19 decembrie 1894
" Parfumului	22 noiembrie 1896
" Păunilor	14 decembrie 1890 renumerotată 6 octombrie 1909
" Pitagora	9 decembrie 1904
" Plantelor	17 februarie 1894
Cal. Plevnei	2 martie 1900
Str. Polonă	15 februarie 1910
" Popa Soare	20 februarie 1893
" Povernei	11 iunie 1891
Bd. Pache Protopopescu	17 februarie 1897
Str. Puțu cu Apă Rece	17 octombrie 1894
Cal. Rahovei	18 ianuarie 1891
Str. Romană	28 decembrie 1890
" Sabelnelor	27 noiembrie 1909
" Salcânilor	1893
" Sapienței	16 noiembrie 1903
" Schitul Maicilor	23 ianuarie 1891
" Semicercului	14 ianuarie 1891
" Sf. Constantin	21 decembrie 1890 renumerotată 9 octombrie 1909
" Sf. Spiridon	5 februarie 1897
" Sf. Ștefan	30 noiembrie 1891
" Sf - ții Voievozi	15 decembrie 1890
" Sinagogii	20 decembrie 1894
" Speranței	15 septembrie 1895
" Stupinei	31 ianuarie 1894
" Surorilor	1893
Cal. Șerban-Vodă	8 februarie 1890
Str. Gheorghe Șincai	2 august 1901
" Știrbei-Vodă	21 ianuarie 1894
" Temișana	14 decembrie 1890
" Trinității	12 ianuarie 1900
" Țărani	1891, renumerotată la 12 februarie 1910
" Țepeș-Vodă	26 martie 1899
" Verde	8 ianuarie 1891
" Vespasian	24 ianuarie 1891
" Viitorului	21 februarie 1891
" Vrăjitoarei	17 ianuarie 1895
" Vulturilor	24 februarie 1891
" 10 Mai	2 martie 1901

DIN ISTORIA UNUI IMPORTANT EDIFICIU BUCUREȘTEAN – PALATUL CAMEREI DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE, 1911–1919

MARIA IONIȚĂ

Există cel puțin două motive care ne-au determinat să abordăm tema enunțată. Primul ar putea fi acela că, la 5 iunie 1996, s-au împlinit 85 de ani de la inaugurarea unuia din edificiile impunătoare ale Bucureștilor, care, timp de peste 30 de ani, a adăpostit două din instituțiile vitale pentru comerțul și industria Capitalei: Camera de Comerț și Industrie și Bursa. Astăzi, clădirea, reușită și bine proporționată construcție în stil neoclasic francez, ridicată după planurile arhitectului Ștefan Burcuș, este, încă, parțial, sediul Bibliotecii Naționale.

Cel de-al doilea motiv, îl constituie existența, la Arhivele Municipiului București, a unui foarte bogat, dar puțin valorificat, fond de documente care oferă date inedite despre istoria Camerei de Comerț și Industrie București și a clădirii care a adăpostit-o.

Camera de Comerț și Industrie din București, organul central de coordonare a activității comerciale și industriale din Capitală, dar și din țară, având menirea de a apăra interesele acestor ramuri economice, a fost înființată prin legea semnată de Alexandru Ioan Cuza în septembrie 1864, intrându-și în drepturi abia începând din 1868¹. În decursul timpului ea își va modifica de mai multe ori statutul, perfecționându-l, precizându-și tot mai clar locul și rolul, așa cum o face în art. 19 din anteproiectul modificator al Legii Camerelor de Comerț din 1911: „Ministerul de industrie și comerț cum și celelalte ministere vor consulta Camerele de Comerț asupra

¹ „Bucureștii și bogățiile României”, București, 1938, p. 69.

schimbărilor proiectate în legislațiunea comercială și industrială, asupra taxelor vamale, tarifelor și convențiilor comerciale... asupra proiectelor de regulamente generale sau în materie de comerț².

Inițiativa de a construi din contribuția și pentru uzul, în exclusivitate, al Camerei de Comerț și Industrie din București un local propriu care să o adăpostească, dar să o și reprezinte, aparține inginerului George G. Assan (1862–1909), președinte al Camerei până la moartea sa prematură în 1909. Ideea a fost materializată și finalizată – lucrările începuseră încă din 1908 –, de cel ce i-a urmat în funcție, comerciantul Dumitru Hagi-Theodoraky. Lui i-a revenit și datoria, dar, în aceeași măsură, onoarea de a organiza și prezida festivitatea de inaugurare a „marelui și somptuosului Palat al Onor Camerei de Comerț și Industrie cu a cărui artă și imponentă ne mândrim³, după cum afirma unul din comercianții renumiți din București la acea dată, Nicolae Ionescu, patronul cunoscutei cofetării din Piața Sf. Gheorghe. Cerând îngăduința de a participa la „solemnitatea inaugurării“, Nicolae Ionescu își exprimă față de Dumitru Hagi-Theodoraky „sentimentele... de admirațiune pentru progresul și fala la care, mulțumită bunei gospodării și a înțeleptei conduceri a intereselor noastre, a ajuns astăzi comerțul și industria Română⁴.

În vederea creării unei cât mai plăcute ambianțe pentru oaspeții invitați, organizatorii se adresează, chiar unui, am putea să-i spunem astăzi, decorator, F. Rothan⁵, cu care urma să se stabilească o înțelegere în vederea ornamentării Palatului. În plus, președintele Camerei de Comerț și Industrie solicită, la 17 mai 1911, Societății Centrale Agricole să le fie împrumutate „pentru acea solemnitate portretele M.M.L.L. Regele și Regina pe care le vom restitui îndată după serbare⁶. Pentru același scop, dar de data aceasta era vorba de „busturile M.M.L.L. regele și Regina“, Camera de Comerț și Industrie se adresa, în aceeași zi, Ministerului Comerțului și Industriei⁷. Aceste piese de artă plastică se dovedeau cu atât mai necesare, cu cât Regele Carol I și Regina Elisabeta aveau să fie prezenți la solemnitate, răspunzând invitației pe care Dumitru Hagi-Theodoraky le-o făcuse prin viu grai în cadrul unei audiențe solicitată special la 14 mai 1911⁸.

Camera de Comerț și Industrie primește și două oferte care, acceptate, aveau să immortalizeze și păstreze, pentru viitorime, memorabilul eveniment. La 6 mai 1911, „Foto-Glob. Institut modern fotografic“ își oferă serviciile cerând „să fie admis, în mod exclusiv, a lua cu mai multe aparate deodată, momentele cele mai principale și interesante ce vor avea loc cu ocaziunea inaugurării noului local⁹. În semn de recunoștință, firma

² Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita D.M.B.A.N.), fond *Camera de Comerț și Industrie București*, dosar 32/1911, f. 9.

³ Idem, dosar 7/1911, f. 1.

⁴ Ibidem.

⁵ Idem, f. 11.

⁶ Idem, f. 14.

⁷ Idem, f. 15.

⁸ Idem, f. 10.

⁹ Idem, f. 4.

promitea să ofere gratuit Camerei „un tablou fotografic monumental care va putea fi așezat în una din vastele săli ale acestei instituțiuni“¹⁰.

Cealaltă ofertă venea din partea cunoscutului gravor Tony Szirmai care, aflat la Paris, preciza în scrisoarea trimisă Camerei, la 1/13 iunie 1911, că ar putea marca evenimentul „printr-o medalie sau plachetă artistică pe care se poate face să figureze Palatul propriu-zis înconjurat de niște figuri alegorice având legătură cu Comerțul și Industria și pe revers profilul Majestății Sale Regele cu o inscripție referitoare la această solemnitate“¹¹.

Și pentru ca sărbătorirea să reprezinte într-adevăr o reușită, pregătirea și servirea bufetului pentru cei 120 de invitați și a dineului de 110 de tacâmuri a fost încredințată Casei „Grigore Capșa“. Costul întregii consumații s-a ridicat, conform facturii¹² trimisă la Camera de Comerț și Industrie de Ștefan Capșa, la suma de 5266 lei, vărsată, la începutul lui iulie, în contul celebrei firme bucureștene.

În ce privește participarea la festivitate, ea a fost una cu totul excepțională. Au fost prezenți reprezentanți ai aproape tuturor firmelor de industrie, comerț și bancare din București, ai ministerelor, precum și ai filialelor Camerei de Comerț și Industrie și ai unor firme importante din țară. Demn de remarcat este faptul că, deși Transilvania se afla atunci în afara granițelor țării, la ceremonie au fost invitați și au participat președintele Camerei de Comerț și Industrie din Brașov, Wilhelm Paul¹³, iar din partea Camerei de Comerț din Cluj era trimis ca delegat dr. Joseph de Gámán care „va sosi... la 4 iunie cu trenul de 9.20 seara însărcinat să vă transmită cele mai bune urări și salutările noastre frățești“¹⁴.

Nu a fost uitată nici presa, trimițându-se invitații pentru serbarea inaugurării Palatului Camerei și pentru banchetul ce i-a urmat redacției unor cotidiane cunoscute precum „Minerva“¹⁵ sau „Epoca“¹⁶. Ca întotdeauna, în asemenea ocazii, au existat și disfuncționalități care au produs nemulțumiri. Astfel, a doua zi după consumarea evenimentului, directorul ziarului „Bukarester Tagblatt“, Iuliu Pop, se adresa Președintelui Camerei nemulțumit că ziarul său a fost omis de pe lista invitaților „deși este ziarul cel mai vechi din țară, deși de 31 ani contribuie a comunica străinătății tot ce se face pe terenul comercial și industrial“¹⁷. Evident conducerea Camerei de Comerț și Industrie și-a cerut scuzele de rigoare.

Dar dacă consistenta participare internă reprezenta un fapt cât se poate de firesc, impresionează în mod cu totul deosebit masiva participare

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Idem. f. 48.

¹² Idem. f. 59.

¹³ Idem. f. 9.

¹⁴ Idem. f. 23.

¹⁵ Idem. f. 34.

¹⁶ Idem. f. 35.

¹⁷ Idem. f. 50.

europăna la ceremonie. Încă din 5 mai 1911¹⁸, Dumitru Hagi-Theodoraky adresează invitații în acest sens camerelor de comerț din orașele bulgărești: Rusciuc, Sofia, Filipopolis, Varna, Plovdiv, celor din Paris, Roma, Torino, Milano, Londra, Berlin, Viena ș.a. Răspunsurile sunt deosebit de prompte și onorante. Prima acceptare a invitației sosește chiar a doua zi, pe 6 mai de la Camera de Comerț din Viena¹⁹. Urmează apoi confirmările de participare din partea camerelor de comerț din Sofia – 10 mai 1911²⁰, Londra – 14 mai 1911²¹, Rusciuc – 13 mai 1911²², Milano – în aceeași zi²³, Varna – 16 mai 1911²⁴, Roma – 25 mai 1911²⁵, Paris – 24 mai 1911²⁶. Regretând că nu va putea lua parte personal la festivitate, atașatul comercial al Italiei la Constantinopol își exprima dorința ca „legăturile de fraternitate“ dintre „Români și Italieni să poată, prin binefacerile activității Camerei dumneavoastră de Comerț, să dezvolte avantajos relațiile economice ale celor două Națiuni surori“²⁷. Din scrisorile de mulțumire ulterioare evenimentului adresate de invitații străini Camerei de Comerț și Industrie din București reiese cu claritate faptul că inaugurarea noului sediu al acesteia fusese o reușită din toate punctele de vedere, oaspeții simțindu-se în permanență înconjurați de solitudinea și bunele oficii ale gazdelor. În plus, la 22 noiembrie 1911, reprezentanții camerelor de comerț europene ce fuseseră prezenți la festivitate sunt anunțați oficial de către Dumitru Hagi-Theodoraky, că primesc ordinul „Coroana României“ în grad de ofițer²⁸.

Palatul Camerei de Comerț și Industrie din București fusese în așa fel conceput încât se prevăzuse un spațiu generos pentru o bibliotecă pe profil, și nu numai, precum și amenajarea în incinta sa a „Muzeului de documente comerciale“ care expunea „documente din trecutul comerțului și industriei românești: primele cambii, facturi, note de comandă, mostre de mărfuri, sigilii domnești, drapele ale vechilor corporații, case vechi de bani etc.“²⁹ Totodată, în clădire era adăpostită o impresionantă colecție de picturi constituind o „galerie de portrete ale foștilor negustori“ semnate de pictori români și străini între care Arthur Verona, Mihail Dan, Costin Petrescu, GheorgheTattarescu, austriacul Frankenberger sau francezul Pierre Bellet. Cel care inițiasse colecționarea picturilor sau, după caz, comandarea lor, precum și organizarea galeriei, era dr. Nicolae Angelescu, consilier tehnic al Camerei și care, în 1938³⁰, întocmește și un catalog al galeriei ce însuma cca 120 de tablouri.

¹⁸ Idem, f. 2.

¹⁹ Idem, f. 3.

²⁰ Idem, f. 6.

²¹ Idem, f. 8.

²² Idem, f. 12.

²³ Idem, f. 19 - 20.

²⁴ Idem, f. 21.

²⁵ Idem, f. 24.

²⁶ Idem, f. 43.

²⁷ Idem, f. 4lv.

²⁸ Idem, f. 62.

²⁹ „Bucureștii și bogățiile României“, București, 1938, p. 69.

³⁰ D.M.B.A.N., fond C.C.I.B., dosar 6/1938,

Tocmai aceste deosebite amenajări, cu care Camera de Comerț și Industrie se mândrea pe bună dreptate, au avut mult de suferit în timpul primului război mondial, în perioada ocupării Capitalei de către trupele germane. Așa cum menționa într-un memoriu adresat la 1 mai 1919 Comisiunii pentru evaluarea pagubelor de război de pe lângă Tribunalul Ilfov, secția a IV-a, inginerul Nicolae Zanne, președintele de atunci al Camerei, Palatul acesteia fusese rechiziționat de Comandatura militară germană în a cărei posesie se aflase de la 23 noiembrie 1916 până la 20 octombrie 1918³¹. Aceasta desființase toate serviciile Camerei de Comerț și Industrie, paralizându-i practic activitatea.

La parter fusese instalat serviciul central de casierie al armatei, la mezanin funcționaseră „diverse ateliere de reparațiuni: cismărie, croitorie etc. și cu serviciul de navigație“³², primul etaj fusese ocupat de serviciul căilor ferate germane, iar la etajul trei, unde Camera amenajase un „spital... pentru răniții de război“³³, germanii îl evacuasera, deschizând o popotă și un club-cazinou pentru ofițerii lor. Nicolae Zanne estima pagubele materiale provocate Camerei la suma de 592.000 lei³⁴.

La acestea se adăugau și pagubele morale, poate cu mult mai grave, ele constând în încetarea activității instituției și în bulversarea și chiar distrugerea amenajărilor culturale ale Camerei. El preciza că: „Ne-a devastat Muzeul Comercial de o bună parte din documentele vechi comerciale și diferite antichități. Ne-a adus Biblioteca și Archiva într-o mare învălămășeală...; ne-a adus într-o mare perturbație, documentele Biroului de Informațiuni... care constituiau un material neprețuit“³⁵.

Întrucât clădirea trebuia reparată și astfel probele distrugerilor germane ar fi dispărut, inginerul Nicolae Zanne solicita de urgență Comisiunii pentru cercetarea pagubelor de război numirea unui expert prin consultarea Ministerului de Interne, a Primăriei Capitalei și a Camerei de Comerț și Industrie care să constate deteriorările aduse localului, valoarea lor și prețul de reparație, valoarea reparațiilor mobilierului deteriorat și valoarea rechizițiilor de mobilier, precum și starea imobilului și a mobilierului în momentul rechiziției. Pentru a reprezenta instituția „înaintea justiției în procesul de despăgubiri intentat de Camera de Comerț“³⁶, era numit Ștefan Petrescu, secretar al acesteia.

Materialul documentar consultat pe tema istoriei, destul de zbuciumate, a monumentalului Palat al Camerei de Comerț și Industrie este cu mult mai vast. De aceea, ne propunem, pentru viitor, să revenim, mai pe larg, asupra subiectului.

³¹ Idem, dosar 5/1919, f. 16.

³² Ibidem.

³³ Idem, f. 6.

³⁴ Idem, f. 1.

³⁵ Idem, f. 12.

³⁶ Idem, f. 10.

S.A.R. „N. MALAXA“ BUCUREȘTI, O ÎNTREPRINDERE DE VÂRF A INDUSTRIEI NAȚIONALE

ADRIAN IONESCU

În 1996 s-au împlinit trei sferturi de veac de la înființarea la 3 august 1921 a firmei „MALAXA“, când s-a pus piatra de temelie al unuia din pilonii de bază ai industriei naționale constructoare de mașini.

Apărută pe firmamentul industriei românești ca urmare a necesităților impuse de redresarea economică a României după primul război mondial, în cadrul larg de promovare, încurajare și protejare a industriei naționale, cât și ca o inițiativă particulară al cărei promotor a fost inginerul N. Malaxa, firma a evoluat treptat asigurând cea mai mare parte din necesarul de material rulant al CFR-ului de-a lungul întregii perioade interbelice.

În condițiile în care Căile Ferate Române se aflau în fața unui volum uriaș de reparații în acei ani, ca urmare a distrugerilor provocate de război, s-a apelat și la firme particulare pentru acest scop, încurajându-se înființarea de asociații cărora li s-au concesionat mijloace mobile denumite în epocă „navete“.

Angajată în această concurență, atât externă cât și internă, „Prima societate pentru construcția de mașini“, în frunte cu promotorul său Nicolae Malaxa, avea să-și câștige în scurt timp reputația de campion. Se cuvine remarcat și faptul că unul din asociații săi la această întreprindere a fost ing. Alexandru Periețeanu, director general al CFR-ului în perioada 1919 –1921 și în 1927.

Meritul de început al acestei societăți constă în construirea, în regim propriu, a infrastructurii necesare întreprinderii instalate în zona actualei halte CFR – Titan din București, precum și a celei din Constanța, actuala stație CFR Palas.

Iată care erau dotările tehnice la începutul activității firmei, la data de 26 mai 1922, când se racordau la halta CFR – Titan patru ramificații pentru liniile de garaj: „... împrejmuirea din zaplaz de scânduri, o baracă din lemn, (...). Într-o baracă se găseau instalate 8 strunguri paralele vechi, un seping, 3 mașini fixe de găurit, un dispozitiv portabil de alezat cilindru de locomotivă și un motor Deutz de 25 C.P. care asigura energia necesară prelucrărilor mecanice. Iluminarea se făcea cu lămpi Petromax, lămpi de gaz, lanterne de mână cu acetilenă sau ulei, iar încălzitul era cu cărbuni sau în sobe de tuci, folosindu-se și lemne. Partea principală a lucrărilor se efectua afară, pe liniile de garaj, ridicarea vagoanelor și locomotivelor făcându-se cu vinciuri manuale - închiriate de la CFR; pentru piesele mai grele se foloseau palane agățate de capre sau trepieduri. La transportul intern era folosită o căruță trasă de doi catâri”¹.

Pornită în 1922 cu un număr de 44 muncitori, 3 maiștri și un tehnician, firma avea să numere cinci ani mai târziu 1000 de salariați pentru ca în ajunul celui de-al doilea război mondial numărul salariaților firmei să atingă cifra de 4000².

Legea pentru încurajarea fabricării în țară a locomotivelor și vagoanelor, promulgată la 13 martie 1927³, avea să aducă la societatea „MALAXA” un nou start tehnologic și de fabricație.

Noua „Fabrică Românească de Mașini N. Malaxa” S.A. se înființa la 3 februarie 1928. Conform actului său constitutiv, scopul noii societăți precizat la articolul 2 era „de a fabrica locomotive noi și construcțiuni de mașini de orice fel ... operațiuni comerciale, financiare și industriale în legătură directă sau indirectă cu industria metalurgică și mecanică”⁴.

Capitalul social subscris era de 10.000.0000 lei împărțit în 2000 acțiuni de câte 50.000 lei fiecare, nominative și la purtător, dintre care 60% aparținând cetățenilor români.

În condițiile concurenței de pe piața românească cu U.D. Reșița, N. Malaxa înregistra la 28 decembrie 1928 lansarea primei locomotive „tip greu” G. 10 (500–100) C.P., produsă de firma sa.

Pe parcursul existenței firmei au fost livrate în total 482 de locomotive cu aburi. Înzestrarea tehnică la nivel mondial avea să fie asigurată prin achiziționarea de la firma germană „Hohenzolern – Lokomotivfabrik” din Karlsruhe, în 1928, a utilajelor specifice fabricației de locomotive superioare celor fabricate la Reșița. Până la sfârșitul anului 1928 capitalul investit la firma „MALAXA” atingea suma de 20.000.000 lei.

Evoluția firmei „MALAXA” o găsim cuprinsă într-un raport cu valoare de predicție al Inspectoratului Industrial București, pe anul 1928,

¹ N. Holban, *Uzinele Malaxa la a 70-a aniversare*, în „Magazin Istoric”, serie nouă nr.5 (290), mai 1991, p.34.

² Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, fond S.A.R. „N. Malaxa”, dos. 7/1925 - 1938, f. 14 - 21, copii (în continuare se va cita D.M.B.A.N.)

³ *Ibidem*, dos. 1/1921 - 1944, f. 276 - 280, copii.

⁴ *Ibidem*.

adresat Ministerului Industriei și Comerțului⁵. Astfel, inspectorii, după ce consemnau realizarea primei locomotive la „MALAXA“, menționau: „Modul cum sus-numita uzină este instalată, adică cu cele mai perfecte și moderne mașini pentru construirea cazanelor de locomotivă, reluarea tablelor automate, presarea plăcilor tubulare, rabotarea plăcilor de cazane la margini, nituirea cazanelor cu presiune hidraulică și tot felul de accesorii, de mașini și unelte moderne, prevede că această fabrică în scurt timp va putea executa în serii locomotivele cele mai moderne de care CFR ar avea nevoie“.

Merită a fi amintit și complexul de măsuri vizând finanțarea acestei activități de vârf la acea dată pentru industria românească: luarea de avansuri pe lucrări, investirea banilor în clădiri și utilaje, folosirea acestor investiții pentru garantarea împrumuturilor, reinvestirea întregului profit. Această independență financiară – până în 1938 societatea a dispus numai de capital românesc – va conferi operei ingineresti a lui N. Malaxa și atributul protejării intereselor naționale⁶.

Anul 1931 marchează un salt calitativ în evoluția Societății „Malaxa“, odată cu realizarea primului prototip de automotor.

Se cuvine a fi menționat în acest context că inițiativa dotării cu automotoare a C.F.R.-ului aparține „Societății Române de Automobile Leonida Co. Unite“, care în anul 1922 încheie un contract pentru introducerea pe C.F.R. a autotrenurilor având motoare cu explozie.

În anul 1907, România înregistra primul transport cu automotor în zona Piatra-Olt, la numai câțiva ani după acesta fusese introdus în Franța, Marea Britanie și S.U.A.⁸.

Urmărind introducerea noului model de locomotivă care se perfecționase între timp, Malaxa realizează contracte cu Uzina „Vulcan“ București pentru comercializarea noului său produs. Se lansa astfel într-o nouă concurență cu U.D. Reșița – fabricile Astra și Unio. Dotat cu un spirit de autentic industriaș, Malaxa a reușit să se impună și cu acest tip nou de locomotive. În scurt timp reușește să ralieze eforturilor sale în acest domeniu și mari oameni de știință precum George (Gogu) Constantinescu. Lua naștere astfel, la 1 iunie 1931, o colaborare strălucită ce avea să fie materializată prin realizarea a 7 generații de automotoare românești, brevet Gogu Constantinescu, și marca „Malaxa“, până în anul 1940.⁹

De la primul automotor construit în 1933, prin transformarea și dotarea unui vagon C.F.R. de călători pe două osii cu un motor Ford de 40 c.p., se ajunge la automotoarele prevăzute cu motoare Diesel de 240 c.p.

⁵ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond *Min. Industriei și Comerțului – Direcția Generală a Industriei*, dos.16/1929, f. 19 -20, original (în continuare se va cita D.A.N.I.C.)

⁶ N. Holban, *op. cit.* în „Magazin Istoric“, nr. 6 (291), iunie 1991, p. 86–97.

⁷ D.M.B.A.N., fond S.A.R., „Leonida și Co“, dos.3/1937, f. 1–6, original.

⁸ N. Holban, *op. cit.*

⁹ D.M.B.A.N., fond S.A.R. „N. Malaxa“ dos. 4/1927–1948, f. 44–159, copii.

Ganz VI J a R prevăzut cu 5 viteze și ambreiaje multiple. Se realiza astfel un automotor dublu având 2 echipamente. Aceste vehicule se remarcă și prin dotări interioare deosebite, confort superior (aer condiționat, bufet ș.a.). Performanțele acestor produse „Malaxa“ erau de nivel mondial pentru acei ani. Acestea dezvoltă o viteză maximă între 109–120 km/oră, parcurgând distanța București – Constanța cu 40–45 minute mai rapid față de viteza trenurilor Pullman¹⁰. Până în anul 1937 au fost livrate 60 astfel de automotoare.

Afirmarea și recunoașterea internațională sunt obținute de S.A.R. „MALAXA“ la târgurile internaționale de profil de la Belgrad (1937) și Milano (1940), unde firma obține medalia de aur în condițiile concurenței cu automotoarele produse de „Fiat“, „Breda“, „Ansaldo“ și „Ganz“, pentru trenul tip automotor cu destinația de vagon regal.¹¹

În perioada celui de-al doilea război mondial, dată fiind conjunctura externă creată de pătrunderea în România a capitalului german prin Concernul „Herman Göring Werke“, Societatea „MALAXA“ este trecută în patrimoniul statului, în 1941. Urmărind apărarea capitalului și a intereselor militare românești, regimul mareșalului Antonescu înscrie Societatea „Malaxa“, la 2 iunie 1941, sub o nouă titulatură: „Societatea româno – germană pentru comerțul și industria fierului“ (ROGIFER).¹²

Reintrarea deplină în patrimoniul acționarilor români în aprilie 1945 a firmei a reprezentat un mare succes pentru Nicolae Malaxa, acesta redevenind conducătorul societății.

Însuși guvernul impus de comuniști la 6 martie 1945 cu sprijin sovietic a grăbit reluarea activității Societății „MALAXA“ întrucât împreună cu sovieticii dorea să se facă uitată, cât mai repede, preluarea laminorului de 14 țoli, iar furniturile destinate URSS să fie coordonate de o persoană cunoscută prin competența sa.¹³

Continuitatea în activitatea de producție se păstrează și după schimbarea denumirii de „Malaxa“ în „23 August“. Uzinele păstrău fabrica de locomotive și automotoare, fabrica de vagoane (fosta fabrică de muniții), turnătoria, oțelăria, precum și sectorul de prelucrări montaj pentru producția de unicate.

O grăitoare dovadă a nivelului tehnologic atins de automotoarele „MALAXA“ s-a înregistrat și în anii noștri, când trei automotoare producția anilor 1939–1941 exportate în Finlanda și-au dovedit cu prisosință clasa. După o revizie generală efectuată la uzinele „Faur“ în 1993 continuă să fie în exploatare și în prezent pe liniile ferate uzinale finlandeze.¹⁴

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, dos. 6/1921–1944, f. 201–208, copii.

¹² *Ibidem*, f. 29–34 copii; „Magazin Istoric“, nr. 7 (292) iulie 1991, p. 39–40. Același subiect vezi și la Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, București, Edit. „Humanitas“ 1992, p. 29–33.

¹³ N. Holban, *op. cit.*, în „Magazin Istoric“, nr. 7, (292) iulie 1991, p. 40–41.

¹⁴ „România liberă“, serie nouă, nr. 1026/13 septembrie 1993,

Urmărind calificarea și specializarea propriilor săi muncitori și specialiști prin contactul direct cu cei mai buni specialiști din Germania și Italia, Nicolae Malaxa a fost un exponent strălucit al doctrinei liberale „prin noi înșine“.

Această doctrină N. Malaxa avea să o realizeze în practică de-a lungul întregii sale activități în conformitate cu principiile ei de bază: „Colaborarea și priceperea capitalului străin, da, nu însă robia puterilor de viață economică sau a muncii românești capitaliștilor străini“.¹⁵

---

¹⁵ „Viitorul“, an XIV. nr. 4225/12 aprilie 1922.

PREZENȚE ARTISTICE BUCUREȘTENE LA CĂLĂRAȘI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

NICOLAE ȚIRIPAN

Dacă în trecut, mulți ani după ce a devenit capitală a județului Ialomița, în anul 1833, despre Călărași, un târg obscur, la margine de țară, nu se știa decât că era locul unde toți cei trimiși se considerau exilați, că era localitatea cu cel mai mare număr de morți și procentul cel mai mare de tuberculoși, după primul război mondial orașul a început să se afirme ca un centru cunoscut în viața culturală a țării.

Prin 1930, constata un gazetar al vremii, „Călărașii înseamnă unul din puținele orașe mici din țară, în care pulsează o viață culturală demnă de subliniat”¹.

În mod deosebit în deceniul al treilea viața culturală a orașului devenise o realitate vie, la care contribuiau, rodnic, secția locală a Ligii Culturale, Ateneul popular „Ialomița“, o serie de gazete locale, între care amintim „Pământul“, una din cele mai cunoscute gazete de provincie ale României interbelice și „Curierul Ialomiței“ al cărui director era și agent teatral autorizat, societățile corale „Freemătul“ și „Melodia“, alte asociații și societăți cu caracter cultural.

Din multitudinea de manifestări culturale desfășurate la Călărași în perioada 1918–1940, ne-am oprit asupra poziției unor ansambluri, trupe de teatru și artiști profesioniști din București, cu spectacole și reprezentanții teatrale în orașul de pe malul Borcei.

Considerăm că frecvența mare a acestora a fost determinată nu numai de apropierea dintre cele două orașe, dar și de existența la Călărași a două săli propice desfășurării unor astfel de activități. Este vorba de sala Parcului

¹ Direcția județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond personal *Lazăr Belcin*, dos. 45, numerotat (în continuare se va cita D.J.C.A.N.).

comunal (sau a Teatrului din parc), construită în primii ani ai secolului nostru și sala „Cercului Subofițerilor“, inaugurată în 1933, astăzi Casa de cultură „Vasile Culică“ a municipiului Călărași.

Și activitatea culturală, ca de altfel întreaga societate românească, și-a intrat mai greu în normal după încheierea războiului. În primii ani după război, documentele nu consemnează astfel de manifestări.

Seria spectacolelor desfășurate pe scena sălii Parcului comunal era deschisă de trupa lui Constantin Nottara, prezentă la Călărași la 11 iunie 1922, cu piesa „Oedip rege“².

Câteva luni mai târziu, la 26 septembrie 1922, sosea în turneu la Călărași distinsul artist bucureștean Victor Malcoci, cu vestitele „Kammerspiele“ de Fr. Molnar, traduse și localizate de A.B. Botoșescu: I. „Inimă de criminal“, dramă într-un act; II. „Hoțul de vite“ și III. „Legea iertării“, dramă banală într-un act³.

În luna decembrie a aceluiași an soseau la Călărași doi artiști de excepție ai scenei teatrale bucureștene⁴. În chiar ziua națională a României, 1 Decembrie 1922, orașul era gazda unei reprezentații teatrale a trupei Marioarei Voiculescu, iar în zilele de 12, 13 și 14 decembrie trupa „Constantin Tănase“ delecta pe călărășeni cu spectacole de revistă.

Dintre manifestările artistice ale anului 1923 sunt demne de amintit reprezentațiile date de trupa maestrului Soreanu de la Teatrul Național din București, în zilele de 25 și 26 februarie, precum și prezența în zilele de 3 și 4 martie a trupei teatrale condusă de Ionel P. Cigalia⁵.

Anul 1924 debuta cu prezența în sala Teatrului din parc, în ziua de 5 ianuarie, „a mării tragediene Agata Bârsescu“⁶.

În aprilie 1924 era prezentă trupa Teatrului Național, la 1 mai compania dramatică „Marioara Voiculescu“ dădea o reprezentație teatrală, iar la 26 noiembrie era prezent din nou la Călărași marele artist C. Tănase, pentru ca anul să fie încheiat de spectacolul de teatru oferit de trupa „Graiul Național“ în seara zilei de 28 decembrie 1924.⁷

Anul 1925 cunoaște o diversificare a manifestărilor artistice. La 14 și 15 februarie era prezentă în oraș trupa de teatru „Graiul Neamului“ în frunte cu directorul artistic Dimitrie Vasilescu, care punea în scenă „O dragoste prin telefon“, comedie în 2 acte, judecată de actorii Constantin Mihăilescu, D. Vasilescu, Margareta Ștefănescu și Grigore Valeșteanu⁸.

O mare parte din trupele ce au poposit în oraș în anul 1925 au fost aduse de agentul de teatru Ahile Paraschivescu. Astfel, la 19 martie era adusă pentru o reprezentație trupa Teatrului Național, trupă care mai onora orașul cu prezența sa și în zilele de 26 aprilie și 23 mai⁹.

² *Ibidem*, fond *Primăria orașului Călărași*, dos. 15/1922, f. 2 - 3.

³ *Ibidem*, f. 4 - 5.

⁴ *Ibidem*, f. 6 - 7.

⁵ *Ibidem*, f. 3, 16.

⁶ *Ibidem*, f. 15.

⁷ *Ibidem*, dos. 31/1924, f. 7, 8, 14, 17.

⁸ *Ibidem*, dos. 16/1925, f. 1. -2.

⁹ *Ibidem*, f. 10, 15, 19.

În zilele de 24 aprilie, 28 mai și 31 octombrie 1925 dădea reprezentații teatrului trupa populară de propagandă culturală din București, condusă de Vasile Brezeanu¹⁰.

Referindu-se la spectacolul din seara zilei de 28 mai, agentul teatral Ahile Paraschivescu se adresa primăriei solicitând scutirea de taxă, pe motiv că: „în acea zi era sărbătoarea eroilor și publicul călărășean era concentrat pe strada principală unde cânta și muzică militară, așa că la teatru a venit public așa de puțin încât nu a putut face față cheltuielilor¹¹.

În același an, la 23 iunie sala Teatrului din parc găzduia concertul susținut de George Constantin Basu, iar la 30 noiembrie călărășenii aplaudau reprezentația susținută de marele artist Constantin Tănase¹².

Ultima zi a lunii iunie 1925 prilejuia călărășenilor posibilitatea cunoașterii artiștilor circului „Bufalo“, care susțineau o reprezentație „în folosul artiștilor rămași în lipsă de mijloace“¹³, iar la 7 noiembrie Societatea Studențească „Dunărea“ organiza în oraș un concert vocal „cu concursul d-lui Lupescu de la Opera Română“¹⁴.

Pentru educația muzicală a publicului, cu deosebire a celui tânăr, la 22 noiembrie și 15 decembrie 1925 susținea concerte de violină cu program educativ de muzică Ionel Barbu, diplomat și compozitor¹⁵.

La 20 februarie 1927 dădea un concert la Călărași Petre Ghimpețeanu, artist liric din București, împreună cu Alexandru Feraru de la Opera Română, iar la 23 februarie era prezentă cu trupa sa marea tragediană Marioara Voiculescu¹⁶.

Lunile martie și aprilie ale anului 1927 au fost foarte bogate în manifestări artistice: la 9 martie revenea în oraș trupa lui Vasile Brezeanu, la 12 martie juca la Călărași marea tragediană Agepsina Macri însoțită de Victor Eftimiu, iar 3 zile mai târziu, aflată în turneu de propagandă culturală, Tantzi Elvas, artistă dramatică, fostă societară a Teatrului Național, prezenta pe scena Parcului comunal piesa „Patima Roșie“ de M. Sorbul. La 26 martie era prezentă trupa lui Ciprian de la Teatrul Național cu o reprezentație, pentru ca în 11 aprilie să poposească în oraș trupa de operetă a lui Leonard. O zi mai târziu Teatrul Național sub conducerea Natașei Alexandru, fiind în trecere, se oprea și la Călărași unde dădea o reprezentație¹⁷.

În 4 iunie 1928 spectatorii călărășeni au putut urmări piesa în trei acte a fraților Regniard, „Fata muzicantului“, în interpretarea artiștilor Teatrului Național, în frunte cu Constantin Nottara¹⁸.

¹⁰ *Ibidem*, f. 16, 20, 32.

¹¹ *Ibidem*, f. 22.

¹² *Ibidem*, f. 24, 36.

¹³ *Ibidem*, f. 25.

¹⁴ *Ibidem*, f. 30.

¹⁵ *Ibidem*, f. 39, 43.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 18/1927, f. 3, 6.

¹⁷ *Ibidem*, 8, 12, 14.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 28/1928, f. 8-9.

Dintre spectacolele oferite călărășenilor în anul 1929 menționăm pe cele susținute de Teatrul Național, la 16 mai, și cea a Teatrului Malcoci, la 19 mai¹⁹. De asemenea, în zilele de 25-29 septembrie, trupa de propagandă, formată din 6 persoane și condusă de D. Băjescu-Oardă, din București, a susținut cinci reprezentații teatrale, iar la 21 decembrie 1929 Nicolae Stănescu, artist al Operei Române, a susținut un concert vocal²⁰.

În prima jumătate a anului 1930 poposeau la Călărași artiștii Teatrului Național din București²¹, care dădeau reprezentații teatrale, după cum urmează: la 16 martie, în frunte cu Gr. Mărculescu; la 23 martie, în frunte cu Morțun și la 1 aprilie cu Victor Eftimiu.

La 6 iulie 1930 George D. Carussy, artist, fost societar al Teatrului Național și al Operei Române, unul din întemeietorii trupei „Grigoriu”²², organiza un festival artistic muzical, iar în luna decembrie susțineau reprezentații teatrale trupa teatrului „Ventura”, cu piesa „Șoaricele de Biserică”, și cea a Teatrului Național cu piesa „Revizorul”.

În anul 1932 poposeau în urbea de pe Borcea trupa „Majestic” cu N. Kramer și I. Pizone, prezentând publicului revista lui N. Kirilșescu „Triumful veseliei”, la 19 decembrie, și marea artistă Maria Filotti, cu piesa „Manon Lescaut”, la 20 decembrie²³. În cererea pe care o adresa primăriei marea artistă menționa că „rețeta fiind extrem de slabă față de enormele cheltuieli ce le am cu trupa de 20 de persoane, costume, decoruri proprii, voiaj, cor etc., vă rog să binevoiți a dispune să mi se aprobe sala teatrului comunal în mod absolut gratuit, precum și lemnele necesare pentru încălzitul sălii și în același timp a se lua un număr de bilete pentru D-nii funcționari, spre a putea acoperi măcar în parte enormele speze ce le suport”²⁴. Înțelegând greutățile, primăria dădea curs solicitărilor.

La 3 aprilie 1927 dădea o reprezentație în oraș artistul dramatic Cezar Cassian, cu sprijinul marelui artist Ion Morțun și concursul companiei de comedie Vasile Brezeanu, trupă ce poposea din nou în oraș la 8 iunie cu piesa „Interpretul”²⁵. La 10 ianuarie 1933 orașul era din nou vizitat de trupa de comedie a „minunatului actor Vasile Brezeanu, creatorul neuitatului Ionescu al 2-lea din a 8-a și al băiatului de viață”²⁶, prilej cu care a prezentat „Minciuna, goală, goluță”, după cum informa un ziar local²⁷.

Același ziar, la rubrica „Teatrale”, nota: „Orașul nostru trăiește într-o zodie fericită. Într-o singură săptămână, am avut două reprezentații teatrale. Și amândouă cercetate de un public care invadase și ocupase până

¹⁹ *Ibidem*, dos. 14/1929, f. 22.

²⁰ *Ibidem*, f. 27, 33.

²¹ *Ibidem*, dos. 19/1930, f. 7.

²² *Ibidem*, f. 24.

²³ *Ibidem*, dos. 19/1932, f. 39 - 40.

²⁴ *Ibidem*, f. 40.

²⁵ *Ibidem*, f. 13, 22.

²⁶ *Ibidem*, f. 41.

²⁷ „Pământul nostru”, nr. 19, 12 ianuarie 1933.

la refuz sala Teatrului comunal. Marea noastră artistă Maria Filotti, însoțită de un ansamblu meritoriu, a interpretat pe nemuritoarea Manon Lescaut, făcându-ne să simțim fiorul artei²⁸. Erau amintiți și alți membri ai trupei: Mielu Constantinescu, Gărdescu, Angelescu, Chamel și d-ra Cella Marion.

Pe 3 martie 1933, călărășenii aveau prilejul să urmărească revista „Parada București“, într-o reprezentație cu Natalia Pavelescu, Tuchi Eremia, Lulu Mondigo și un ansamblu de peste 30 de persoane²⁹.

Ca și în anii anteriori, și în anul 1933 cele mai multe reprezentații teatrale au fost susținute de trupe ale Teatrului Național: la 7 aprilie trupa Toni Bulandra³⁰; la 3 iunie, trupa „în frunte cu marele artist și autor Mușatescu“³¹; la 11 iunie trupa Iancovescu³²; la 12 octombrie I. Damian „artist al Teatrului Național din București“, cu o trupă mică prezenta „Comedia zorilor“ de Mircea Ștefănescu³³; iar la 9 decembrie dădea o reprezentație ansamblul ce avea în componența sa, printre alții, pe Tanți Elvas, P. Vasiliu, Constantinescu etc.³⁴.

În același an, mai poposeau la Călărași trupa Vasile Brezeanu și I. Morțun, pe 28 octombrie și 14 noiembrie³⁵, iar la 29 octombrie Mihail Vulpescu, fiu al melegurilor călărășene, profesor de declamație lirică (operă) la Conservatorul din București, susținea un concert vocal³⁶.

Între trupele bucureștene prezente la Călărași în cursul anului 1934 amintim: 16 martie, spectacolul susținut de compania „Cărăbuș“, cu marele actor C. Tănase³⁷; 13 aprilie Teatrul Național, aflat în turneu, prezintă tragedie „Iuda“, cu artistul Ciprian în rolul principal³⁸; la 25 martie Niculescu-Buzău prezenta un program patriotic, moral și comic³⁹; la 30 martie Natalița Pavelescu, întreprinzând un turneu cu super revista „Fantastic-Cabaret“, prezenta un spectacol și la Călărași⁴⁰; la 15 mai călărășenilor le era prezentată de către teatrul „Ventura“ piesa „Îngerul“, având în distribuție pe marele actor George Vraca⁴¹ în 3 mai teatrul Iancovescu, în frunte chiar cu marele actor Puiu Iancovescu, prezenta piesa „Împăratul“⁴²; la 30 iunie și 1 iulie, „Teatrul Mic“ din București, sub conducerea marelui regizor Roland de Iassi, prezenta spectacolele:

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ D.J.C.A.N., fond *Primăria orașului Călărași*, dos. 16/1933, f. 4.

³⁰ *Ibidem*, f. 11.

³¹ *Ibidem*, f. 20.

³² *Ibidem*, f. 2.

³³ *Ibidem*, f. 3.

³⁴ *Ibidem*, f. 40.

³⁵ *Ibidem*, f. 35.

³⁶ *Ibidem*, f. 36.

³⁷ *Ibidem*, dos. 13/1934, f. 17.

³⁸ *Ibidem*, 23, 32.

³⁹ *Ibidem*, f. 26.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 28.

⁴¹ *Ibidem*, f. 33.

⁴² *Ibidem*, f. 34.

„Năzdrăvăniile Divorțului“ și „Afacerea Stavinschi“ (Bani peșin)⁴³; pentru 1 noiembrie „Teatrul Național condus de Sonia Cluceru și Gr. Mărculescu – societari cl. I – făcând un turneu cu piesa „...Escu“, de Tudor Mușatescu, solicita primăriei orașului Călărași „alocarea unei suvenții din fondul cultural, cunoscând că acest turneu în țară este cultural prin fondul spectacolului și național prin autorul piesei, care este cel mai mare autor român de comedii“⁴⁴; în ziua de 8 noiembrie I. Băjescu-Oardă, licențiat în drept, artist laureat la Conservatorul de muzică și artă dramatică din București, membru în Societatea Compozitorilor, „autor al nemuritoarelor romanețe: „Flori de nufăr și Ianchide ochiți dulci“, susținea un spectacol la Călărași⁴⁵.

În 25 ianuarie 1935, iubitorii de teatru din Călărași puteau urmări pe „Ion Anapoda“, în interpretarea întregului ansamblu al Teatrului Național din București⁴⁶.

După construirea sălii Cercului Subofițerilor, în anul 1933, pe scena acestuia „s-au înfățișat spectacole la care n-au aspirat decât orașele mari din țară“: „Făcliile“ cu George Vraca și Marioara Voiculescu; „Tovarășii“ cu Toneanu și Timică, „Birlic“ cu ansamblul Teatrului vesel și „Rișca“ cu Leni Kaler și Maximilian⁴⁷.

După toate acestea, călărășenii aveau prilejul să urmărească, pe aceeași scenă „un spectacol cu adevărat rar „Afacerea Kubinschi“, comedie de mare succes a teatrului Alhambra⁴⁸. Direcția artistică o avea Mișu Fotino, care cinstea pentru prima dată orașul cu prezența sa.

Câteva luni mai târziu era prezentă la Călărași trupa Teatrului vesel, sub directa conducere a eminentului om de teatru Sică Alexandrescu, pentru a prezenta farsa în 3 acte de Tudor Mușatescu și Sică Alexandrescu „La iarbă verde“, „un succes unic și fără precedent în analele teatrului românesc“⁴⁹. Din trupă făceau parte Vasiliu Birlic, interpretul lui Pițurcă – eroul principal, Mișu Fotino, N. Niculescu – Buzău, Romeo Lăzărescu, Geo Maican, Maria Wauvrina, Nora Piacentini, Fifi Harand, Angela Mateescu, Tina Radu ș.a. „Sala a fost neîncăpătoare – scria un ziar al vremii – pentru marele număr de spectatori care au ținut să asiste la acest frumos spectacol“⁵⁰.

La 3 octombrie 1936 Direcția Generală a Teatrelor având ca director general pe Ion Marin Sadoveanu, anunța primăria Călărași că la 6 octombrie va sosi în turneu actrița Natalița Pavelescu, cu piesa „Delictul din noaptea nunții“⁵¹.

⁴³ *Ibidem*, f. 43.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 56.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 57.

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 14/1935. f. 3.

⁴⁷ „Năzuința“, nr. 14–15, 24 mai 1936.

⁴⁸ *Ibidem*; „Biruința“, nr. 20, 27 mai 1936.

⁴⁹ „Năzuința“, nr. 26–27, 15 septembrie 1936.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 30, 1 noiembrie 1936.

⁵¹ D.J.C.A.N., fond *Primăria orașului Călărași*, dos. 17/1936, f. 11.

La 19 decembrie același an, un nou și mare eveniment artistic era găzduit de orașul Călărași. Teatrul vesel era prezent, de această dată, cu piesa „Dumnezeu să-l ierte“, în frunte cu „cel mai simpatic comic din țară“ Gh. Timică, cunoscut publicului călărășean din piesele „Tovarășii“ și „Otto Elefantu“ și care are în această piesă cea mai puternică creație din bogata sa carieră artistică⁵².

Începutul anului 1937 oferă iubitorilor de teatru călărășeni un nou prilej de delectare. La 13 februarie maestrul N. Soreanu era prezent la Călărași cu inepuizabilul succes „Institutorii“, având ca parteneri actori ai Naționalului: Victor Antonescu, Ion Finteșteanu, N. Dumitru, Coco Dumitrescu, Fiți Mihailovici și Tilda Radovici „o adevărată echipă de onoare“⁵³. Cu această ocazie a fost organizată, în prezența oficialităților locale, sărbătorirea celui „ce a cinstit scena românească cu arta sa patru decenii“, maestrul N. Soreanu⁵⁴.

La sfârșitul lui februarie 1937 era prezent în Călărași Teatrul vesel, care oferea localnicilor „Călugărul din vechiul schit“, cu formidabilul Vasiliu Birlic, iar la finele lunii martie Teatrul Național prezenta cel mai mare succes al său „Casa Harvey“, într-o distribuție de excepție cu Marioara Voiculescu, Elvira Godeanu și George Vraca⁵⁵.

În ziua de 16 martie 1937, în organizarea agenției „Curierul“, era prezentată la Călărași „cea mai valoroasă piesă de teatru ce s-a bucurat de un răsunător succes pe scena Teatrului Național“⁵⁶. Spectacolul era reprezentat de un ansamblu de aproape 30 de persoane, în frunte cu Agepsina Macri.

La 11 aprilie 1937 Călărașiul era vizitat de un fiu al acestor meleaguri, prim bas al Operei Române, care era sărbătorit pentru cei 30 de ani de activitate artistică, maestrul Gheorghe Folescu, „deșteptător al conștiinței naționale în muzică, cel mai mare cântăreț al neamului nostru și fondator temeinic al unei originale școli de muzică românească. Calitățile lui teatrale muzicale și-au dat maximum de expresie în Faust, Boris Godunov și în prima operă românească „Năpasta“, unde a realizat una din cele mai „definitive (sic!) creațiuni ale teatrului muzical românesc“⁵⁷.

Cîteva luni mai târziu poposea în oraș un alt fiu al acestor meleaguri, tenorul George Mihail, care oferea călărășenilor un concert, acompaniat la pian de Theodor Fuks, pianistul Curții regale. S-au cântat piese din creația lui Scarlatti, Schumann, Verdi, Puccini și Giordano. Partenera maestrului a fost Tinele Stavarache, soprană la opera din Cluj⁵⁸.

⁵² „Năzuința“, nr. 31–32, 1 decembrie 1936.

⁵³ *Ibidem*, nr. 35–36, 25 ianuarie 1937 și 37–38–39, 15 februarie – 15 martie 1937.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 43–44, 2 mai 1937; „Biruința“, nr. 18–19, 5 iunie 1937.

⁵⁸ „Năzuința“ nr. 46–47–48, 28 iunie 1937.

În luna februarie 1938 călărășenii aveau prilejul de a urmări în interpretarea Teatrului Național aflat sub conducerea lui Sică Alexandrescu, 2 comedii: „Fustele de la Minister“ și „Teoria cocoșului“.

Nu întâmplător, am lăsat la urmă, pe cel ce «a fecundat (sic!) pe scenă viața, de la o margine a ei la alta, de la personajul de comedie molierească până la eroul tragic din „Năpasta“ lui Caragiale⁵⁹», „omul care de jumătate de veac uimește și farmecă, robește și încântă, adunând omagii cu amândouă mâinile și răspândind voioșia cu dărnicie de nabab“⁶⁰, actorul Iancu Brezeanu.

Despre prezența lui Brezeanu în urbea de pe Borcea, un prieten apropiat al acestuia, călărășeanul Lazăr Belcin va nota: „Nu pot preciza de câte ori artistul ne-a onorat cu prezența sa, pe scena săracă a urbei noastre, în turneele teatrale în provincie. După pensionare însă, în ajunul celui de-al doilea război mondial, l-am invitat la Călărași și l-am sărbătorit cum se cuvine.

Pierduse ceva din felul său de viață: era îmbătrânit, bolnav, copleșit de unele amintiri triste, de care nu-i făcea plăcere să i se amintească. Nu mai bea. Își scrisese unele întâmplări din viața sa bogată, ajutat de pana lui Gabi Mihăilescu, care-i îndrepta proza amintirilor în „cartea mărturisirii păcatelor“ așa cum o numea nenea Iancu: „Vinurile mele“, priticite de colaboratorul său.

Într-o zi călduroasă, de început de toamnă, ne purtam pașii, alături de marele artist, pe aleile parcului de pe marginea Borcii, câțiva prieteni comuni, pe care dorise să-i vadă. Pe umerii noștri, din arborii ruginiți de pe alei, cădeau frunzele desprinse și se așterneau, pe cale. De sub ochelari, privirea bătrânului se odihnea, departe, peste apa Borcii și peste vărfurile sălcilor, dincolo de care se întindeau, lucind în soare, apele Iezerului.

– Frumoasă este natura asta, de toamnă și prin părțile voastre. Păcat, că orice început de toamnă prevestește moartea și toamnă în suflet tristeți. Și totuși nu mă impresionează moartea: am știut s-o înfrunt, disprețuind, uneori, viața, căutând uitare sau plăcere, în ore de lungi destinderi. Am gustat multe pahare din nectarul zeilor; m-am distrat, după puteri, cu amicii și aveam destui. Mă mai certa cucoana Lucreția și avea tot dreptul s-o facă. Dacă m-ar vedea, acum, ce om cumsecade sunt, nu și-ar crede ochilor.

Înțelegeam că omul îngândurat și potolit, cum era acum, nenea Iancu, ieșit din vârtoarea muncii asidui, pe scenele teatrelor și a vieții, se plictisea, mișcându-se greoi, pe arena săracă de emoții, a unei vieți ce se îndrepta spre asfințit.

–Tare mă bucur că mai întâlnesc, aici și aiurea, oameni care-și poartă pașii gândului și ai inimii spre mulțimea însetată de lumină. Eu mi-am

⁵⁹ „Pământul“, nr. 114, 10 noiembrie 1935.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 180, 25 martie 1938.

închinat toată viața mea teatrului și mi-am pus munca în slujba oamenilor; am vrut să aduc, tuturor, o rază de lumină și de înțelegere. Respectul cu care sunt primit și îmbrățișat dovedește că nu m-am străduit, fără rost, că n-am trecut degeaba prin viață, spunea, în cuvintele sale de mulțumire, cu ocazia sărbătoririi ce-i pregătisem.

La scurt timp după asta, poate prin 1939, am stat câteva ore, împreună, la masă, într-un restaurant de pe malul drept al Dâmboviței, pe lângă podul Elefterie. Nenea Iancu, sprijinit de prietenul Gaby, ne privea cum sorbeam licoarea din paharele pe care le ciocneam cu cupa lui mărunță, în care fierbea o clipă, când picura din sticlă, spiridușii tămăduitoarei ape de Vichy.

– Ce crunt, s-a răzbunat pe mine viața, mai băieți!

Și uite, Dumnezeu mă răbdă încă și așa, cu toate că-i înfrunt roadele bunătații sale, spunea cu regret, privind vinul din paharele noastre.

Nu le-a mai înfruntat, însă, mulți ani după aceia.

Și nenea Iancu a intrat în veșnicie, părăsind scena vieții cu aceeași seninătate și poate cu regret, așa cum părăsise și scenele teatrelor, pe care și-a petrecut strălucitoarele sale zile de artist, cinstindu-le cu talentata sa muncă și îndărătnic sacrificiu.

Sunt fapte și adevăruri, care, ca și marea lui omenie și bunătate, nu se pot uita niciodată⁶¹

Pentru 29 martie 1940, Direcția Generală a Teatrelor și Operelor Române solicita primăriei Călărași să se rețină sala de spectacole a Teatrului comunal pentru turneul lui Ciprian, artist societar al Teatrului Național din București, care urma să joace piesa „Capul de Rățoi”⁶².

Spectacolul n-a mai avut loc deoarece primăria anunțase că „sala teatrului comunal nu mai poate fi utilizată, amenințând să se prăbușească din cauza topirii zăpezilor”⁶³. Rămas numai cu o singură sală, cea a „Cercului subofițerilor”, cea din Parcul comunal intrând în reparație, orașul va fi vizitat de un număr din ce în ce mai mic de trupele de teatru bucureștean, peste călărășeni venind la scurtă vreme, ca de altfel peste întreaga țară, războiul cu toate consecințele ce au decurs din acesta.

⁶¹ D.J.C.A.N., fond personal *Lazăr Belcin*, dos. 70 nenumărat.

⁶² D.J.C.A.N., fond *Primăria orașului Călărași*, dos. 27/1940, f. 4.

⁶³ *Ibidem*.

ULTIMUL FOIȘOR DE FOC AL CAPITALEI

IOAN PANȚURU

Una dintre condițiile ce asigură eficiența intervenției pompierilor la localizarea și stingerea incendiilor a fost, dintotdeauna, rapidă lor anunțare.

Iată de ce, aproape nu există oraș în care să nu fi existat o clădire, fie construită special, fie adecvată acestui scop, din înălțimea căreia, un veghetor anume să nu fi scrutat cu strășnicie împrejurimea pentru a da semnalul de foc.

Existența acestor „Foișoare de foc“ este semnalată în întreaga Europă începând, mai ales, cu secolul al XVIII - lea, când apar primele forme de luptă organizată împotriva incendiilor. O poruncă domnească adresată hătmăniei ieșene la 3 august 1827 hotăra „... rânduire de vestitor în clopotnița Goliei, care să poată da de știre la orice întâmplare de foc și în ce loc anume“. Darea de știre urma să se facă prin scoaterea „peste zi, dinspre partea unde va fi focul, a unui steag carele va fi deosebit pentru fiecare cvartal al orașului și care va avea vopseaua cvartalului, iar în vremea nopții semnalul se va da prin fânare date iarăși cu asemenea vopsea“.

Era firesc ca în aceste condiții Bucureștiul să fi cunoscut existența mai multor foișoare de foc a căror succesiune a depins fie de materialul de construcție existent, piatră sau lemn, fie de grija oamenilor sau de producerea unor calamități (cutremure ori incendii) care nu le-au ocolit nici pe ele.

Dar această succesiune începută încă din 1715 a fost întreruptă în 1888 prin demolarea bătrânului turn al Colței, martor al atâtor întâmplări din istoria Bucureștiului. Și tot acum, spre sfârșitul secolului al XIX - lea, orașul aflat în plină expansiune, având o suprafață de peste 30 km² și o populație de circa 200.000 locuitori, se confrunta cu o problemă deosebit de importantă, aceea a alimentării cu apă potabilă în cadrul unui sistem modern de realizare a unor surse de captare sigure, aducțiuni și rețele de distribuție.

Îată, deci, care au fost condițiile din convergența cărora a apărut necesitatea realizării clădirii în care se află astăzi Muzeul Pompierilor.

Proiectul acestei clădiri a fost încredințat arhitectului șef al primăriei din acea perioadă, George Mandrea. Născut la București în 1855, Mandrea și-a făcut studiile de specialitate la Dresda. Reîntors în țară a desfășurat o amplă și diversă activitate. Este autorul planurilor Pieței Bibescu Vodă (fostul sector pentru legume și fructe din Piața Mare) și bisericii Delea Veche din București, precum și ale bisericii Mănăstirii Sinaia. A fost un activ colaborator al primei publicații românești de arhitectură „Analele arhitecturii” (1890–1895) și profesor la prima Școală românească de arhitectură deschisă în 1892 și care funcționa într-o clădire din actuala Piață Kogălniceanu.

În realizarea proiectelor, pentru că sunt două, Mandrea a pornit de la satisfacerea necesităților timpului respectiv: realizarea unei clădiri care să fie atât foisor pentru observarea incendiilor cât și rezervor de compensație pentru apă.

În prima variantă elaborată, clădirea – de forma unui trunchi de con – apărea masivă și greoaie, având ca ornamente două brâie cu motive folclorice, realizate din cărămizi smălțuite și așezate la partea superioară a edificiului. Nemulțumit de aspectul greoi al clădirii, Mandrea a operat câteva transformări și modificări decorative, realizând în spiritul eclectismului arhitectural al timpului clădirea suplă ce dănuie și astăzi. Nota de suplețe este dată de bosajele de la parter și de cei 16 pilaștri adosați, prevăzuți cu elemente ornamentale din fier forjat și terminați în partea superioară cu arce în plin cintru, realizați prin subțierea pereților groși de 3 m la bază, pilaștri care urmau să preia sarcina celor 730 m³ de apă ai izvorului. Totodată, pentru reducerea materialului de construcție utilizat și amplificarea efectului optic de umbre și lumini, a prevăzut nișe atât în dreptul ferestrelor de la parter, cât și la cele trei nivele supraterane. La partea superioară, în dreptul rezervorului înconjurat cu un zid gros numai de o cărămidă, a prevăzut 16 ferestre înalte de aproximativ 8 m, toate acestea cu scopul reducerii sarcinii ce apăsa asupra pereților și coloanelor de susținere.

Noul proiect, predat primăriei la 6 septembrie 1890, estima lucrarea la numai 200.000 lei, față de cei 250.000 lei din prima variantă.

În intervalul 6 - 17 septembrie 1890, primăria a organizat licitația pentru antrepriza lucrării, licitație adjudecată de antreprenorul Thenen care, la 17 septembrie, semna contractul cu nr. 39.792 pentru executarea lucrării până la 1 iulie 1891. În ziua următoare, 18 septembrie, antreprenorul depunea garanția de 20.000 lei și începea lucrările de construcție.

La 14 februarie 1892, prin adresa nr. 5263, primăria atenționa pe antreprenorul Thenen că termenul de execuție a lucrării a expirat, recomandându-i să urgenteze realizarea deoarece la 28 februarie urma să aibă loc recepția finală. După recepție, comisia respectivă condusă de șeful serviciului lucrări tehnice, arhitectul Al. Orăscu, informa primăria că la

data prevăzută de contract, respectiv 1 iulie 1891, clădirea era gata, dar darea ei în folosință a întârziat nu datorită antreprenorului ci Uzinei generale de apă din Liège care nu livrase instalațiile tehnice necesare. În consecință, comisia propunea eliberarea garanției întrucât antreprenorul și-a onorat contractul, iar costul lucrării s-a ridicat la suma de 198.971,55 lei. Ca atare, garanția a fost eliberată, la acea dată, clădirea, chiar dacă nu era dată în folosință, era gata, ea făcând cinste școlii românești de arhitectură.

Importanța acestei realizări și aprecierile de care se bucura sunt dovedite de faptul că, la 22 februarie 1893, Societatea Politehnică din România cerea primăriei planurile și devizele lucrării pentru a fi publicate ca o mare realizare arhitectonică și că „Analele arhitecturii” publicase deja planurile și devizul în numărul 7 din 1891 (adică la data expirării contractului).

Darea în folosință a clădirii foisorului a mai întârziat câteva luni. În martie 1892 au fost montate vanele instalației de apă livrate de Uzina din Liège, dar șeful serviciului apelor informa primăria asupra unor defecte de concepție, propunând remedierea lor. Abia acum, când totul a fost gata, s-a constatat că pompele de la Grozăvești, care alimentau rezervorul, nu aveau puterea necesară ridicării apei la nivelul superior al acestuia, motiv pentru care s-a renunțat la folosirea lui. O rază de speranță s-a ivit în 1924 când, la un an după crearea Uzinei Comunale București, dotată cu pompe de capacitate sporită, apa a putut fi pompată în rezervor. La această dată, însă, se executau deja noi lucrări de captare și aducțiune a apei, rețeaua de distribuție fiind prevăzută cu apeducte principale și rețele secundare, astfel că nu a mai fost nevoie de rezervorul de compensație.

Dacă rezervorul de apă nu a fost niciodată folosit, construcția respectivă și-a îndeplinit însă cu prisosință cealaltă destinație prevăzută, aceea de foisor de foc, de unde și numele cu care a intrat și a rămas în istoria Bucureștiului.

La 25 ianuarie 1892, comandantul Regimentului 6 artilerie întreba primăria dacă „postul de pompieri de la Olari poate ocupa turnul ce s-a pus în lucrare deoarece în urma inspecției făcute s-a găsit gata”. Abia în martie primăria răspunde afirmativ, înștiințând pe comandantul Companiei de pompieri București că-și poate instala postul la parter și etajul 1, etajul 2 rămânând la dispoziția „supravechetorului rezervorului, precum și pentru fântânării însărcinați cu manevrarea diverselor robinete - vane”.

În aprilie 1892, pompierii luau în stăpânire spațiul afectat lor. Trebuie să precizăm că, până la transformarea în muzeu (1963), intrarea principală se făcea prin ușa dinspre actualul bulevard Ferdinand, clădirea având patru uși diametral opuse pentru a înlesni o rapidă ieșire a pompierilor la incendii. Postul de pompieri era dotat cu utilajele specifice timpului: o pompă manuală (tulumbă) Knaust, model 1882, montată pe trăsură, și o saca Knaust, același model, cu capacitatea de 500 l apă. În grajdul dispus tot la parter se aflau 6 cai, câte doi pentru fiecare utilaj, ceilalți aparținând comandantului și „gonaciului” – servitorul care alarma Postul Central de la

Mihai Vodă în cazul unor incendii care necesitau forțe sporite. La etajul 1 se aflau o cameră de gardă, cazarma soldaților pompieri și biroul comandantului. Etajul 2, afectat inițial „fântânarilor“, va fi ocupat tot de pompieri, aici instalându-se comandantul postului. Etajul 3, fiind nelocuit, datorită înălțimii mici dintre marginea inferioară a rezervorului și pardoseală, era folosit ca magazie pentru depozitarea diferitelor materiale, pentru uscarea furtunurilor etc. De aici, pe o scară curbă ce ocolea rezervorul, se ajungea la partea superioară de unde, pe o altă scară în spirală, se ajungea la postul de veghe instalat la înălțimea de 42 de metri, cea mai ridicată cotă a orașului din acele timpuri - după cum ne informează Fr. Damé în istoria sa și care a funcționat până în 1902, când introducerea telefonului nu a mai făcut necesară prezența pompierului în vârful turnului.

Postul de pompieri Foișor a funcționat însă neîntrerupt până în anul 1936, când dezvoltarea orașului și sporirea efectivelor Corpului pompierilor militari din București au impus construirea actualei cazărmi de la gara Obor.

În anul 1961, stabilându-se schimbarea destinației, după un proiect realizat de Institutul „PROIECT București“, s-a trecut la amenajarea clădirii ca muzeu omagial al pompierilor.

De la început, în atenția coordonatorului proiectului, arhitectul N. Pruncu, au stat atât păstrarea cât mai nealterată a exteriorului clădirii, dar și amenajarea spațiilor corespunzătoare unei expuneri muzeale, în condițiile evidențierii arhitecturii interioare a edificiului.

La exterior, în stilul aceleiași arhitecturi, a căutat ușurarea vizuală a clădirii prin realizarea, la partea superioară, a vitrării accentuate prin cele două balcoane circulare limitate de 16 pilaștri, între care balustradele metalice sunt greu sesizabile. Totodată, postul de veghe de pe acoperiș a fost înlocuit cu un lanternou din sticlă, ceea ce conduce la rezolvarea organică a modificărilor aspectului de suplețe inițial.

Accesul în muzeu se asigură printr-o ușă dispusă pe partea opusă intrării principale a vechiului foișor, spre fostul platou de instrucție amenajat în prezent ca zonă verde.

În interior, prin dezafectarea rezervorului de apă, s-au realizat trei niveluri noi, constituite din actualele etaje 6 și 5 și o supantă circulară (etajul 4). La celelalte trei niveluri s-au realizat deschideri în arcade și în pereții despărțitori existenți, asigurând fluxul continuu de vizitare. Vechea scară de acces, în spirală, cu gangul interior metalic fixat direct în pereții clădirii, fără a avea piloni de susținere, a fost păstrată întocmai – dar s-a amplasat întoarsă cu 180° astfel încât să debușeze spre noua intrare – și prelungită în aceeași concepție până la noul etaj 6. Pentru asigurarea accesului lesnicios vizitatorilor la etaje, s-a realizat un ascensor de persoane dispus în zona vechilor paliere ale scării.

Atât la refacerea clădirii, cât și la amenajarea muzeului, o atenție deosebită a fost acordată păstrării și evidențierii planșeelor cu bolțișoare din cărămidă sprijinite pe grinzi metalice, a nișelor drepte sau boltite, a

ferestrelor tip hublou și arcelor în cintru din dreptul ferestrelor, elemente arhitecturale care conferă ambianță și specific acestui monument.

Seismul din martie 1977, fără să afecteze grav structura de rezistență, a condus la producerea unor fisuri în panourile de zidărie, planșee și casa scării. Proiectul de restaurare și consolidare a fost realizat de același colectiv de la „PROIECT București“ coordonat de arhitectul N. Pruncu și inginerul I. Vasilache. Au fost efectuate reșeseri de zidărie la panourile de fațadă cu ferestre și la casa scării și consolidate zidurile portante cu plase metalice sudate pe care s-au aplicat torcreturi manuale în straturi succesive.

Atenția și conștiinciozitatea cu care au fost efectuate lucrările de consolidare au mărit rezistența clădirii Foișorului de foc, monument istoric și de arhitectură al orașului, în peisajul căruia s-a reintegrat, menținându-se ca un adevărat punct de referință.

Legat prin destinația și funcționalitatea sa de istoria pompierilor români, Foișorul de foc continuă și astăzi să servească această instituție prin muzeul omagial pe care-l găzduiește, începând din anul 1963.

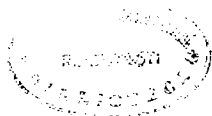

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Cuvânt înainte	3
PAUL CERNOVODEANU – Orașul București în viziunea călătorilor străini (secolele XVI–XIX)	5
Episcop TEODOSIE SNAGOVEANUL – Lăcașuri de cult din București, mărturii ale spiritualității ortodoxe și ale culturii românești (secolele XVII–XIX)	13
COSTIN FENEȘAN – Noi mărturii privind farmaciile din București la începutul secolului al XIX-lea	19
CRISTIAN ROMANO – Iosif Romanov – librar, editor și tipograf din București în prima jumătate a secolului al XIX-lea	32
CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU – Palatul Cotroceni la jumătatea secolului al XIX-lea	43
ADRIAN ADAMACHE – Un editor bucureștean de gravură istorică – Constantin Dimitrie Papazoglu	47
ION VITAN – Emanoil Protopopescu-Pake, primar al Capitalei, 1888–1891	51
NICOLAE LASCU – Aspecte privind sistematizarea orașului București la sfârșitul secolului al XIX-lea	58
MARIA DOGARU – Evoluția stemei municipiului București în secolele XIX–XX	62
VALERIU STAN – Senatul României și sediile sale	69
OLIVER VELESCU – Contribuții la istoria nomenclaturii străzilor din București (I)	76

MARIA IONIȚĂ – Din istoria unui important edificiu bucureștean – Palatul Camerei de Comerț și Industrie, 1911–1919	86
ADRIAN IONESCU – S.A.R. „N. Malaxa“ București, o întreprindere de vârf a industriei naționale	91
NICOLAE ȚIRIPAN – Prezențe artistice bucureștene la Călărași în perioada interbelică	96
IOAN PANȚURU – Ultimul Foișor de foc al Capitalei	105

Redactor VIRGINIA LUNGU
Tehnoredactare computerizată și culegere: „Bucureștii Noi“
Coperta: ALEXANDRU BERCARU

Tipar executat la Tipografia „Bucureștii Noi“

